

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JUL PÅ MØRS

Nyt køkken for kun kr. 142* pr. md!

Det er faktisk utroligt, hvad en »142-KONTO« kan bruges til. Den er genvejen til den nyanskaffelse, man drømmer om – eller til de uforudsete udgifter.

*»142-KONTO« kombinerer opsparing og lån.

Efter 2 år kan man frit disponere over 10.000 kr.

»142-KONTO« er enkel og ligetil:

Faste indbetalinger, faste afdrag – kun 142 kroner om måneden.

Og så kan man endda oprette op til 5 stk. »142-KONTO«.

Kom ind og tal »142-KONTO« med os!

med brug-som-du-vil låneret

MORSØ BANK
(MORSLANDS FOLKEBANK)

INDHOLD

Restauratør J. C. Møller	2
<i>Børge Jensen</i>	
Børnedyrskuet i Karby	8
»Jes«	
Gamle billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv.....	9
Da det meste af Nykøbing blev oversvømmet 1839	13
<i>Henry E. Pedersen</i>	
Gårdfolk og småfolk på Mors 1889	15
<i>Steen Busck</i>	
En lærings erindringer fra årene 1913-1923	18
<i>Sten Jacobsen</i>	
Gamle billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv.....	23
De fattiges kasse.....	27
<i>Henning Olsen</i>	
Et liv med kreaturer, drænrør og murske	31
<i>Gert Bak Pedersen</i>	
Gamle billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv.....	35
En Nykøbing-drengs erindringer	39
<i>Frederik Rasmussen</i>	
Gåsetransport fra Mors 1889	42
<i>A. Ulrichsen</i>	
Helligtrekongersstjerner	44
Hov, vægter, klokken er slagen	47
<i>Holch Andersen</i>	
En trolddomssag fra Morsø Sønder Herred 1653	50
<i>Arnold Kæseler</i>	
Morslands historiske Samfund.....	54
<i>Børge Jensen</i>	
Morsø Lokalhistoriske Arkiv.....	54
<i>Holch Andersen</i>	
Morslands historiske Museum	55
<i>Per Noe</i>	

Redaktion: *K. G. Holch Andersen*
P. Maetoft
Børge Jensen
Per Noe
Ole Hedemann

Tegninger: *K. E. Tingstrup Jensen*

Pris: Kr. 32,00

Tryk: Morsø Bogtrykkeri

Udgiver:

MORSØ LOKALHISTORISK FORLAG
Skovgade 17 . 7900 Nykøbing Mors

20. ÅRGANG
ISBN 87-87566-18-4

Tødsø Mølle ca. 1925. Møllen blev opført 1880 af brdr. Kjær som en hollandsk vindmølle med vindfang på 32 alen.

1931 købte Kristen Pedersen møllen og moderniserede den. Der blev opført nye tilbygninger og indlagt en 24 HK dieselmotor. 1927 blev der påsat klapselsvindmotor, der i 1933 blev forsynet med vindfang på 44 fod.

Forsidebillede: »Stjernemænd på besøg i en bondestue« efter maleri af kunstneren Christen Dalsgaard. Han blev født 1824 på Krabbesholm ved Skive og døde i Sorø 1907.

Restauratør J. C. Møller

Af Børge Jensen

Den 16. september 1910 var der fest i Nykøbing. Fra tidlig morgen vajede flagene, de tre lokale aviser var enige om, at der var noget at fejre, dels en forening, Håndværkssvendenes Syge- og Begravelseskasse, som fyldte 50 år, dels sygekassens stifter, J. C. Møller. Fra 1860'erne til sin død i 1892 havde Møller været kendt som en fanatisk højremand, der ikke tålte Morsø Folkeblad inden for sine fire vægge, og som en lige så ivrig modstander af socialismen og al dens væsen. I anledning af jubilæumsdagen anbefalede Morsø Social Demokrat »de ærede medborgere at minde foreningen og dens stifter ved at hejse flaget«. En højremand, tilhænger Estrup, forsvarsven og småborger blev hyldet af arbejderbevægelsen!

Jacob Christian Møller blev født 15. oktober 1814 i Nykøbing som søn af grovsmed Terkild Christian Lucassen og Birthe Marie Larsdatter. Han var den næst yngste i familien, men flere ældre søskende var døde allerede før dåben. I sine opvækstår oplevede Jacob Møller, at forældrene blev skilt – noget uhyre sjældent dengang. Moderen døde som hospitalslem, og det er påfaldende, at ingen af Jacob Møllers egne mange børn blev opkaldt efter deres farmoder. Ligesom en ældre broder, Frederich Hansen Møller, der senere blev smedemester i Nykøbing, lærte Jacob Møller smedefaget. Efter konfirmationen havde han en tid været i handelslære i Vejle og erhvervet nogen viden om regnskabsføring, hvad der kom ham til gode i hans senere gøremål.

I 1840 fik J. C. Møller borgerskab som smedemester i Nykøbing, og samme år blev han gift med Mette Mariane Brinckmann, datter af skomager C. A. Brinckmann i Nørregade. Dette ægteskab knyttede ham yderligere til håndværkerstanden. Ægteskabet blev rigt på fødsler, men børneflokken var aldrig stor. De fire første børn nåede alle konfirmations-

alderen, de tre blev endda voksne, men derefter vekslede fødsler og begravelser, og først barn nr. 14, Jutta Møller, var så stærk, at hun overlevede begge forældrene. J. C. Møller mindedes dette, da han i dødsannoncen over sin kone i 1885 skrev: »10 børn modtage hende hisset, og 4 begræde med mig tabet af en kærlig og opofrende moder og hustru«.

Kan vi forestille os, hvad forældre må have følt, når de mistede 10 af 14 børn, heraf 5 i løbet af kun 1½ år? Hos broderen Frederich Møller var der næppe trøst at hente, for her var døden en endnu hyppigere gæst. Men også mænd i deres bedste alder kunne pludselig blive revet væk fra kone og små børn. Svogeren, skomager Christen Odgaard, døde i 1846 af tyfus, kun 32 år gammel. En familiefaders død var en katastrofe for langt de fleste familier. Nogle borgere påtog sig derfor at hjælpe denne og en anden hårdt ramt familie ved at samle penge ind til begravelsen. Dette forhold skal have gjort et kraftigt indtryk på J. C. Møller: »det var uhyggeligt at gå fra dør til dør for at tigge«, og han besluttede at oprette en syge- og begravelsesforening, så folk i tide kunne spare op til sygdom og begravelse. Morsø Avis fortæller i nekrologen over J. C. Møller, at der rejste sig en almindelig opposition mod forslaget, »men så gik Møller fra dør til dør med en indbydelse til et møde på Rådhuset og fik byfoged Rummelhoff til at lede forhandlingerne, og ved dennes varme anbefaling blev det forelagte lovudkast vedtaget«. En jævn håndværker med en almindelig skolegang bag sig havde vovet at henvende sig til øens højeste kongelige embedsmand! At der virkelig var behov for en sygekasse bevistes ved, at der hurtigt kom 80 medlemmer i det, der blev kaldt Den borgerlige Syge- og Begravelsesforening. Årti efter årti var J. C. Møller medlem af bestyrelsen, mest som næstformand.

Allerede året efter startede Møller sin anden forening, Borger-Enighed, hvis formål var »ved foredrag og oplæsning at virke for oplysning og ethvert gavnligt foretagende«. Denne forening virkede også efter oprettelsen af 17. Februar-foreningen i 1852, hvor Møller hurtigt blev et aktivt medlem ¹⁾.

Restauratør Møller

Af helbredsgrunde opgav Jacob Møller efter en halv snes år smedehåndværket og fik borgerskab som »Restaurateur«. Han ønskede ikke at kaldes værtshusholder, og han underskrev sig konsekvent J. C. Møller, restaurateur. Urmager Jens Østergaard fortæller i sine erindringer, at Møller holdt strengt på titlen restauratør, da han anså den for en grad højere end værtshusholder. Ved jubilæumsfesten i Håndværkssvendenes Sygekasse i 1910 havde læge Johan Hinding skrevet en festsang, hvor det bl.a. hed:

Thi trang og nød og sygdom, død
er hjemmets arge fjender,

ord, der passer både på J. C. Møllers arbejde for sygekassesagen og på hans egne personlige erfaringer. Sangen indledtes med dette vers:

Der var engang en gammel
vranten »Restratør«,
Vi unge »Spirer« bange blev,
naar i sin Dør
Vi ved Aftenstid ham saa,
Li'esom Kat paa Lur at staa
Med Piben i sin Mund og med
Kalot paa Lokker graa.
Vi frygted' Skænd og stak i Rend,
Naar med Allarm og Skælden
Han jog os væk, naar vi kom fræk
For nær til Karussellen.
Dog sommetider var han god
Og, tænk! os gratis køre lod,
Men Fatters Luner dengang ej
vi ret forstod.

Efter at Mors havde fået sin egen avis, Morsø Avis, i 1855, finder vi J. C. Møller som en meget hyppig annoncør. Han må især i de første år have haft ret store udgifter til annoncer, men han havde også mange jern i ilden. Når der var friluftsfester, grundlovs møder og markeder, var Møller altid på pletten. Et par annoncer, der utvivlsomt er udformet af restauratøren selv, fortæller en hel del om hans personlighed. I pinsen 1857 kan man i plantagen købe kaffe, the, toddy og bajersk øl, men der bydes også på underholdning i form af hornmusik. Hvis man ikke i forvejen har betalt for musikken, vil man dog blive »generet med en tallerken«. Ugen efter hjalp Møller med til at slukke tørsten hos deltagerne i grundlovsfesten på Salgjerhøj, og den 26. juli fejredes Istedslaget bl.a. ved, at hele indtægten fra den i ovennævnte sang omtalte karrusel blev givet til værdigt trængende. En velgørenhedskommité i Nykøbing nød på denne måde gavn af J. C. Møllers filantropiske indstilling. Slaget ved Isted (1850) fejredes også det følgende år, denne gang ved et stort fyrværkeri til 38 rigsdaler og ved oplysning af plantagen med orientalske lamper. Da Møller gjorde regnskabet op, havde han fået 28 rdl. ind, men der manglede 26 rdl.! I en ny annonce bad han »gratisterne« om at efterbetale. Ved andre lejligheder afholdt han ringridninger og maskeballer – »masker, både vox og pap, hele og halve, kan fås tilkøbs« – der blev slået katten af tønden, opstillet panoramaer, tombolaer og meget andet. Møller reklamerede altid med præmier og gevinster: »alle de store gevinster er af guld, sølv og kobber« eller:

Glædens Sønner kommer hid
Lykken at probere,
Her kan vindes ægte Hvid
Sølv Gevinster flere.
Vid. Fortuna møder her
Deler ud sine Gaver...

Restauratøren i Nykøbing skulle selvfølgelig også have søgning, en annonce fra 1858 lyder således:

Bekendtgørelse.

For alle, såvel inden som udenbys, er jeg så fri at bekendtgøre, at der hver søgningdag fra morgen kl. 8 til om

aftenen kl. 8 kan fås varm spise i min restauration til meget lave priser, ligeledes hver dag fra morgen til aften kan der fås god kaffe med og uden hvedebrød til 6 à 4 sk. og 8 à 6 sk. koppen. Endvidere hver aften muntre thevandsknægte og om dagen raske snapse af flere slags samt bajersk øl.

Til underholdning haves altid nyheder, såvel byens som landets og udlandets. Både alvorlige og komiske.

Behag at træde indenfor.

Logi kan fås hos mig i kortere eller længere tid efter behag, såvel skipere som enhver anden velklædt person, og i den tid haves gratis historiske romaner til gennemlæsning.

Ærbødigst J. C. Møller.

Urmager Jens Østergaard oplevede som barn J. C. Møller på nært hold, idet denne var en nær ven af Jens Østergaards fader, urmager Peder J. Østergaard. Jens Østergaard fortæller om Møller: »Han foranstaltede dilettantforestillinger, hvad der var noget sjældent dengang og vakte stor opsigt. Jeg kan således huske, at der engang spillede et stykke, som kaldtes Fanden og hans oldemor – – – Han havde en tid et lejev bibliotek. Ligeledes lavede han i forening med landskabsmaler Kruse et Kosmorama. Engang averterede han jævnlige med ål i gelé, og folk sagde da, at man hos Møller kunne få ål i geledder«. Karrusellen har naturligvis været en stor oplevelse for alle børn, år efter år morede børnene sig med karrusellen. Men hvordan blev trækraften skaffet til veje? En annonce fortæller det: »4 raske karle søges til at trække karrusellen. Daglønnen er 8 mark tilligemed det fornødne øl og brændevin«, hvad det så end var? Jens Østergaard fortæller, at der var to figurer anbragt på karrusellen, de skulle forestille den dengang meget berømte italienske frihedshelt Garibaldi samt en ligeledes meget populær danserinde Pepita. Morsingboerne havde forøvrigt kunnet se hende optræde i egen person i Ålborg i 1861. En teaterdirektør tilbød forudbestilling af billetter, men »denne annonce har kun til hensigt at forebygge, at ingen rejsende skal rejse forgæves!« J. C. Møller ville altså sørge for, at også hans kunder kunne se den sikkert meget skønne

Sennora Pepita de Oliva, som danserinden hed.

Hvad betød karrusellen økonomisk for J. C. Møller? Vi giver igen ordet til Jens Østergaard: »Når han havde været til marked med karrusellen, og man spurgte ham om, hvordan den tur var gået, rev han sig i håret og sagde: »Å, a tabte mange penge«. Engang han var inde hos min fader, der var hans gode ven, og han blev spurgt om, hvordan den sidste tur med karrusellen var gået, og man fik det sædvanlige svar, bemærkede min fader: »Du må da være en rig mand, Jacob Møller, siden du kan holde til alle disse tab!«. Jacob Møllers selvangivelse fra 1863 giver et andet billede: Af en samlet indtægt på 792 rdl. kom kun de 200 fra bevertningen og ikke mindre end 437 rdl. fra »min Carruselbane!«

Foruden det ovenfor nævnte tilfælde, hvor Møller lod indtægter fra karrusellen gå til velgørenhed, fortjener yderligere to eksempler at blive nævnt. Med korte mellemrum blev Harboørefiskerne i 1863 ramt af to store katastrofer. Begge gange omkom mange fiskere, og af en søndags karruselindtægt på 20 rdl. tilfaldt halvdelen de efterladte enker og børn, medens den anden halvdel gik til polakkerne.

Ved tre delinger fra 1772 til 1795 havde stormagterne Preussen, Østrig og Rusland udslettet Polen som selvstændig stat. I 1830 og igen i 1863 gjorde polakker i det russiske Polen oprør, og den sidste opstand vakte betydelig opmærksomhed også på Mors. Den tidligere nævnte 17. Februarforening havde den 4. marts oplæsning af et polsk digt (fra avisen Fædrelandet) »og en livlig diskussion om det ulykkelige polske folk vidnede om forsamlingens deltagelse i dets skæbne«. Den 6. maj afholdtes et ekstra møde i foreningen, »i hvilket Danmarks stilling til den polske frihedskamp kom udførlig på bane, og det besluttedes efter en varm samtale, hvori udtaltes medfølelse for polakkerne, at udvalgte et udvalg til at virke for indsamling af bidrag«. Udvalget kom til at bestå af 6 mænd, bl.a. J. C. Møller, og allerede på selve mødeaften blev der tegnet bidrag for 16 rdl. Fra J. C. Møllers karrusel indkom som nævnt 10 rdl. Indsamlingen støttedes også af Mor-

Jacob Christian Møller.

sø Avis: »Polens sag er et livsspørgsmål for hele Europa, dets sejr er en humanitetens og frihedens sejr«.

Andre gøremål

Da man omkring 1860 begyndte at arrangere udstillinger i Danmark, måtte J. C. Møller naturligvis også være med, den tidligere håndværker havde stadig tilknytning til håndværkets verden. I 1861–62 var han drivende kraft bag den første industriudstilling i Nykøbing, der afholdtes fra 25. maj til 1. juni 1862. Trods navnet var det lokale håndværksprodukter, der blev udstillet, og de 10 bedste fik præmie. Bedømmelseskomiteen talte 7 medlemmer, bl.a. jernstøber N. A. Christensen og J. C. Møller.

En privat indtægtskilde havde J. C. Møller i sine badehuse, som han opstillede ved Østre Strand fra midten af 1850'erne, til han solgte dem i 1874. I begyndelsen var der kun badehuse for herrer, men senere kom der også et badehus til damerne. Mod en bestemt betaling erhvervede man en nøgle for sæsonen, men der var også adgang for gæster. Ifølge selvangivelsen for 1863 havde Møller en indtægt på 66 rdl. fra abonnenterne og 4 rdl. og 2 mk. fra gæster. I 1865 blev der foruden de to tidligere kamre på land opstillet 2 kamre ude i vandet, prisen var 1 rdl, dog 2 rdl. hvis man ville bade fra huset ude i vandet. I 1867 blev det ene hus anbragt, så det forargede en læser af Morsø Avis: »Hr. redaktør! Jeg har med forundring lagt mærke til, at der

i de sidste dage er udlagt et badehus så nær ved Langelinie, at enhver badende uundgåelig vil kunne ses fra denne. Da Langelinie som bekendt er en almindelig yndet promenadeplass, forekommer det mig at være i høj grad upassende, at badehuset er lagt ud på det sted, hvor det nu ligger, og jeg tillader mig derfor gennem Deres ærede blad at henstille til rette vedkommende, om der ikke måtte være anledning til at forebygge sligt for fremtiden«.

Da udvandringen til Amerika tog fart i 1860'erne og 70'erne, oprettede de store udenlandske selskaber agenturer i København, og disse ansatte underagenter i mange danske provinsbyer. Det var almindeligt, at man hvervede disse underagenter blandt værtshusholdere og restauratører. J. C. Møller var naturligvis interesseret, og han formidlede rejser til både Amerika, Australien og New Zealand.

Endelig skal nævnes, at J. C. Møller var medlem af ligningskommissionen i 10 år og lægdsmand i 37 år, samt at han ivrigt deltog i velgørenhedskomiteens arbejde og var dens formand i 1865–66. På det socialpolitiske område havde han sine egne skarpe meninger, der nok var præget af, at han selv havde kunnet klare sig i samfundet. Et hovedmål for velgørenhedskomiteen, der var udgået fra 17. Februar-foreningen, var at afskaffe børns tiggeri, et alvorligt socialt problem, hvorom J. C. Møller har skrevet: »Jeg havde ofte været vidne til, hvorledes mange fattige børn daglig drev omkring i byen for at tigge, dels af landboere og dels i huse, hvor de kunne få noget, og de førte således et liv, hvorved de fristedes til at lyve og stjæle. Hvem der dernæst har lagt mærke til, hvorledes beskændede personer kunne tiltale fattige pigebørn af 8, 10 og 12 års alderen, må gyse over samfundets brøst«.²⁾ J. C. Møller blev formand for et nedsat tiggeriudvalg, som i 1866 søgte om tilskud af foreningens kasse »til i Påsken at kunne samle alle de under udvalgets forsorg værende børn og give dem kaffe og hvedebrød samt til dækning af småudgifter, der var medgåede til anskaffelse af en forhandlingsprotokol og 30 karakterbøger«. 17. Februarforeningen bevilgede 5 rdl., og aftenen sluttede med, at »restauratør

Møller gav en meddelelse om hovedpunkterne i den nye straffelovbøg« (straffeloven af 1866), atter et træk, der viser restauratør Møllers interesse for samfundsforhold. Endvidere refererede J. C. Møller i en periode kommunalbestyrelsens forhandlinger for 17. Februar-foreningens medlemmer »på en særdeles livlig og tiltrækkende måde og modtog derfor foreningens tak«.

– at understøtte hverandre

1850'erne blev et tiår, hvor Nykøbing fik vokseværk. Grundlæggelsen af tekstilfabrik, jernstøberi og Damborgs tobaksfabrik betød nye arbejdspladser og dermed indvandring til byen. Folketallet steg meget kraftigt, fra ca. 1400 i 1850 til over 2000 i 1860, og næppe mange af de nye arbejdere følte, at de hørte hjemme i den borgerlige sygekasse. J. C. Møller tog derfor i 1860 initiativet til en ny sygekasse, og han var i de følgende år sygekassernes ubestridte førstemand i Nykøbing.

Den 16. september 1860 stiftedes Håndværkssvendenes Syge- og Begravelseskasse med Møller som både formand og kasserer fra 1860 til 1890, de øvrige bestyrelsesmedlemmer var alle håndværkere. Fra 1871 valgtes bestyrelsen af byrådet, som ved mange lejligheder udtalte sig anerkendende om restauratør Møllers arbejde. 1870 udvidede Møller sine aktiviteter med Syge- og Begravelseskassen for Håndværkssvendenes Hustruer, og i 1880 kom en tredje afdeling til for svendenes børn. I dette år havde de 3 sygekasser henholdsvis 87, 46 og 115 medlemmer. Indtil sygekassen blev statsanerkendt i 1895, havde den kun de ugentlige kontingenter som indtægt. Sygekassen havde aftale med en af byens læger som sygekasselæge, han fik et fast honorar fra hver kasse.

I 1880 indbød J. C. Møller til stiftelse af en sygeforening for håndværkslærlinge, hvilket også lykkedes. Tanken var, at mestrene skulle være medlemmer og herigennem sikre deres lærlinge fri lægehjælp og medicin i op til 12 uger. Kontingenteret var 4 kr. årligt for hver lærling. I 1884 havde 21 principaler indmeldt 33 lærlinge, men indtægterne kunne ikke dække udgifterne. Hurtigt måtte denne sygeforening ophøre på

grund af utilstrækkelig tilslutning fra mestrenes side. Det var for resten den eneste af J. C. Møllers foreninger, som ikke var levedygtig.

Ved Håndværkssvendenes Sygekasses 25 års jubilæum takkede boghandler Dyhr restauratør Møller for hans store indsats og »overrakte ham en sølvpokal med passende indskrift samt oplæste en adresse, hvori medlemmerne med varme ord påskønnede hans virksomhed og udtalte deres anerkendelse og taknemmelighed«. Måske var hverdagen knap så idyllisk. J. C. Møller synes at have styret sine sygekasser med fast hånd, og i 1887 ansøgte en del medlemmer byrådet om selv at måtte bestemme om sygekassens styrelse. Dyhr antog, at der måtte være »misstemning med gamle Møller«, og et andet byrådsmedlem, gæstgiver Morten Jensen, mente, at sygekassen ville gå i stykker, hvis Møller trak sig tilbage. Byrådet afslog svendenes ansøgning ved at henvise til, at kassens vedtægter var godkendt af kongen! Først i 1891 efter Møllers fratræden ophørte byrådets tilsyn, så at medlemmerne nu selv kunne vælge bestyrelsen – og Christian IX var stadig konge.

En medlemsfortegnelse fra 1873 viser følgende erhvervsfordeling blandt 54 medlemmer: 7 murere, 16 formere, 12 smede, 2 farvere, 1 skrædder, 1 garver, 5 tømrere, 4 snedkere, 2 drejere, 3 rebslagere og 1 skomager.

Den tredje store sygekasse i byen, Arbejderforeningens Sygekasse, blev stiftet i 1861 med 51 medlemmer. Her udgik initiativet fra 17. Februar-foreningen, og denne forening havde også flertal i bestyrelsen, der bestod af 3 borgere, valgt af foreningen, og 2 arbejdere. Hertil kom en bestemmelse om, at den ene borger bestandig skulle være formand og kasserer. I de første år beklædte købmand A. B. Wøller denne post, medens restauratør Møller blev viceformand og sekretær. Formålet var »ved fælles hjælp at understøtte hverandre i påkommende sygdomstilfælde«. I 1863 kom en begravelseskasse til og i 1872 en hjælpekasse til understøttelse af gamle trængende medlemmer. Kassernes indtægter kom fra medlemmerne samt enkelte »æresmedlemmer«, d.v.s. bidragydende medlem-

mer. I 1879 vedtoges efter forslag fra restauratør Møller at oprette en syge- og begravellesforening for arbejdernes hustruer, altså samme udvikling som i håndværkssvendenes kasse. Også i Arbejderforeningen var J. C. Møller medlem af bestyrelsen i ca. 30 år. Han havde fra 1847 til 1890 arbejdet for at få alle byens indbyggere i en syge- og begravelleskasse, først borgerskabet i 1847, dernæst de faglærte svende i 1860 og endelig i 1861 de ufaglærte i Arbejderforeningen, hvor »interessenterne er dels søfolk og fiskere, dels daglejere« (1867). Det kan ikke undre, at Morsø Avis gang på gang roste J. C. Møller og sygekasserne, da »de tjener til at forringe kommunens byrder og samtidig virker til at vække selvforsorgen« (12.1.1867).

Sparsommelighed er en dyd

Jacob Møller spillede på mange strenge. På generalforsamlingen i Arbejdernes Sygekasse i 1880 foreslog han, at hvert medlem skulle indsætte mindst 5 øre ugentlig i Sparekasseforeningen, hvis bud så ville opkræve pengene hver lørdag. Forslaget blev vedtaget med stort flertal. Nykøbing og Omegns Sparekasseforening var blevet stiftet 3. februar 1867 af restauratør Møller, og han var foreningens kasserer lige til sin død i 1892. Formålet var »at give unge mennesker af alle klasser lejlighed til af små ugentlige indskud at kunne samle sig en større pengesum, der siden i mange påkommende tilfælde kunne komme dem til væsentlig nytte«. Navnet på denne byens anden sparekasse er bemærkelsesværdigt, der var virkelig tale om en forening, hvor medlemmerne, eller interessenterne som de kaldtes, valgte en bestyrelse på årlige generalforsamlinger. Foreningen henvendte sig især til de mindre bemidlede, og da pengene jo netop her var små, foregik opkrævningen gennem bud hver uge. I 1874 var der et indestående på 10.490 rdl.; blandt de 182 interessenter var 71 børn, 32 tyende og arbejdsfolk, 24 håndværkere og 23 søfarende. I de første 8 år arbejdede J. C. Møller gratis, men fra 1875 fik han 50 kr. årligt for arbejdet som foreningens kasserer. I 1878 var sparekasseforeningens reservefond så stor, at man kunne give 8 interessenter

ter, som i 10 år havde haft indskud i sparekassen, en ekstrapræmie på 8 % af det gennemsnitlige indestående. Normal forrentning var dengang 4-4½ %. Sparekasseforeningen nåede at fejre 100 års jubilæum, før den i 1970 indgik i Morsø Sparekasse.

Interessen for at også børn sparede op var årsag til, at J. C. Møller i september 1882 oprettede en øresparekasse for skolebørn. Ideen var, at lærerne hver uge samlede penge ind blandt børnene, og at disse beløb så blev sat ind i Sparekasseforeningen. I det første halvår indbetalte 316 børn 893 kr., det var børn fra Borgerskolen, 3 private skoler og Sdr. Dråby skole. Øresparekassen blev ophævet i 1885 og sparemærker indført i stedet for. Morsø Avis hylder igen Møller, der atter er gået i spidsen for en god sag, d.v.s. sparsommeligheden »der får anledning til at udvikle sig på en sund måde«. Møller selv priste flere gange i store annoncer sparsommeligheden, og nu lyder der andre toner end i 1857, hvor en annonce for baudeanstalten lokkede med »udmærket bajersk øl à 1 mk. pr. flaske nedlagt i kjelder« eller i 1858 med de muntre thevandsknægte om aftenen og raske snaps af flere slags om dagen. I julemåneden 1885 kunne man i Morsø Avis læse følgende annonce fra den nu 71-årige Møller:

Hvorledes man skal spare penge sammen.

Arbejd flittigt, således at du kan fortjene penge. Indret dig ved fornuftig levevis således, at du får så meget som muligt for dine penge. Hold ved ædruelighed hver øre fra værtshusenes og ølknejpernes umådelige svælg, og når du ved disse foranstaltninger ser dine ugentlige indtægter stige og overskride de fornødne udgifter, da anbring overskuddet i sparemærker, og når sparebogen eller sparekortet er fuldt, da indsæt dem til forrentning i en sparekasse. Så længe pengene blive i din egen besiddelse, er fristelsen til stede, at de kunne blive mindre godt anvendt. Aflæg alle unødvendige udgifter! En mand, der bruger for 10 øre tobak eller cigarrer daglig, har blæst 36 kr. bort i røg i et år! En halv bajer daglig bliver samme udgift. Når disse penge spares fra det 20. til 65. år, bliver det således indvundne beløb med rente og rentes rente ca. 3500 kr. Sparsomme-

lighed er en af vejene til lykke! Forsøg at opspare noget hver uge! Når arbejdet er knapt, er spareskillingerne den bedste ven!

Sparemærker fås hos J. C. Møller.

Eftermæle

Ifølge Morsø Folkeblads nekrolog skal Jacob Christian Møller i sine unge år have været en begejstret frihedsmand: »Han fulgte med en her så godt som enestående iver og interesse begivenhederne i fyrrenerne«. Efterhånden gled han sammen med de nationalliberale mere mod højre og var i firserne en ivrig tilhænger af Estrups styre. Han lagde sig derfor ofte ud med redaktør Fog i Folkebladet, et blad han absolut ikke yndede. Jens Østergaard beretter: »Engang var der bleven praktiseret et venstreblad Morsø Folkeblad ind på hans kontor, hvad der på det strengeste var forbudt. Da Møller blev det var, tog han forsigtigt bladet med en ildtang og kastede det ud af vinduet. Han ville ikke for alt røre ved et sådant blad«. Dette hindrede dog ikke Folkebladet i at være særdeles positiv i sin vurdering af Møllers person og indsats: »Møller var en ivrig natur, være ledig kunne han ikke, og hvad han kastede sig over, blev ikke halvt. Enten – eller, ingen mellemting. Den iver gjorde ham til en original, som tit havde svært ved at blive forstået. Men det må alle indrømme, modstandere som venner, at Møller har gavnet samfundet i vor lille by mere end de fleste«. En lignende ros findes hos bogtrykker Georg Nielsen, som i Morsø Social Demokrat ved Hånd-

værkssvendenes jubilæum i 1910 skrev: »J. C. Møller har sat sig et varigt minde her i Nykøbing ved sin interesse for småfolks tarv«. Ved begravelsen 12. oktober 1892 sammenlignede pastor Thorkil Winther M. C. Holm, der lige var blevet begravet, med J. C. Møller: »Den rige mand, hvis navn var kendt ud over landets grænser, og den jævne borger, som næppe mange udenfor vor lille ø kendte til. De havde dygtighed tilfælles«. Winther var ingenlunde blind for Møllers svagheder: »Stivsindet skal han have været, sin forfængelighed har han velsagtens også haft, som det er vanskeligt at undgå for selvhjulpne mennesker«.

For helt at kunne vurdere Jacob Møllers indsats må man huske, at fattigvæsenet i hans tid var en alvorlig affære. For det første betragtedes det som en vanære at modtage fattighjælp, og for det andet mistede en mand valgretten, hvis ydet fattighjælp ikke enten var betalt tilbage eller eftergivet. Det anslås, at ca. ¼ af de danske arbejdere i 1886 havde mistet valgretten efter modtagelse af fattighjælp.

J. C. Møllers sygekasser og Sparekasseforeningen bidrog utvivlsomt til, at folk i højere grad kunne undgå fattigvæsenet. I denne forbindelse må det dog erindres, at Højre ikke kun var et godsejerparti, men i byerne havde en betydelig tilslutning blandt småborgerskabet og arbejderne.³⁾ J. C. Møller var en af de »små« højremænd, som medvirkede til, at Højre i 1870'erne og 80'erne var langt det største parti i Nykøbing købstad.

LØVEHUSET

Jacob Møller med familie boede ved folketællingen i 1845 i Ringsgyde på den vestlige side ned mod havnepladsen. Der var fire små børn og en tjenstepige, og da han på den tid var smedemester, havde han to lærlinge. Ejendommen var oprindelig i een etage, senere blev en etage bygget på. Bygningen har næppe været helt almindelig, hvad dens ejer jo heller

ikke var, for Folkebladet omtaler den som hans »siden så bekendte ejendom«. Efter konens død i 1885 boede J. C. Møller hos datteren Jutta, der var gift med købmand Moritz Tesenvitz, som drev en galanterihandel i svigerfaderens ejendom. I 1890 blev den gamle ejendom revet ned, og J. C. Møller lod den bygning opføre, som siden i folkemunde fik

»Løvehuset«.

navnet Løvehuset. Huset kostede den pæne sum af 7000 kr. i opførelse, og som fotografiet viser, var der tale om en særdeles særpræget, men også meget smuk bygning med to lejligheder og butik.

Trods forfald i løbet af 1960'erne og 70'erne mundede Ringsgadeundersøgelsen i 1977 ud i, at ejendommen (nu Toldbodgade 2) var bevaringsværdig både på grund af sit arkitektoniske særpræg og sin strategiske placering i byplanen: »Huset ligger centralt i et kompliceret vejkryds og danner sigtepunkt for 3 gader. Denne placering giver huset værdi som landemærke i kvarteret«. ⁴⁾

I skrivende stund er Løvehusets skæbne endnu ikke afgjort. Ud fra arkitektoniske og byplanmæssige synspunkter bør Løvehuset bevares, men vi bør også af historiske grunde bevare det sidste – desværre meget forsmætte – minde om restauratør J.

C. Møller, småborgeren der udfoldede en utrættelig filantropisk virksomhed i en tid, hvor sygdom og andre sociale problemer var statsmagten aldeles uvedkommende.

Noter:

- ¹⁾ 17. Februar-foreningens historie er behandlet i Jul på Mors 1979.
- ²⁾ Morsø Avis 3. nov. 1892, der bygger på nogle optegnelser, som J. C. Møller har foretaget. Også sognepræst Thorkil Winther har haft adgang »til at kigge i nogle af de optegnelser, han har gjort om sit liv«. Skulle nogen blandt læserne have kendskab til denne selvbiografi, vil Lokalhistorisk Arkiv være meget interesseret i at høre nærmere herom.
- ³⁾ Vagn Dybdahl i Politikens Danmarkshistorie bd. 12, s.76 og 154.
- ⁴⁾ En undersøgelse og vurdering af karreen Rådhusortet-Ringsgade-Toldbodgade ved Gert Bech-Nielsen, Ernst B. Kallesøe, Jacob B. Jensen og Ulrik Løssing. 1977.

**Støt det
lokalhistoriske
arbejde på Mors**

Bliv medlem af

**Morslands
historiske
Samfund**

*Foredrag . Studiekredse
Ekskursioner . Medlemsblad
Årsskrift
Lokalhistoriske bøger med
rabat*

BØRNEDYRSKUET i Karby

Af »Jes«

Ca. 1918 blev det første børnedyrskue på Mors afholdt i Karby (det nøjagtige årstal kendes ikke). Det var bog- og papirhandler Christian Worm, der havde taget initiativet hertil.

Chr. Worm blev født i Karby 1866, søn af lærer Peder Chr. Worm. Efter konfirmationen kom han i købmandslære i Thisted. Han vendte 1888 tilbage til Karby som kommis hos købmand L. Gade. 1898 købte Worm forretning og ejendom af Gade, solgte ejendommen i 1918 til svogeren, lærer F. N. Såby. Der blev indrettet en bog- og papirhandel, som Worm drev til sin død 1944.

Lokalhistorisk Arkiv har en beretning fra børnedyrskuet i Karby august 1929, der her gengives.

Til skuet var der 134 udstillere:

- 12 udstillede enkelte killinger
- 15 udstillede killinger i familie
- 10 udstillede almindelige duer
- 14 udstillede raceduer
- 12 udstillede dværghønspar
- 5 udstill. dværghønskyllinger
- 5 udstillede kyllinger
- 5 udstillede ældre geder
- 6 udstillede gedelam
- 3 udstillede hvalpe i familie
- 17 udstillede enkelte hvalpe
- 12 udst. enkelte ell. par kaniner
- 8 udstillede kaniner med unger

Chr. Worm i Karby har en særlig overenskomst med vejrguderne. Den går ud på, at solen skal skinne den dag, der holdes børnedyrskue, så må det for resten godt regne alle andre dage. Meteorologisk Institut kan spå regn og kulde og alskens uvejr. Solen møder ikke des mindre på pletten ved Karby skole, når dagen oprinder.

Også i går klappede det, som det skulle, grøn, varm og lun lå pladsen, og den brogede dyresamling soled

sig, omgivet af mange hundrede børn og voksne.

Alle tænkelige arter af mindre husdyr var repræsenteret på udstillingen, og efter hvad de sagkyndige udtalte, stod samlingen fuldt på højde med de foregående års. De ungdommelige opdrættere havde sørget for, at dyrene mødte i fin form og god foderstand, og for yderligere at bedømme var de smykket med sløjfer og bånd. På denne måde kom jo selv de hunde, der ikke hørte til de ældste adelsslægter, til at tage sig yderst fordelagtigt ud, og der skulle et skarpt øje til at opdage den tvivlsomme herkomst. De unge dommere havde et stort arbejde med at anbringe dyrene i de rette klasser, og de røgtede sikkert deres hverv med megen ansvarsfølelse. Det er dog ikke givet, at alle »opdrætterne« blev helt tilfredsstillt, da legetøjet blev uddelt.

For børnene var det naturligvis en herlig dag. Skolestuen, hvor de til daglig må bruge griflen med flid og døje alle lærdommens kvaler, var omdannet til restauration, blækhusene var afløst af kaffe og blødt brød og rød sodavand. Rokjær fra hotellet havde overtaget rollen som øverstkommanderende og afsat lærerne Knudsen og Bjerrum, der til gengæld var tildelt andre roller ved dyrskuet.

Iøvrigt var der boder og tombola og lignende tiltrækninger. Og så var der brødrene Bachs fortrinlige musik, der satte ekstra kulør på festen.

Det var en stor dag for Karby og omegn, ingen var hjemme, alle var samlet på festpladsen, der var også mange folk fra andre steder. Man var enige om, at børnedyrskuet er en morsom skik, som fortjener at holdes i hævd så længe der er hunde katte og børn i Karby.

Underskrevet af »Jes«.

Børnedyrskue i Karby 1924.

Vils Bryggeri ca. 1900. – På billedet ses en hestegang i arbejde med at trække bryggeriets få maskiner. Det må have været et ensformigt arbejde for hest og kusk.

Sognefogeder fra Mors på udflugt. Men hvornår – hvorhen – og hvem er personerne? Arkivet vil gerne have oplysninger herom.

Jordarbejdet ved anlæggelsen af Bjergby sportsplads blev udført af frivillig arbejdskraft.

Sundbys fodboldhold 1936. – Arkivet vil gerne have oplysninger om spillernes navne.

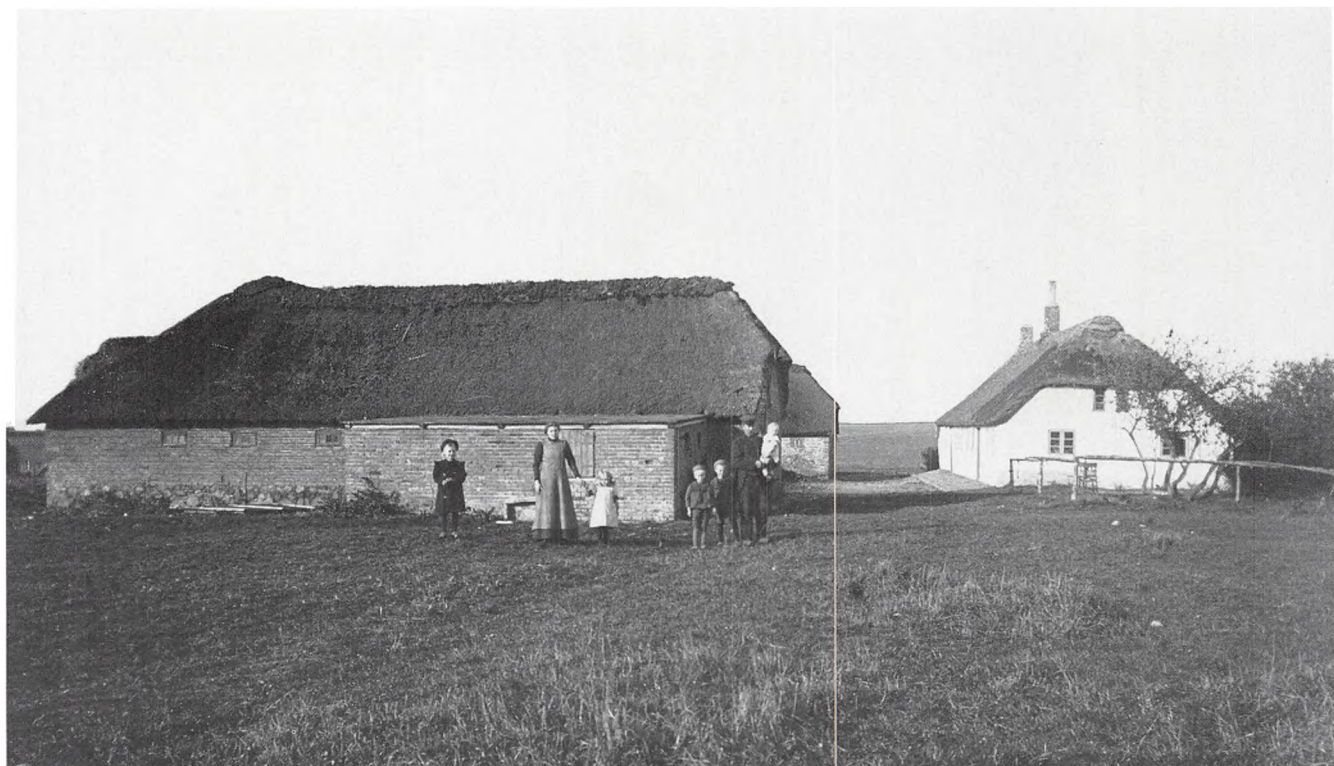
Karby sportsplads. – Arkivet vil gerne have oplysninger om årstal.

Hvidbjergs fodboldhold fotograferet på Sundby sportsplads 1936. Arkivet vil gerne have oplysninger om spillernes navne

Elever på Sindbjerg skole 1950.

»Skovgård« i Outrup 1911. – Fra venstre Agnes Kibsgaard, Ane Kirstine Kibsgaard, Anna Kibsgaard, Jens Kibsgaard, Henry Kibsgaard og Niels Kibsgaard med Stine Kibsgaard på armen.

Da det meste af Nykøbing blev oversvømmet 1839

Af Henry E. Pedersen

Det var med bange anelser, man i 1839 gik ind i det nye år. Allerede den første dag af året meldte sig med sne-storm og haglbyger, og dagen derpå rasede der en veritabel vestenstorm, der anrettede ikke så lidt skade her og der og satte en masse vand ind i Limfjorden, uden at dette dog oversteg de grænser, man så ofte havde været udsat for. Men i tiden den gang drog man varsel af mangt og meget – ikke mindst af vejret, og mange så i årets dårlige begyndelse et tegn på, at der efter dette ville komme ulykker af langt større målestok. Og det lod ikke vente længe på sig.

Natten til den 8. januar slog vinden om i sydvest; Vesterhavet pis-kedes i hushøje bølger ind mod Jyl-lands kyst, løb brølende storm mod klitrækkerne og anrettede overalt store skader. Aggertangen, der alle-rede ved stormen den 2. januar hav-de fået et genneløb mere end Aggerkanal, blev oversvømmet man-ge steder, og uhyre vandmængder fossede ind i Limfjorden, der steg til en højde, hvis lige man aldrig havde kendt før. Den største katastrofe i Limfjordens historie indtraf.

Overalt i Limfjorden stod man værgeløse over for de fremtræn-gende vandmasser. Og selv midt un-der stormen natten mellem den 7. og 8. januar, da vandet i fjorden ved-blev at stige, håbede man på, at højdepunktet snart var nået, så vandstanden igen kunne begynde at falde. Men dette skete ikke. Tvært-imod. Natten igennem stod der en strid strøm over Aggertangen, og morgendagen oprandt og gjorde det klart for mange, at en katastrofe var indtruffet. Mange steder måtte folk bjerge sig fra hus og hjem, kun med-førende det allernødvendigste. Store arealer af lavtliggende jorder langs hele fjorden blev sat under vand og

blev på denne måde ødelagt for lange tider.

For Nykøbing by blev stormfloden en katastrofe af et omfang, man ikke tidligere havde set magen til. Så at sige alle gaderne i byen stod under vand, og al trafik måtte foregå ved hjælp af både. Tidlig på formidda-gen den 8. januar antog situationen en meget faretruende karakter. Van-det steg stadig, og hele havnen med bolværker var forlængst under vand; Fjordgade ved havnen var oversvøm-met i en sådan grad, at man enkelte steder så at sige ikke så andet end ta-gene af husene. Da hertil kom, at vejene, der førte til Nykøbing, be-gyndte at blive upassable, var det klart, at der måtte foretages noget ekstraordinært. – Såvel vejen til Vildsund som til Sallingsund var oversvømmede, og for at nå ind til byen måtte man over Vodstrup. Rej-sende fra Vildsund til Sallingsund måtte over Fredsø.

Inde i byen var alle gader undtagen et stykke af Algade fra forligskom-missær Falsens til købmand Krog un-der vand. Fra Falsen til købmand Et-trup stod vandet så højt, at det gik ind ad vinduer og døre, og man fær-gede sig frem i både, der blev bundet ved dørene. Overalt flød det med løstsiddende gods, og rundt i det hele vandrede behjertede mennesker, der hjalp fattige med at redde såvel dem selv som deres fåtallige bohaver. I konsul Schades nye gård ved Vester-port stod vandet en halv alen højt i værelserne, og fra købmand Krog til Dueholm havde man oprettet færge-fart med en kåg.

Som følge af vandets indtrængen i husene var adskillige mennesker bragt i den situation, at de måtte for-lade deres hjem, og til at begynde med foretog man indkvartering af disse i kirken og på rådhuset, og an-tallet steg snart til over hundrede.

Andre blev indkvarteret hos venner og bekendte i byen og omegnen, men da det kneb med at skaffe vogne til befordring af de nødstedte, blev der efter politimesterens henstilling rin-get med stormklokken i fire af de nærmest liggende landsbyer, og bøn-derne fik ordre til med heste og vogne at indfinde sig i Nykøbing for at bringe hjælp til de nødstedte men-nesker.

Efter en samtidig beretning var 140 mennesker blevet husvilde, og alene ved havnekvarteret var en snes huse så medtaget, at man regnede med, at kun tre af disse igen kunne anvendes til menneskelig beboelse – og det endda efter stor bekostning. Byens gamle fattighus var faldefærdigt, og i det nye, der kun var fire år gammel, stod vandet en alen højt, og man frygtede for, at grunden skulle løsnes og huset styrte sammen.

Den almindelige antagelse var, at vandet steg mellem 3 og 4 alen over dagligt vande. På denne højde holdt det sig et par dage og gik derpå i løbet af en halv time så meget ned, at man kunne gå tørskoet fra Dueholm ind til byen, men i længere tid derefter stod der dog flere steder i byen store vandmængder, der forvoldte øde-læggelse. Dette var således også til-fældet med plantagen ved byen. I den nederste del af denne kunne van-det ikke fjernes, og dette havde til følge, at en masse træer gik ud, hvil-ket ligeledes var tilfældet i de langs fjorden liggende haver.

Det er naturligt, at nøden var stor blandt de fattige, der på flere måder var de hårdest ramte. Og selv om der på mange måder vist stor hjælp-somhed fra alle sider, skulle der store midler til at råde bod herpå. – Som et led i bestræbelserne for at bringe hjælp til de nødstedte aflyste man den til den 28. januar bestemte kon-gemiddag med påfølgende bal, og

for det beløb, der sædvanligvis blev brugt ved denne lejlighed, lod man uddele rug og andre naturalier.

Situationen andre steder i Limfjorden var meget forskellig, selv om der også var anrettet skade så at sige de fleste steder. Som modstykke til de store ødelæggelser i Nykøbing kan tages den anden købstad i amtet, Thisted, hvor skaden set i forhold til nabobyen var forsvindende ringe, hvad der da også fremgik af de udbetalte erstatningssummer. Men ellers var der mange steder i amtet anrettet store ødelæggelser. Dette var således tilfældet ved Odde-sund, hvor hele færggården stod omgivet af vand, ligeledes på Jegindø og ved de store vejler i Vester Han Herred, hvor der omkom en del får. Men lykkeligvis havde katastrofen ikke kostet menneskeliv, og dette var et lyspunkt i den megen elendighed.

Hele Limfjorden igennem til på den anden side Aalborg havde ødelæggelsens vederstyggelighed sat sine spor. I Lemvig var flere huse styrtet sammen, og børn og voksne flygtede fra husene i, hvad de gik og stod i, og 40 vogne fra omegnen blev tilkaldt til at befordre folk bort fra byen. I Tørring, lidt nord for Lemvig, blev 25 mennesker husvilde.

I Struer styrtede flere pakhuse sammen, og i Løgstør blev blandt andet et skib fra Thisted kastet langt op i gaden og ødelagt. Det var således triste efterretninger, der fra Limfjorden spredtes over det ganske land, og da det blev bekendt, at der også i Ribe amt havde fundet store ødelæg-

gelses sted, gav medfølelsen sig hurtigt udslag i, at der fra alle sider strømmede pengegaver ind. Da kongen gav tilladelse til, at der overalt i riget måtte indsamles en collekt til de vandlidte, blev der overalt oprettet indsamlingskomiteer.

I en bekendtgørelse af 16. februar 1839 gør amtmand Faye opmærksom på, at det vil være ham umuligt at besvare alle de breve, han har fået i anledning af stormfloden. Han meddeler, at han har gjort indberetning til kongen om den skete ulykke og opfordrer herredsfogderne til at takser de skete skader. Amtmanden henstiller til alle at give bidrag til »de nødlidende, som have set deres huse, deres bohave, sæd og ildebrændsel ødelagt, og nu må henbringe en kummerlig vinter med sørgelige og tvivlsomme udsigter for fremtiden«.

I midten af marts 1839 bragte Collegialtidende en foreløbig opgørelse af den skete skade, baseret på de modtagne indberetninger, og denne beløb sig til 150.000 rigsdaler; men på dette tidspunkt savnede man endnu en opgørelse fra det »overordentlig medtagne« Thisted amt, og bladet regnede med, at den samlede skade beløb sig til 2 tønder guld.

Overalt i landet strømmede det ind med bidrag til hjælpeaktionen. Forskellige steder arrangeredes der teaterforestillinger eller basarer til fordel for collekten, og for hver uge, der gik, voksede beløbet, indtil man efter en sidste opgørelse kunne konstatere, at der ialt var indsamlet 108.121 rigsdaler.

Efter at have sluttet indsamlingen var man allerede i august klar til at foretage uddelingen af de indsamlede midler, hvilket må siges at være ret hurtigt i betragtning af det store taksationsarbejde, der havde været at udrette.

De mange penge blev fordelt på den måde, at Aalborg amt fik 23.246 rigsdaler, Hjørring amt 3.784 rigsdaler, Viborg amt 5.946 rigsdaler, Thisted amt 20.000 rigsdaler, Ringkøbing amt 28.111 rigsdaler og Ribe amt 27.030 rigsdaler.

Af beløbet til Thisted amt tilkom der Nykøbing 5.564 rigsdaler, medens Thisted købstad kun fik 263 rigsdaler. Men foruden til Nykøbing udbetaltes der næsten 4.000 rigsdaler til de forskellige kommuner på Mors, hvor der under stormfloden var anrettet skade. I Nørre Herred udbetaltes der 1.859 rigsdaler, hvoraf de 910 rigsdaler faldt i Bjergby og 409 rigsdaler i Sejerslev, og Sdr. Herred fik 1.840 rigsdaler, hvor Ø. Assels var størst med 415 rigsdaler.

Selv om den udbetalte hjælp vel mange steder bragte en hårdt tiltrængt lindring i nøden, så gik der dog lange tider, før den forvoldte skade var udbedret, og mange, mange år efter stod stormfloden i 1839 endnu i frisk erindring hos de, der havde oplevet den. Adskillige gange i de år, der er forløbet siden da, har Vesterhavet ved sin indtrængen i Limfjorden forvoldt store oversvømmelser, men heldigvis dog ikke af så voldsom karakter, som i 1839.

Gårdfolk og småfolk på Mors 1889

Af Steen Busck

(Trykt første gang i tidsskriftet »1800-tallet« Kulturhistorisk Magasin fra Strandbergs Forlag, nr. 3, 1982)

»Det milde fugtige vejr har sat tydelige spor på markerne. Græsmarkerne, som for godt 14 dage siden var aldeles afsvedne, grønnes nu, så det mange steder er en lyst«. Sådan lød vejrberetningen i Morsø Folkeblad et par dage efter dyrskuet i Nykøbing i juli 1889.

Det var ikke bare vejret, der havde artet sig skidt. Det var også økonomien og politikken her i den hårde tid under Estrup. Men tonen var optimistisk i Morsø Folkeblad. »Den ældre slægt har fået gårdens ejendomsforhold ordnet«, skrev redaktøren, »- vi har nu tilbage at få rejst husmændene og arbejderne. Vor tids hovedopgave er at bevare et godt forhold mellem gårdmænd, husmænd og arbejdere«. Og var der strejke et eller andet sted i landet, tog det gode venstreblad konsekvent arbejderens parti.

Gårdmændene var på vej opad i samfundet, stadig med arbejderne i hånden, men hvor længe ville det vare? Vi mærker en vis bekymring i redaktørens ord, og den var ikke helt ubegrundet. I lange tider havde gårdmændene og husmændene været på vej væk fra hinanden økonomisk og socialt. Tallene siger mere end mange ord: I Sundby sogn havde man ved folketællingen i 1801 talt 209 mennesker. I 1890 var der 617. Altså en tredobling. Da Sundby by blev udskiftet i 1782 havde der været lige mange gårdmænd og husmænd i sognet, ca. 25 af hver. Nu var antallet af huse helt oppe på 90, og der var kun 30 gårde. Den voldsomme befolkningsstilvækst, som jo minder meget om det, der sker i U-landene i dag, var med andre ord sket blandt husmænd og arbejdere. Jorden var ikke blevet fordelt. Den lå stadig samlet under stort set det samme antal gårde.

Her var så den voksende hus-

mandsbefolkning henvist til at bede om arbejde eller understøttelse for at opretholde livet. Hvis de da ikke kunne ernære sig som håndværkere eller fiskere. Men selv da var de afhængige af gårdmændene. Og beskæftigelsesmulighederne uden for landbruget var stærkt begrænsede. Det var før Sundby teglværk blev bygget. Intet under da, at så mange unge mennesker udvandrede til Nykøbing og København og helt til Amerika.

Men gårdmændene gik det godt for trods krisen. Befolkningspresset gav rigelig og billig arbejdskraft. Den 20. juli 1889 var de fleste kørende til dyrskuet i Nykøbing. Dyrskuet var blevet en mere og mere central begivenhed, efter at man var begyndt at lægge om fra kornavl til animalske produkter. Sundbygårdmændene spillede en vis rolle ved skuet. Markus Kortbek og Jens Overgaard var dommere. Jenses gård, Overgaard, var sognets eneste tidligere herregård, som han og hans bror havde delt mellem sig nogle år før. Jens var forresten i familie med Markus Kortbek. En anden Sundbygårdmand, Jens Nør, vandt præmie for begge sine følhopper. Han havde også ry som en meget dygtig mand. »Der var en pinlig orden og renlighed i hans gård, hans mødding var et helt ingeniørarbejde. Man påstod, at i laden lå ikke to strå på tværs af hinanden«, skrev siden hans tjenestedreng Ditlev om ham. Jens Nør var forresten i familie med Markus Kortbek.

Markus' gård Søndens Kirk var den største i Sundby, mere end 10 tønder hartkorn, selv efter at der var lagt jord fra til et par nye gårde. På skatelisten for 1889 finder vi Markus øverst med den nette sum af 453 kroner og 44 øre, og pengene blev betalt prompte, fremgår det. Markus var en noget stille og tilbageholdende

mand, fortæller slægtsbogen, arbejdsom og nøjsom, hjælpsom i stilhed og mere nøjeregnende med offentlige og andres midler end med sine egne. Nogen sognekonge var han ikke, eller han optrådte i det mindste ikke sådan. Det var en anden af byens gårdmænd, der var formand for sognerådet, nemlig Kristian Hangaard.

Kristians søster Maren var forresten gift med Markus. Hende husker man endnu hundrede år efter i Sundby som en kone, der gav folkene en god kost, og fattigfolk, som fik kost og logi på omgang i gårdene, ville allerhelst om i Søndens Kirk til Maren Hangaard, fortælles det.

Maren havde lige fået nyt stuehus. Det var stort og moderne i røde sten og med høje gavle, en ny og anden stil end den, hendes forældre havde brugt, da de byggede stuehuset i Hangaard ved midten af århundredet. Dengang havde det været den »klassiske« stil med hvidkalkede vægge og afvalmet tag, der var på mode. Men dengang som nu var det udviklingen i byerne, der afspejlede sig i gårdbyggeriet. I stuerne var nye fabriksfremstillede klunkemøbler ved at fortrænge de gamle håndværksfremstillede. Markus havde fået et af disse nymodens skriveborde, og på væggen hang der fotografier af den store familie.

Markus havde ingen brødre, men til gengæld fem søstre. Den ældste var kone i sit barndomshjem, slægtsgården Kortbek i Flade. På en anden af Nordmørs' største bøndergårde, Skarregaard, sad den næstældste. De tre yngste var gift med hver sin gårdmand i Sundby. Markus' mor havde gjort noget, som var helt utænkeligt hundrede år før. Da børnenes far døde, havde hun giftet sig med hans bror og var flyttet fra Kortbek til Sundby med Markus og de yngste af

Markvor og Maren Kortbæk ca. 1900.

pigerne. Den slags havde man regnet for blodskam før i tiden. Men det gjorde man ikke mere. Der var kommet nye skikke og ny moral, og i Søndens Kirk havde man altid været tidligt ude med det nye.

Moralen var ellers på de fleste måder blevet strammere, i hvert fald i gårdmandsfamilierne. Det gjaldt både arbejdsmoral, ordenssans, økonomisk moral, kønsmoral o. s. v. Der skulle bestilles noget, og der skulle holdes hus med pengene. Og koner og døtre skulle holde hus med deres køn, for arvefølgen og de ægteskabelige forbindelser havde nu i gårdmandsslægterne lidt af den samme betydning, som de før havde haft i adelen.

Faktisk var gårdmændene på mange måder en slags ny adel. De store stuehuse, som begyndte at dukke op i Hangaard og andre steder fra 1840'erne, var en slags mini-herregårdsbygninger, og gårdmændene havde fået faste slægtsnavne, som adelen fik det tre hundrede år før. De tog navn efter gården, og navnet gik videre til deres børn. Markus hed

Kortbek lige som sin far. I 1780'erne hed manden i Søndens Kirk Niels Sørensen, fordi hans far hed Søren, og Nielses sønner fik efternavnet Nielsen.

Markus og Maren havde på samme måde som den gamle tids adel et patriarkalsk forhold til tjenestefolkene og sognets småfolk. Vorherre havde givet dem rigeligt, og de følte til gengæld en vis forpligtelse over for dem, der ingenting havde. Men det var en nåde, en velgørelse, når de gav, ikke noget de fattige havde krav på eller ret til, som de havde haft det i fællesskabets tid. Maren Hangaard havde næppe fået det samme eftermæle, hvis hun havde levet hundrede år før. Og når det gjaldt de fattiges ret til understøttelse, var Markus nøjagtig lige så påholdende som de andre gårdmænd.

Sognerådets arkiv giver indblik i enkelte sager. I en ansøgning fra den 72-årige Mariane Pedersdatter hedder det: »Min første mand hed Peder Nielsen, død 25. juli 1850 faldt han i slaget ved Isted. Min anden mand som jeg er fraskilt er Mogens K. Pe-

dersen, som nu er i Aalborg. Separation 1879. Skilsmisse 1883. Jeg bor hos min plejesøn. Jeg kan ingenting bestille. Jeg har kun tjent 1 krone og 25 øre. Jeg har fri husly. Jeg har aldrig ejet andet end et jordløst hus, som vi skyldte 100 kroner på. Hvor meget jeg behøver og hvori man ønsker at understøttelsen måtte bestå, dette overlader jeg til sognerådets skøn«. Det fremgår ikke, hvor meget Mariane fik, men mon ikke hun har fået lidt. Hendes første mand havde dog givet sit liv for det offentlige. Men det fremgår andre steder, at der ikke blev givet ved dørene, og hver sag blev nøje overvejet.

Også fra ansøgerens side. Det var nemlig nedværdigende, selv for gamle mennesker, at søge støtte. En anden gammel kone i Sundby, den 80-årige Mette Skrædder, holdt sig fri af sognet til hun døde, og det var hun stolt af. Hun tjente til føden ved at sy og strikke for folk. Og så var hun god til at fortælle og synge. I dagene lige før dyrskuet havde hun besøg af en udenbys herre i skødefrakke og med paraply og det hele. Det var folkemindesamleren Evald Tang Kristensen. Han sad ved hendes bord og skrev ned, mens hun fortalte »så skummet stod hende om mundvigene«. Om sit eget liv beretter hun bl.a.: »Min mor hed Ane Olesdatter... hun var en stakkel de sidste 30 år hun levede. Vi var så fattige, og hun gik og trak om på landet for at få lidt til os børn. Det var et år kornet var blæst af, da havde vi ingen verdens ting at leve af andet end vikkemel og kåjmel (mel af agerkål), som vi lavede dej af og bagte hårdt på kakkelovnen som skoldkager, og vi havde ikke nogen verdens ting af tilmad i huset. Dengang lå min mor i sengen, for hun var jo så skrøbelig, og så kunne hun ikke bjerge det mindste til os. Hun fældede mange modige tårer i stilhed, men kom der folk tørrede hun dem af. Hun lå i sengen i 10 år og var i den tid aldeles blind, og så sagde hun: »Nu har a aldrig haft det så godt«. Min fader sagde så tit i den tid: »Gid Vorherre vil være mig så god, at han vil lade hende komme i sin grav med hel hud«. A gjorde, hvad a kunne for det, men det kneb jo, da hun lå så længe. Hun råbte lige i døden: »Gud være min arme sjæl nådig for Jesu Kristi skyld«.

»Hangård« 1923.

Mette Skrædder og hendes mor havde engang haft visse forbindelser til Søndens Kirk. Det var tilbage i 1830'erne, da de sammen med døtrene derfra havde deltaget i de første vækkelsesmøder under Algreens og Kristen Kolds ledelse. Dengang sad husmænd og gårdmænd imellem hinanden, men siden var forskellen blevet større og større. Fremtiden tilhørte Markus og Maren i deres nye, store stuehus, men det var Mette, der huskede den gamle tids fortællinger og viser. Det var nemlig godt både for Mette og i sin tid hendes mor, som havde lært hende disse ting, at kunne underholde gårdfolkene, når de kom rundt for at sy eller tigge. Evald Tang Kristensen var ikke i Søndens Kirk under sit ophold i Sundby, for som han sagde: »Jeg har kun truffet meget få af vore gårdmænd og gårdkoner, der kunne fortælle noget af væsentlig betydning, og aldrig en eneste, der var en rigtig dygtig fortæller«.

Da han tog fra Sundby for at lade sig sætte over til Thy, har der været handel ved færgestedet. I Morsø Folkeblad kunne man i disse julidage læse følgende annonce: »Svin kjøbes og modtages ved Vilsund Færggaard hver mandag fra 8-10 form. og betales med dagens højeste priser. M. P. Filtenborg«. Filtenborg havde

en mindre gård i nabobyen Solbjerg og var øens mest ansete handelsmand. Han har nok aftaget hovedparten af Sundbygårdmændenes produktion. Det var før andelsorganisationernes tid. Filtenborg var medlem af Solbjerg-Sundby sogneråd og tilhørte en af øens mest fremtrædende slægter, som havde forgreninger vidt ud i landet. I slægtsbogen finder vi Århus' største skatteyder i 1890'erne. En fremtrædende plads i bogen har forresten også Sundbys største skatteyder Markus Kortbek.

I M. P. Filtenborgs virksomhed, i handelen og vareøkonomien i det hele taget, lå nok noget af det centrale ved den nye tid. Sammenligner vi Niels Sørensens Søndens Kirk i 1780'erne med Markus Kortbeks, er den mest iøjnefaldende forskel vareøkonomien. Niels Sørensens gård havde været en i høj grad selvforsynende husholdning, hvor man brugte det meste af, hvad man fremstillede. Nu i Markus' tid blev det solgt, ud af byen og helt til udlandet. For pengene købte man så redskaber, klæder, møbler o.s.v. i stedet for at lave det selv, som man havde gjort i Niels Sørensens tid. Omsætningen var mangedoblet, og Søndens Kirk var blevet en virksomhed, der var specialiseret i produktion af fødevarer, altså et moderne landbrug, hvor den

før havde været en mangesidig virksomhed, der forenede agerbrug og kvægavl med mange slags håndværk.

Der var også opstået et »hjemmemarked« uden lige i Sundby. Håndværket var i stigende grad blevet overtaget af professionelle håndværkere. Ikke engang rugbrødet bagte man selv længere. Der var kommet en bager, og selv om fabriksfremstillede ting efterhånden udkonkurrede håndværksprodukterne, blev der stadig reparationerne tilbage til Sundbyhåndværkerne.

Vigtigst af alt var det voksende arbejdsmarked. Den store part af befolkningen havde jo ikke andet end deres arbejdskraft at sælge. Kunne de ikke sælge den i Sundby, måtte de rejse til byen som Ditlev Ditlevsen, Jens Nørs tjenestedreng. Han og tusinder af andre tjenestedrenge fik Nykøbing, Aalborg og København til at vokse med eksplosionsagtig hast i disse år. Ditlev mindedes siden Sundby som et anderledes fredeligt sted end det tilrøgede og hektiske København, hvor han måtte se sin datter Tove vokse op under de vilkår, som et arbejderhjem nu engang kunne byde. Men mon ikke det rodløse og hektiske, der siden satte sit præg på Toves liv og digtning allerede var begyndt at indfinde sig i Markus Kortbeks Sundby?

En lærlings erindringer fra årene 1913–1923

Af Sten Jacobsen

Disse erindringer drejer sig om dagligdagen i og omkring en af Nykøbings købmandsgårde, hvor kunderne kom fra by og land. Forretningen havde til huse i Frederikke og Hans Pedersens købmandsgård, Nygade 12, som i 1918 blev lejet ud i en 5 års periode til købmand Bertel Thornild, der så var min chef. Hans Pedersen havde i 1911 solgt ejendommen, der omfattede forhus med butik og lejlighed, stalde og kornpakhuis, til Jernstøberiet.

På forbygningens gavl var malet »Odense Ægforretning«, der i 1911 var blevet oprettet af Hans Pedersen. I 1915 opførte ægforretningen eget hus i Vettelsgade og flyttede hertil. En overgang havde Nykøbing foruden »Odense Ægforretning« også »Andels Ægforretning« og K. Madsens Ægpakkeri. I dag er disse nedlagt eller flyttet. Det samme er tilfældet med tobaksfabrikkerne. I min læretid var der i Nykøbing Krogs Tobaksfabrik i Nørregade, Brdr. Krogs fabrik i Jernbanegade og Th. Damborg i Vestergade. Dertil kom flere tobaksoplæg fra de store udenøse fabrikker. Alt dette er forsvundet.

Købmandsforretningen i Nygade 12 var ikke en af byens største, men udgjorde dog et lille samfund, hvor alle medarbejderne spiste og logerede. Chefen Bertel Thornild, 1. kommis Valdemar Jensen (senere »Kærhave«, Nørrebro), 2. kommis Ejner Christensen (senere kasserer i Sparekassen), lærlingene Ejner Søndergård (søn af boghandler Søndergård), mig selv (søn af købmand J. C. Jacobsen, Outrup) og Viktor Vester (søn af politibetjent Vester), gårdskarl Jens Vestergård. På store, travle dage en ekstra staldkarl. Hus hjælp Inger Søndergård (gift Smedegård).

Lønnen var for en ung kommis 75 kr. pr. måned. For lærlinge 10 kr. pr. måned. Gårdskarlens løn var drikkepenge fra staldene, 1 kr. pr. køretøj. På de helt store dage – markeds- og dyrskuedage – kunne der være op til 100 køretøjer i gården. Efter lukketid skulle vi lærlinge feje gulv i butikken, strø nyt sand og tømme spyttbakker. Om vinteren var vi på handelsskole fra 8 til 10 aften, 3 gange om ugen. Derefter hjem på et koldt værelse til opgaver og lektier. Vore lærere var Marius Dalsgård, L. Povlsen, Carlsen og O. Mathiassen.

Min læretid faldt sammen med rationeringen. Det var en yndet sport for enkelte af vore kunder ved beregnende snak om dit og dat at distrahere den arme ekspedient, så han glemte at kræve rationeringsmærker – især kaffe – der strengt skulle følge enhver ekspedition. Kommisen havde for anden gang ladet sig besnakke og glemte at få rationeringsmærker. Jeg fik ordre til at optage forfølgelsen og indhentede fru en i Asylgade – hun beklagede og mærkerne blev reddet.

Det var yngste lærlings arbejde hver lørdag eftermiddag fra kl. 1 til 2 at hjælpe gårdskarlen med at spænde heste fra de mange vogne, der på den tid rullede ind i gården. Ukyndig som jeg var, var det noget af et mareridt for mig at føre de fremmede heste ind i den ofte overfyldte stald. Gårdskarlen kendte alle hestenes luner og om de var nervøse. Og de blev opstaldet i båsene efter temperament. Jeg fik ordre til, når jeg med en hest i hver hånd førte dem ofte langt tilbage i den dybe stald forbi fremmede heste, at råbe i vilden sky. Råbet var for at melde mit mod og således indvirke på hestene, jeg skulle passere og som stod med halerne mod hinanden. Men bange var jeg.

Og trods råbet havde jeg mere tillid til stærkere kræfters beskyttelse. Og det er min overbevisning, at dette gang på gang reddede mig uskadt ud af stalden. Da jeg blev mere erfaren i omgangen med heste, var jeg altid villig til at afløse gårdskarlen, når han og kommissen efter en travl lørdag tillod sig et lille smut hen på »Landmanden« eller »Børsen«. Det var rart at tjene drikkepengene for at spænde hestene for natteravnens vogne. Landkunderne var klædt varmt på til de lange køreture. De hængte deres overtøj og kørekapper i bondestuen, der ikke var opvarmet. Så derfor havde de største af kunderne lov til at hænge deres overtøj inde i købmandens opvarmede kontor.

Husmødrene fra landet kom om lørdagen med lange dosmersedler (ordrer), som vi så skulle have pakket og bragt ud til vognene i gården. Hvis vi glemte et eller andet, måtte synderen som straf på cykel søndag morgen køre ud med det glemte. Jeg husker en sådan stropetur til »Østergård« i Bjørndrup.

Når der var festdage, var det ungdommens og cyklernes dag – og da Nygade var en indfaldsvej, fik vi lærlinge lov til at hænge skilte op på fortovet, hvorpå der stod »Cykelstald, 25 øre«, d.v.s. at staldene fyldtes med cykler, som vi havde ansvaret for. Det var en lang vagt fra 12 til over 24.

Byens trommeslager, Halkjær, var ofte ude. Hans hverv bestod i at udråbe alt nyt. Budskaber fra borgmesteren eller fra politiet, men også de mere forretningsmæssige. En dag gjaldt det hestekød. En af general-konsul Pays rideheste, Højris, havde brækket benet og måtte slås ned. Kødet fra denne hest udråbtes via trom-

Nygade ca. 1900.

meslageren til 35 øre pundet hos slagter Swartz i Østergade.

Vores fritid var begrænset – vi nød den det mere. Fodbold om sommeren. Jeg husker en kamp i Lemvig. Østers Kompagniet stillede en østerskraber til rådighed – en herlig sejltur – morilden glødede i de sene natte-timer på turen hjem. Om vinteren var det gymnastikken. Jeg oplevede at komme med som reserve på »Apollo«s kamphold. Det foregik mod Thistedts hold på hotel »Phoenix«. Stockholm var leder. Holdet bestod af bl.a. Harald Eriksen, Karl Madsen, Søren og Hans Nielsen, Fredr. Jensen.

Også Nykøbing Ungdomsforening har betydet meget for mig. Den gang var der møder med belærende foredrag – oplæsning – fællessang – amatørskuespil – sanglege og dans. Jeg var med til at opføre »De adskillige« og »Studeprangeren« på Håndværkerforeningens scene. Vi øvede os rundt om i hjemmene. Forretningsfører Kirkegård var instruktør, Amtoft leverede musikken, og den

sidste afpudsning fik vi af frk. Trap, som var professionel og krævede meget af os. Sminkør var maler Hanssen.

Bestyrelsen satte os unge til at anlægge foreningens egen tennisbane på Refshammer. Johan Riis stillede en idyllisk plet til rådighed i sit anlæg. Vi unge skulle så rydde og planere. Niels Riis lånte os hestevogn og kusk. Leret gravede vi i brinken. Bundbelægningen, cinders o.l. forærede støberiet os. Thorstedts Auto stillede lastbil til rådighed. I løbet af sommeren var banen færdig – det havde kostet sved. Vi, som var ved handelen, havde ikke fri før efter kl. 8 aften, lørdag kl. 9 aften, men vi havde hele søndag formiddag. Frk. Juhl hos Johan Riis serverede ægte kaffe og forfriskninger, så alt gik med liv og lyst.

Denne ungdomsforening eksisterer ikke mere. Ungdommen ønskede anden underholdning. Men de gamle medlemmer kunne ikke give slip på det sammenhold, de havde, og der-

for blev der ikke plads til fornyelser. Det blev til en »ældreforening«.

Jeg husker et tilfælde: Der skulle være sommerudflugt, og en bil blev bestilt. Det var en fremmed chauffør, der mødte med den store, åbne lastvogn med charabanstole og bæk i midten. Chaufføren slog bagklappen ned og sagde: »Vær så god at stige op, men hvor er de unge?« »Vi er her fuldtallige«, blev der svaret. »Nå«, sagde chaufføren, »jeg troede at det var forældrene, der var mødt for at vinke farvel til de unge.«

Nygade i årene 1910-1920

Nygade 2, Jørgen Brandts forretning, er der stadig og er udvidet betydeligt siden. I ejendommen fandtes byens Kosmorama, ejet af Reinhardt Thomsen. På ejendommens første sal mod Nygade var der pensionat. Om aftenen klublokale for handelsstandens unge.

Telegrafstationen havde en tid til huse i næste bygning, men flyttede senere over på modsatte side i den store nybygning. Efter denne havde

Nutzhorn Hansen sin legetøjsbutik, så kom sagfører Ovesens kontorejendom, hvor også Morsø Teglværker havde til huse. På første salen havde skræddermester Petersen værksted og privat bolig. Dommerkontoret var der dengang som nu.

Dommer Bolvig var herredsfoged og politimester foruden kongevalgt borgmester. Borgmesterembedet overgik i 1918 til sagfører Sørensen i Ringsgade.

Læge Olivarius boede og havde praksis i den sidste bygning, hvorefter gaden drejede næsten vinkelret mod nord.

Tilbage til Rådhusstrædet til Nygade 1. Her lå det lange, gule Carl Dams hus, også kaldet Flensborg Lager. Derefter den store nye bygning, som husede post- og telegrafvæsenet. Senere blev det benyttet som administrationsbygning for Morsø Frøkontor. Så træhandler Sørensen. I gården købmand Thomsens store lagerbygninger, som senere benyttedes af Jydsk Andel. Efter porten boede bogtrykker Georg Nielsen på første sal, nedenunder var trykkeriet. I samme etage havde også Haurum og Socialdemokraten til huse. Alt dette er nu borte og grunden tilhører Morsø Bank.

Butikken med blomster og grønt tilhørte gartner Brink. Derefter fru Breinholts restauration. Hendes søn, Hans Peter, senere kroeger i Rindsholm, var byens første ejer af en bil. Derefter Slagteriets udsalg. En gang om ugen blev jeg sendt hen i køen for at få ugens ration af »go'e ben« til forretningshusholdningen i Nygade 12.

Afholdshotellet var den gang en lang længe, den store sal lå langs gaden, nu Mini sko. Og sidste ejendom inden Nygade drejer mod nord var fru Møllers, værtinde på Landmandshjemmet. Mads Nøhr var forpagter af staldene der. I Nygade var der altså 4 damer, næsten på række, som hver især var restaurationsværtinder, fru Breinholdt, frk. Carlsen på Afholdshotellet, fru Møller og 3-4 ejendomme længere ude Mutter Thy i sin lille restauration »Thy« over for »Børsen«. Vi springer over gaden til hjørnet, hvor tandlæge Gjedde havde sin klinik. Han kunne behandle uden elbor, trådte i stedet det roterende bor efter samme system som på en spinderok.

I samme ejendom havde Thomsen Jensen værksted og butik, han fremstillede bl.a. ligkister, og på et tidspunkt, da der var oversvømmelse i Nygade, så man mester i mangel af bedre padle sig rundt i Nygade i bunden af en ligkiste. Karetmager Stensgård boede i den næste ejendom. Han var berømt for at fremstille de flotteste landauere og mindre fjedervogne. Da han også handlede med landbrugsredskaber, havde han som bomærke på kvisten mod gaden anbragt en jernplov. I den samme ejendom havde barber Stiber sin salon. Hos ham udlærtes Danmarks første kvindelige barbersvend, nemlig Marren Rabenhøj.

I nr. 13 boede den navnkundige dr. Hinding, der foruden sin lægegerning skrev utallige digte og sange. Han kunne være slagfærdig, påstod selv, at han var digter, hvorimod hans »konkurrent«, realskolebestyrer Axel R. Hansen, kun var versmager. Se den gamle »Morsingbosangbog« og døm selv, begge var ypperlige i faget, deres kunnen taler for sig selv.

Af læger i nabolaget boede og virkede foruden Hinding og Olivarius, også Vogel og Mohr. Originaler var de alle, men i ordets bedste betydning, de var virkelige personligheder. Dygtige i deres fag og elsket som huslæger såvel i by som på land.

Restaurant Thy i nr. 15 eller 17 er omtalt.

Næste ejendom beboedes af en beslagsmed, først Jensen senere Brochstedt. I forhuset var der fransk vask og strygning.

I Nygade nr. 17 havde Jens Thorsted omkring 1900 startet et cementstøberi samt rørvævsfabrik. Senere, da Valdemar, Alfred og Thorvald Thorsted voksede til, udvidede de med bilforretning og -værksted. Zonen med sygebil havde station der i gården. I den lille butik mod gaden havde Ingvar Koustrup butik med udstilling og salg af cykler. H. P. Jensen havde bageri i gården, udsalg mod gaden.

Den gamle madam Nyby boede i næste ejendom. Hun og manden, som var brølægger, testamenterede ejendommen til en stiftelse, som senere genopbyggedes på Skovvej.

I den næste ejendom havde smed Larsen værksted og handlede med landbrugsmaskiner.

I det sidste hus før, hvor nu Nykøbinghallen ligger, havde bødker Damgård værksted, han var bror til Ernst Damgård. Dette blev senere anvendt af slagter Olsen til slagning af større og mindre dyr.

Grunden, hvor Nykøbinghallen nu ligger, kaldtes Skomagerens Eng. Frem mod gaden havde skomager August Jensen sit værksted. Her drøftedes byens og dagens nyheder. Værkstedet var ganske lille. Ved vinduet mester og svend. På en bænk var der plads til 2-3 stamgæster. På hylderne og resten af gulvet ophobede sig uanede mængder af fodtøj. August Jensen handlede også med gamle kakkelovne og gammelt jern.

I den sidste ejendom havde fabrikant Vestergård sin bolig og sit værksted. Så kom det åbne vandløb, hvor en bro førte over til Nørrebro.

Tænker vi os derefter tilbage til Nygade med de lige numre på hjørnet efter Olivarius, hvor gaden slår et knæk mod nord, kommer vi til den store købmandsgård, hvor sadelmager Nielsen havde butik og værksted på hjørnet, derefter A. Meelsens butik, i høj grad en blandet landhandel. Kornlagre og stalde i gården og stort opkøb og saltning af huder og skind. I den næste lille butik havde Ane Kusk en trikotageforretning med systue.

I samme ejendom drev N. P. Christensen en mindre kolonialhandel. Trods den mindre forretning havde han bevaret en af de større kunder fra den tid, han havde forretning i Algade, nemlig herskabet Stadel fra Ullerup. Husker en dag, hvor den lukkede karet fra Ullerup holdt uden for N.P.s butik og ud steg søster Ellen, som var diakonisse på Ullerup. Hun skulle til butiks, medens kareten fortsatte til Bendix Hotel, hvor hestene opstaldedes. Nygade 10 var hotel »Børsen«, hvor Hans Vestergård var vært. I gården var store stalde. Kreaturhandlerne modtog dyr dels til opstaldning dels til auktion eller til videre eksport. Nr. 12 var Hans Petersens gamle købmandsgård. Bygningerne ejedes af Jernstøberiet, var i 5 år udlejet til købmand Thornild, fra 1918 til 1923. Også her rørte sig en livlig handel fra kvarteret og fra store dele af Nørreherred. Nr. 14 ejedes af tømmermester Jørgensen med stort værksted i gården. Desuden var der mange lejere, bl.a. fotograf Le-

Nygade 31. Nedrevet i 1967.

gind. Nr. 16 var Realskolen, nu en skygge af den i sin tid så flotte bygning. Der var Axel R. Hansen bestyrer. Af lærere husker jeg bl.a. H. C. Hansen, Søren Sørensen, Aksel Bjerrere og frue, Schultz Christensen, Kjeldbøg, frk. Syberg, Mathiassen og fru Gjedde. Efter Realskolen murer Niensens og former Sørensens huse. Sidste ejendom i Nygade var Sørensens savskæreri og som lejer Niensons farve- og renseri.

Nørrebro skal jeg gå let henover. Typograf Ejner Christensen har så glimrende i »Aftenposten« den 31. december 1959 skrevet sin beretning om Nørrebro, »Min barndomsgade for 50 år siden«.

Nygade, og ikke mindst Nørrebro, trods de mange små huse, var vel et af de kvarterer, hvor der omkring århundredskiftet rørte sig den største aktivitet, også på det skolemæssige område. Således 2 dagskoler på Nørrebro, ligesom det betydningsfulde menigheds- og søndagsskolearbejde var og er stadig beundringsværdigt. Sidstnævnte har til huse i den efter datiden ret store og anseelige bygning, opført i 1897 og kendt som »Missionshuset«. Denne byg-

ning blev under tyfus epidemien i 1917 stillet til rådighed for et midlertidigt, men meget nødvendigt, hjælpehospital.

Nr. 2 på Nørrebro er missionshuset, derefter den såkaldte smederække. Nørrebro 6 var Elise Leginds private skole. Længere fremme bor tusindkunstneren urmager Bach stadig. Bach var i sin tid leverandør af opfindelser til B&O i Struer, havde desuden æren af at slibe knive for den kloge kone, Sara, på Nørrebro 38. Denne påtog sig bl.a. åreladning og havde sammen med sin svigerinde Stine huset på Nørrebro 38.

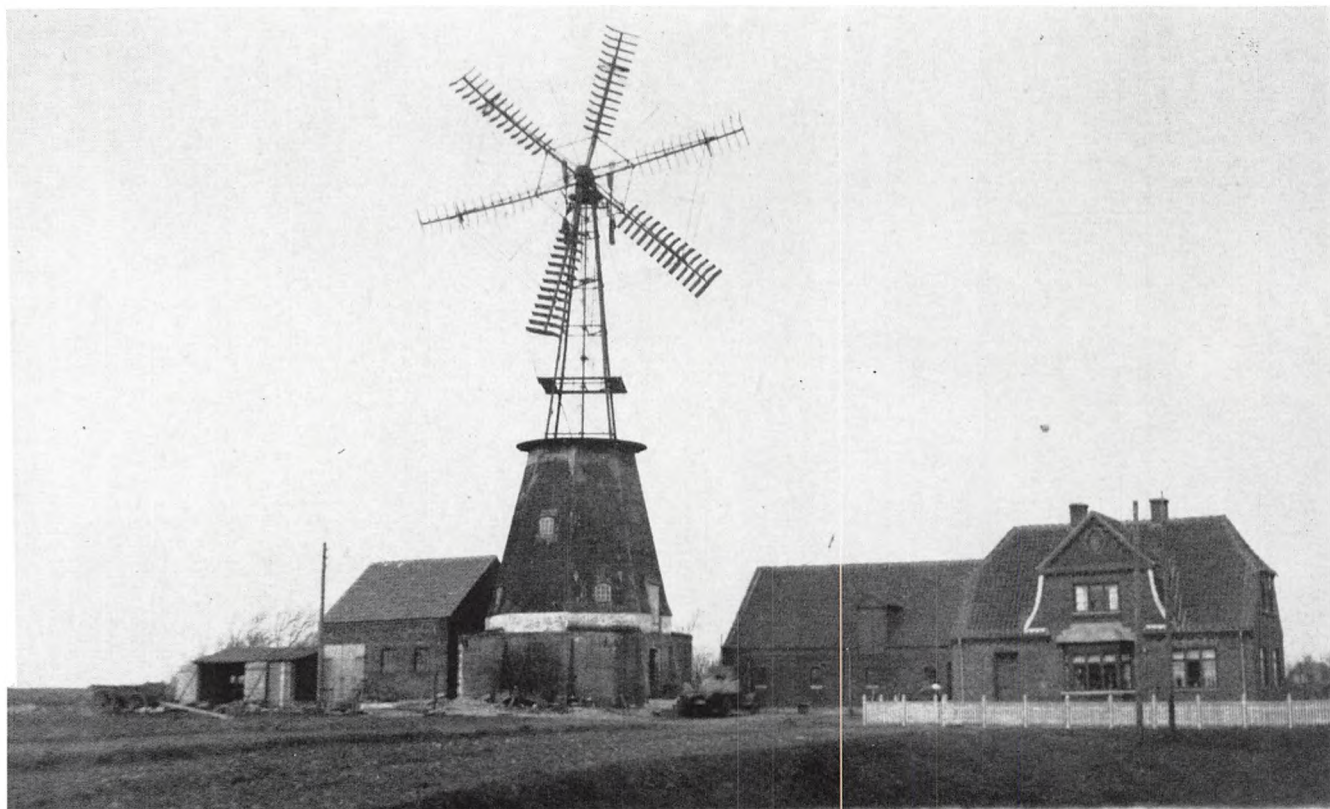
På hjørnet af Bangsgade boede murer Olsen. Han havde flere døtre samt sønnen Ole, som efter at have været i USA anskaffede sig en stor, flot bil, vist den første taxa i Nykøbing. Ole sad bag rattet i flot bjørneskindspels. Han kaldtes i folkmunde for Ole Højspænding. Ole kørte hurtigt og advarende fumlegængerne med messinghornet, ligeledes måtte de skrækslagne kuske pænt holde ind til siden, til Ole var faret forbi. Tempoet fra det store land sad endnu Ole i blodet.

Nørrebro 44 kaldtes »Gendarm-

huset«. Her holdt nogle af de fra vor grænse overflyttede gendarmere til med deres heste. Gendarmene fungerede senere som politi, og to af dem huskes, nemlig landbetjent Mortensen og Krogsgård, bedst kendt som »Sategale«. Han var i sin gerning som politimand enestående til at neddæmpe gemytterne, når bølgene gik højt på markedsdage og i sene nattetimer. Endvidere var Krogsgård anerkendt som en dygtig og striks gymnastiklærer.

Af virksomheder på Nørrebro, vist omkring nr. 106, var et pottemageri, gartner Brink med et drivhusgartneri. Lærer Garby startede her en fiskekonservesfabrik, og sidst på Nørrebro lå Nørre Mølles kornmølleri, der da ejedes af møller Toft, som senere købte Dueholm Mølle.

Vi må have Nørrebros venstre side med. Begynder ved broen, som forbinder Nygade med Nørrebro. Den store nye bygning opførtes af tømrer Koustrup. Grosserer Elling havde lager i sidebygningen. Skovsgård, senere A. Sørensen, havde butik på hjørnet, modsatte hjørnebygning kaldtes »Nordpolen«, i butikken et

Nørre Mølle ca. 1925.

brødudsalg, senere var der slagter-butik.

Haislund drev brænde- og vognmandsforretning fra sidebygningen. I smøgen spandt rebslager Andersen bl.a. reb på sin lange reberbane parallel med Langebæksgade. I nr. 15 boede Peter Nygård, som var kendt af alle i byen, bl.a. for sit virke på kæmnerkontoret. Han tog det ofte i trav. Han var kæmner Hansens højre hånd. De to klarede alt vedrørende byens administration. Nygård var privat en stor kunstner som tegner og maler.

I nr. 15B fandtes et kalkbrænderi. På Nørrebro nr. 21 boede familien Søndergård med deres 5 døtre og bedstemor på kvisten. Søndergård havde sit virke på Jernstøberiet. Var vist en af de få venstrevælgere på denne arbejdsplads.

På Nørrebro 21 var der i forbygningen den Andresenske skole, skolebestyrerens datter var gift med Sandemoses bror.

Senere blev ejendommen udvidet og overtaget af hestehandler Nørgård, så der nu var store stalde og lader. Nørgård havde tidligere ejet »Lynggård« i Tødsø. På Nørrebro 27

drev han en omfattende hestehandel, også med eksport til Tyskland, var en overgang en af byens største skatteydere.

På Nørrebro 53 havde kreaturhandler Vangsgård en omfattende handel med kreaturer. På Nørrebro fandtes desuden kreaturhandlerne Mortensen, Poulsen, Thomsen og Knudsen.

I nr. 65 havde Fællesbageriet en efter tiden ret stor brødfabrik.

Nr. 47 var »Kærhave«, i sin tid et forlystelsesetablissement, senere byggede smed Jensen og dennes søn, Valdemar, her en købmandsforretning.

I ejendommen nr. 103 ved indkørslen til »Solbakken« havde Johan Jensen karetmagerværksted. Her fremstilledes også karrosserier til rutebiler, men da bilerne blev større og større, blev gården og værkstedet for lille, hvorfor noget af fabrikationen flyttedes til det før »Solbakken« beliggende og med imponerende lynafledere beskyttede såkaldte »Krudthus«. Dette havde i krigsårene 1914–1918 været indhegnet og anvendt til militært beredskab.

»Solbakken« ejedes af Madsen, senere af Ingv. Spanggård.

På hjørnet boede Rasmussen, som drev vognmandsforretning med en mindre lastbil til hjælp. Nu er vi næsten på landet hos gartner Bové, som her havde sit gartneri. Tilbage i terrænet lå så »Solvang« og »Fattiggården«, som senere blev vandrerhjem. På Fattiggården var Jensen bestyrer. Som fast pensionær havde han Martin med harmonikaen. Han turnerede ugentlig på Nørrebro og i den indre by med sin harmonikamusik. Af andre originaler fra den tid må ikke glemmes Petrea, som langt op i tiden var en sikker omdeler af »Morsø Folkeblad« i Nørrebrodistriktet.

Alt skal have en ende. Så her slutter min beretning vedrørende by- og landdistrikterne. Meget er glemt, og det kunne sikkert gøres meget bedre, hvorfor jeg appellerer til personer fra den tid om at supplere, inden det er for sent. At det overhovedet er lykkedes mig at få de mange minder med kan jeg især takke Marie Søndergård for. Hun er opvokset i Nørrebro 21. Marie Søndergård har med sin gode iagttagelsesevne og hukommelse været mig en enestående god hjælp. For mig har det været som at granske et arkiv.

Klar til afgang fra gården »Nørgård« i Øster Jølby ca. 1912.

Hvor lå denne gård? Kortet er 1912 sendt som en hilsen fra gårdens beboere til ekviperingshandler P. Jensen, Algade, Nykøbing. Poststempet er Nykøbing M.

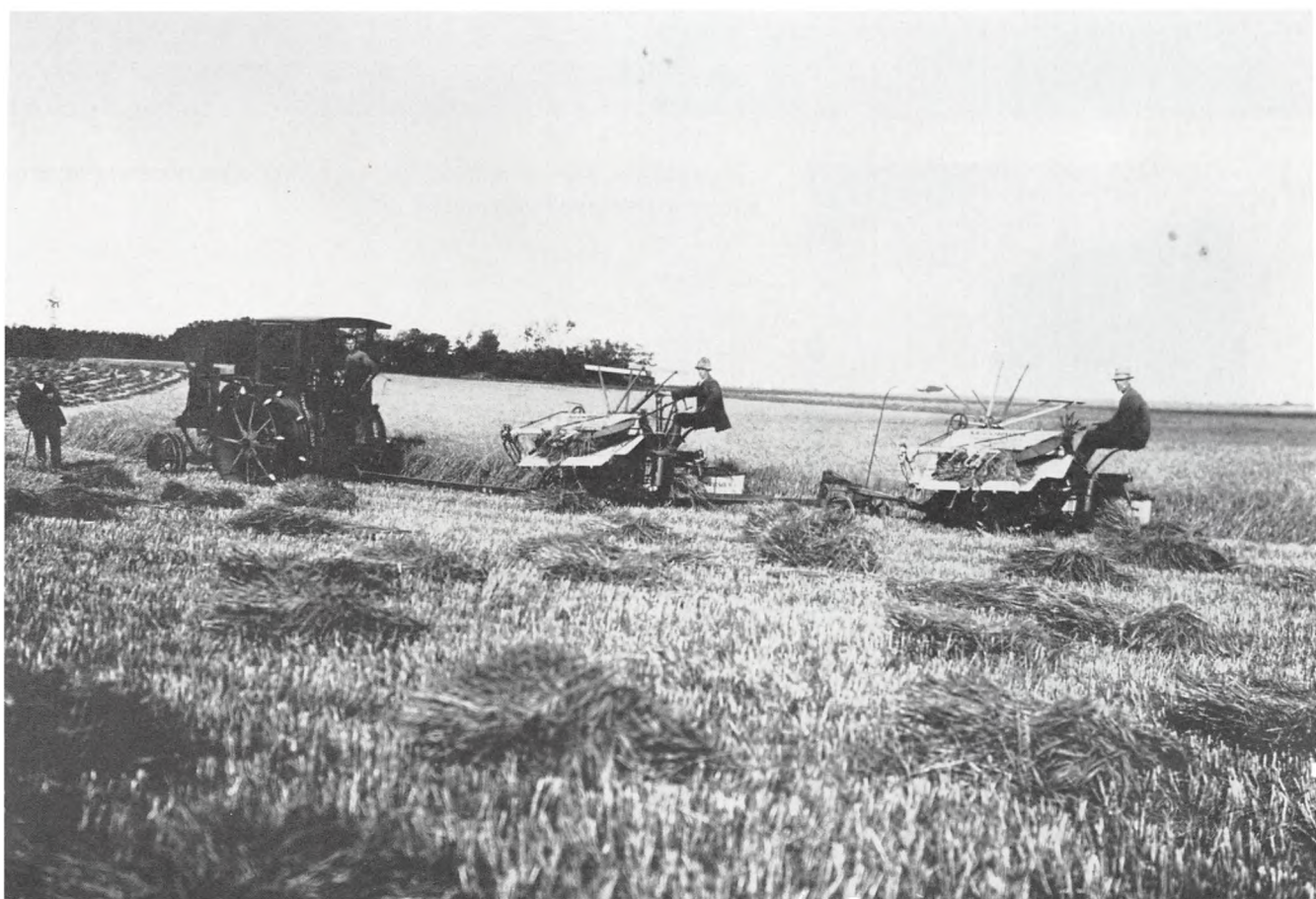
Arkivet vil gerne have oplysninger om disse herrer. Vi mener, det er typograf Ole Pedersen, der sidder yderst til venstre. Men hvem er de andre?

Tømrer John Buch, Rakkeby, sammen med håndværkere og tjenestefolk opstillet til fotografering. Men hvor og hvornår?

Folkeholdet på »Peterslund«, Ø. Assels, 1920.

Den første motoriserede høst på Mors. »Peterslund« i Ø. Assels 1919.

»Byens tage«. Men er billedet fra Nykøbing? Kan nogen af læserne hjælpe arkivet med oplysninger herom?

Fra »Pudsgaard« i Frøslev ca. 1905. På trappen ses ejeren, Karl Sørensen, og hustru, Kristine Bech Sørensen. Børnene er fra venstre Henry, Ellen og Kaj.

De fattiges kasse

Af Henning Olsen

Med Reglementerne for Fattigvæsenets bestyrelse og indretning for henholdsvis Købstæderne og Landet af 5. juli 1803 blev grunden lagt til den egentlige fattigunderstøttelse i Danmark, baseret på faste indtægter for fattigvæsenet og med forholdsvis klare regler for udbetalingen af understøttelsen. Oprindeligt nød modtagerne af denne hjælp samme borgerlige rettigheder som andre, men i løbet af det følgende halve århundrede skete der alvorlige indskrænkninger heri, som f.eks. forbud mod indgåelse af ægteskab uden fattigkommissionens samtykke, begrænsninger i retten til at disponere over ejendele, såvel i levende live som ved arv, indskrænkninger i bevægelsesfriheden mellem sogne og, med grundloven, tab af valgretten.

Ved århundredets midte var man dog også i forskellige kredse nået til den erkendelse, at der kunne opstå trang, hvor de strenge virkninger af hjælpen kunne virke misvisende, f.eks. hvor årsagen var dyrtid eller langvarig arbejdsløshed. Rigsdagen vedtog således for 1853 en lov, der bemyndigede kommunalbestyrelserne til »at foretage sig hvad de måtte finde nødvendigt og hensigtsmæssigt for at lette den uformuende anskaffelsen af livets første fornødheder« under den herskende dyrtid, vel at mærke uden fattighjælps virkning. Tilsvarende love blev vedtaget for de følgende år.

Det mere nuancerede syn på fattighjælp kom generelt til udtryk i lov (af 5/3 1856) om tilvejebringelse af midler til en fri fattigunderstøttelse og om disse midlers styrelse. Denne lov oprettede for hvert sogn »De fattiges Kasse«, der kunne yde hjælp såvel ved almindelig trang som ved trang opstået i særlige tilfælde – loven nævner som et eksempel herpå børns skolegang og undervisning. Et hovedformål med loven var at holde folk fri af den kommunale forsorg, og loven bestemmer da også, at per-

soner, der allerede er under denne forsorg, ikke kan modtage hjælp af »kassen«s midler. Hermed er begrebet »værdig trængende« indført som modstykke til de »ikke værdigt trængende, der var under den kommunale forsorg.

Kassens midler skulle skaffes ved, at den overtog visse indtægter fra den kommunale forsorg. For det første fik den indtægten fra »De fattiges Tavler«, der blev båret rundt under gudstjenester. Tavlerne blev dog samtidig afløst af de kirkebøsser, vi kender i dag. Dernæst fik den tillagt de frivillige gaver, som køber og sælger erlagde ved tinglysningen af handler med fast ejendom. Forinden tinglysning kunne finde sted, skulle der forevises attest fra vedkommende sognepræst om, i hvilket omfang der var ydet en sådan gave. En sikkert udmærket måde at fremtvinge »frivillige« gaver på. Herudover skulle gaver, hvormed de fattige på anden måde blev betænkt, indgå i kassen.

Kassen, der var helt uafhængig af den kommunale forsorg, skulle administreres af et råd på 3 mænd. Rådet valgtes for 3 år ad gangen af de sogneboere, som havde valgret til folketinget. Rådet skulle en gang årligt fremlægge regnskab for sognet til offentligt gennemsyn.

Forslaget til loven blev fremsat i Landstinget af provst Victor Bloch og var af denne oprindeligt tænkt som et kirkeligt modstykke til den kommunale (verdslige) forsorg. Under behandlingen i de to ting ændredes det kirkelige tilhørsforhold således, at den frie fattigforsorg blev et anliggende for alle sogneboere uanset kirkeligt tilhørsforhold.

Det skal iøvrigt nævnes, at kaptajn Simon Beutner under Landstingets behandling af forslaget stillede forslag om, at kvinder kunne indvælges i Rådet, da disse, som han udtrykte det, »fortrinsvis må anses for skikket til at udøve sådan kjærlighedsger-

ning, som forslaget tilsigter«. Trods enkelte kritiske røster vedtog Landstinget dette forslag med et stort flertal. Folketinget viste sig i denne sag betydeligt mere konservativ end Landstinget, idet et ændringsforslag om, at kun mænd kunne sidde i rådet, blev vedtaget i dette ting. Da Landstinget herefter ændrede holdning, måtte kvinderne vente indtil 1904, hvor de første gang fik valgret, nemlig til menighedsrådene.

I de følgende år blev indtægtskilderne for »De fattiges Kasse« øget ved forskellige lovbestemmelser. Som eksempler herpå kan nævnes, at hundeafgift, bøder af forskellig art, konfiskationsbeløb og overskud ved salg af optagne husdyr tilfaldt kassen. Sidst, men ikke mindst, skal nævnes, at sognekommunerne ved Landkommunalloven af 1867 fik hjemmel til, med amtsrådets godkendelse, at yde tilskud til kassen. Denne hjemmel fik købstadskommunerne, uvist af hvilken grund, ikke ved købstadskommunalloven året efter.

På Mors har man gennem bevarede forhandlings- og regnskabsprotokoller kendskab til »De fattiges Kasse« i Nykøbing i lovens gyldighedsperiode 1856-1907, i Tødsø-Erslev 1892-1907, i Frøslev- Mollerup 1882-1907 og i Karby-Hvidbjerg-Redsted 1874-1907. Der er dog ingen anledning til at antage, at kassen ikke har eksisteret i alle sogne på øen.

Protokollerne giver et udmærket billede af, hvordan loven kom til at fungere i praksis i by og på land.

Den første bestyrelse for »De fattiges Kasse« i Nykøbing bestod af sognepræst L. P. Larsen, urmager P. J. Østergaard og boghandler Dyhr.

Det første år, 1856, udbetaltes 20 Rbd. til 7 personer, heraf 5 enker, en døv kvinde samt en mand, der i længere tid havde været sengeliggende. De første fik 2 Rbd., den sidste 8 Rbd. til husleje.

Protokollen er meget sparsom med oplysninger om årsagerne til ud-

Sognepræst Laurits Peter Larsen.

betaling af hjælpen. I enkelte tilfælde er dog tilføjet »til begravelse«, »til sygdom« eller »til brød«. Den største gruppe af modtagere var enker, ofte efter småhåndværkere. I mange tilfælde tegner sig det billede, at manden et par år inden sin død har fået hjælp på grund af sygdom, hvorefter enken får hjælp i en årrække. »Kassen« er således med til at holde den efterlevende familie fri af den offentlige forsorg og lever dermed op til lovens formål.

Af mere specielle foranstaltninger, som »Kassen« foretog, kan nævnes, at den i 1857 købte 18 salmebøger for 6 Rbd. til fattige børn. I 1859 uddeltes 10 Rbd. til trængende efter anbefaling fra 17. Februar-foreningen. Samme år afholdtes en udgift på 1 Rbd. 1 Mk. til 2 låse til kirkebøsserne.

Indtil pengereformen i 1875 lå udbetalingerne til de enkelte modtagere fra 1 til 10 Rbd. med 2 Rbd. som det almindeligste beløb. »Kassen«'s årlige samlede udbetalinger lå normalt mellem 30 og 50 Rbd. til omkring 20-30 modtagere. Den højest udbetalte sum var 110 Rbd. i 1857. Indtægterne kom i denne periode for størstedelens vedkommende fra kirkebøsserne, men mod slutningen udgjorde bøder og gebyrer dog en stadig større andel.

I perioden fra 1875 til 1901 lå udbetalingerne til de enkelte fra 2 til 25

kr. med 5-10 kr. som det normale. De samlede årlige udbetalinger lå på 150-300 kr. til 20-30 modtagere; tallet var dog i 1887 oppe på 50, medens det i 1900 var nede på 9. Indtægterne i perioden fordeler sig med ca. halvdelen fra kirkebøsserne og halvdelen fra bøder og gebyrer, dog blev der også skænket en del private gaver, bl.a. i 1876 i alt 300 kr. Kommunekassen yder i årene 1887-1890 et årligt tilskud på 200 kr. med en noget tvivlsom hjemmel.

I årene fra 1901 til kassens ophør i 1907 ændredes de økonomiske forudsætninger væsentligt, idet indtægterne fra kirkebøsserne ved Menighedsloven fra 1904 overførtes til menighedsrådene, medens også købstadskommunerne i 1902 fik hjemmel til at yde tilskud til »Kassen«. For Nykøbings vedkommende var det 100 kr. i 1902, men steg jævnt til 1800 kr. i 1907. Udbetalingerne til den enkelte lå normalt på 10-20 kr., der forekom dog udbetalinger på op til 700 kr. De samlede årlige udbetalinger steg i perioden fra 342 kr. til 2284,28 kr. i 1907 til 30-50 modtagere.

I landområderne er protokollerne mere oplysende om årsagerne til udbetaling af hjælpen, dette gælder i særlig grad protokollen fra Frøslev-Møllerup.

I modsætning til bykassen bestod landkassernes hjælp hovedsageligt af naturalydelser som korn, brød, mælk, smør, flæsk, uld og tørv. Hjælpen blev ydet i en bestemt periode, som kunne forlænges, og med en vis mængde pr. uge eller måned, hvorved man sikrede sig, at hjælpen også kom vedkommende til gode. Denne sikkerhed søgte man også at opnå ved pengeydelse, f.eks. vedtog bestyrelsen i Frøslev-Møllerup i 1885 at yde støtte til en mand med 4 kr. om måneden, og samtidig pålagde man et af bestyrelsesmedlemmerne at påse, »at pengene kom til virkelig nytte«.

Alle steder foretog man hvert år i december større uddelinger af madvarer i anledning af julen. I Frøslev-Møllerup uddeltes der i den anledning i 1889 240 pund rugbrød, 230 pund sigtebrød samt 129 pund flæsk, der var købt hos et bestyrelsesmedlem for 40 øre pr. pund.

I Frøslev-Møllerup fortolkede man lovens hjælpemuligheder meget

Købmand, konsul A. H. Schade.

vidt, idet man bl.a. i 1883 ydede et lån på 30 kr. med den bemærkning, at såfremt det ikke tilbagebetaltes, så betragtedes det som understøttelse. Det ses ikke, om lånet blev tilbagebetalt, men vedkommende lånte påny i 1886 25 kr., som blev tilbagebetalt i 1887. Protokollen nævner også flere tilfælde, hvor der blev kautioneret for lån i Frøslev sparekasse.

I Karby havde man ligeledes en rummelig opfattelse af hjælpemulighederne, idet man i 1901 lejede to strikkemaskiner til en mand. Da det imidlertid viste sig, at han tjente for lidt med disse, besluttede man at levere dem tilbage, med mindre han selv ønskede at leje dem; i så fald ville man yde en hjælp på 2 kr. pr. måned. I 1903 anbefaler man, at han får tilladelse til at gå omkring og sælge uldtøj på Mors, så det må antages, at han selv overtog lejemalet.

Et andet område, hvor kasserne trådte hjælpende til, var ved rejser til Ålborg og Viborg for at konsultere speciallæger. Bestyrelsen i Frøslev-Møllerup vedtog i 1885 at understøtte en mand med indtil 40 kr. til en rejse til Ålborg med følgende begrundelse: »Han lider nemlig af en øjensygdom og er blevet tilrådet af læge Jahn, Vils, at søge den berømte dygtige øjenlæge Lorendsen i Ålborg snarest mulig, da der er stor fare for, at han bliver helt blind. Vedkommende er ikke i stand til af egne mid-

ler at foretage rejsen, og vi føler os derfor forpligtet til at understøtte ham med ovennævnte sum«. Man havde i øvrigt i 1884 indgået en aftale med læge Jahn om at bruge ham som læge til en pris af 5 kr. pr. tur.

At der kunne ligge økonomiske bagtanker bag en ydelse ses af en beslutning fra samme bestyrelse i 1885, da man vedtog at yde en tjenestekvinde 25 kr til behandling på Nykøbing sygehus »i håb om at amtet ville støtte hende med et tilsvarende beløb«.

I 1892 vedtog bestyrelsen samme steds at købe en konfirmandklædning til en konfirmand og udpegede samtidig et af medlemmerne til at forestå købet. I det følgende konstaterede man, at familien selv havde købt klædningen, så bestyrelsen »indskrænker sig til at give ham hat, tørklæde og støvler«, så selv om der var hjælp at hente, søgte nogle dog at klare sig selv i videst muligt omfang. Kassens hovedformål var som nævnt at holde værdigt trængende fri af den kommunale forsorg, hvilket også lykkedes i de fleste tilfælde. En undtagelse er et tilfælde fra Frøslev-Mollerup, hvor man i 1884 vedtog at opgive en døvstum kvinde, da hun i 4 måneder havde været under lægebehandling og syntes uden bedring. Protokollen fortsætter: »Det har allede løbet op i en betydelig sum (kost og pleje 109 kr.), som ikke er rimelig at dække fremover, da andre ville lide herunder«.

Bestyrelserne kunne også få overdraget andre opgaver, hvilket ses i Karby, hvor bestyrelsen i 1903 fik overdraget tilsynet med plejebørnene i sognet.

Som tidligere nævnt kunne sognekommunerne yde tilskud til kasserne, og betydningen heraf ses af følgende eksempel fra Karby (afrundede tal):

	Kommune	Kirkeblok	Andet
1880	80 kr.	20 kr.	13 kr.
1885	200 kr.	13 kr.	2 kr.
1890	270 kr.	17 kr.	5 kr.
1895	125 kr.	10 kr.	6 kr.
1900	400 kr.	19 kr.	0 kr.
1905	940 kr.	0 kr.	0 kr.

Ud over rede penge modtog kasserne på landet bidrag i form af rug og byg til fordeling. Den langt største bidragyder var også her kommunen.

Manufakturhandler Chr. I. Smith.

I Frøslev-Mollerup måtte man i 1882-83 konstatere, at de største hartkorn intet ville yde til kassen, hverken penge eller korn, så i konsekvens heraf vedtog man, at samtlige kassens udgifter fremover skulle afholdes af kommunekassen således, at der blev opnået ligelighed ved fordelingen af udgifterne mellem sognebeboerne.

Med de store kommunale bidrag var vejen banet for Hjælpekassen, der i 1907 afløste »De fattiges Kasse« og hvis indtægter i videre omfang baseredes på kommunale tilskud.

Her følger en liste over medlemmerne af bestyrelserne i de omhandlede kasser for de perioder, hvor protokollerne er bevarede. For Karby-Hvidbjerg-Redsted indeholder protokollen dog først oplysninger fra 1886.

Listen viser, at der også her er forskel på by og land. Medlemmerne i Nykøbing sad normalt i bestyrelsen i

en længere årrække, A. H. Schade i 25 år og Chr. I. Smith i 21 år. L. P. Larsen, der sad i bestyrelsen i 20 år, forlod denne på grund af flytning, og Nicolaj Jepsen sad i 16 år indtil sin død den 5. november 1885. Schade skrev i protokollen om Jepsen, at han »omfattede sin gerning i bestyrelsen for de fattiges kasse med kjerlighed til de fattige og med bestandig trofasthed«.

I landområderne sad medlemmerne normalt kun i én valgperiode, hvorefter der tiltrådte en helt ny bestyrelse. De kontinuitetsproblemer, dette kunne medføre, løste man i Frøslev-Mollerup ved, at der fra 1886 hvert år udskiftedes ét medlem. Denne ordning, der ikke stemmer overens med lovens bestemmelser, har sikkert virket udmærket i praksis. Det skal også bemærkes, at Tødsø-Erslev er den eneste sognekommune, hvor der oprettedes selvstændige kasser i hvert sogn, som loven foreskriver, medens der for de to øvrige sog-

Bager Nicolaj Jepsen.

nekommuner kun oprettedes én, der omfatter hele kommunen.

Nykøbing:

Sognepræst Laurits Peter Larsen, 1856–1876

Urmager Peter Jensen Østergaard, 1856–1859

Boghandler Niels Dyhr, 1856–1867

Bager Nicolaj Jepsen, 1859–1885

Købmand Laurids Trap, 1867–1873

Konditor J. C. Jensen, 1873–1876

Manufakturhandler Chr. I. Smith, 1876–1897

Købmand, konsul A. H. Schade, 1876–1901

Brygger Carl Johnsen, 1886–1897

Murerm. Chr. Nielsen, 1897–1907

Former C. Bach, 1897–1907

Lærer P. M. Toustrup, 1901–1907

Frøslev-Møllerup:

Anders Vestergård, –1883

Laurids Nørgård, –1883

Laurids Riis, –1883

Villads Knudsen, Andrup, 1883–86

Mikkel Dissing, Frøslev, 1883–86

Kresten Soelberg, Møllerup, 1883–86
Niels Andersen, Frøslevgårds Vang, 1886–88

Jens Madsen Bak, Møllerup, 1886–90

Kristen Overgård, Frøslev, 1886–89

Mikkel Kvistgård, Møllerup, 1888–91

Jens Kr. Pedersen, Frøslev, 1889–92

Peder Sandal, Møllerup, 1890–91

Thomas V. Nørgård, 1891–94

Søren Bak, Møllerup, 1891–93

Jens Dissing, Frøslev, 1892–95

Hans Kr. Pedersen, Møllerup, 1893–96

Kristen Bro, Andrup, 1894–97

Lavrids Nørgård, Frøslev, 1895–98

Laurits Riis, Møllerup, 1896–99

Jens Andersen, Andrup, 1897–1900

Jens M. Dissing, 1898–1901

Mads Blåbjerg, 1899–1902

Anders Andersen, 1900–02

Anders Vestergård, Frøslev, 1901–07

Chr. Knudsen, Frøslev, 1902–04

Poul Dissing, Møllerup, 1902–04

Jens Matias Larsen, 1904–07

Jens Anton Kristensen, 1904–07

Kristen Majgård, Frøslev, 1907

Jens Nielsen Dam, 1907.

Karby-Hvidbjerg-Redsted:

Hans Futtrup, 1886–92

Anders Bjerregård, 1886–92

Jens J. Østergård, 1886–92

Søren Markvorsen, 1892–95

Jens Poulsen, 1892–95

Niels Futtrup, 1892–95

Fr. N. Såbye, 1895–1903

Søren Damgård, 1895–99

Peter Futtrup, 1895–1903

Henrik Kudsk, 1899–1903

Chr. Worm, 1903–06

Jens Kr. Østergård, 1903–06

Kr. Bech, 1903–06

Kr. O. Steffensen, 1906–07

Kr. Svendsen, 1906–07

S. O. Markvorsen, 1906–07

Tødsø:

Thomas Dahlgård, –1895

Søren Gade, –1895

Kristian Lynggård, –1895

Mikkel Poulsen, 1895–98

Poul Dahlgård, 1895–98

Mads Østergård, 1895–98

Søren Kr. Knudsen, 1898–1901

Viggo Hyldig, 1898–1901

Ingvar Spanggård, 1898–1901

Kristian Have, 1901–04

Villads Knudsen, 1901–04

Peder Olesen, 1901–04

Ole Kristensen, 1904–07

Peder Dahl, 1904–05

Kristen Pedersen, 1904–07

Peder M. Purup, 1905–07

Kristen Kortbek Nør, 1907

Andreas Pedersen, 1907

Erslev:

Peder Kr. Sandal, 1892–98

Jens Kr. Foldager, 1892–95

Peder Korsgård, 1892–95

Peder Poulsen, 1895–1907

Peder Søndergård Filtenborg, 1895–98

Niels Jensen Bech, 1898–1901

Kristen Dissing, 1898–1901

Peder Kr. Bjerregård, 1901–04

Anders F. Boll, 1901–04

Kristjan Svenningsen, 1904–07

Peter Sandal, 1904–07

Jesper Jespersen, 1907

Kristen Dissing, 1907.

Kilder:

De nævnte protokoller i Landsarkivet i Viborg.

Harald Jørgensen: Det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark.

P. F. Schou: Købstædernes forfatning og styrelse.

P. F. Schou: Landkommunernes forfatning og styrelse.

Rigsdagstidende 1855/56.

Et liv med kreaturer, drænrør og murske

Af Gert Bak Pedersen

I denne samtale beretter Jens Bak Pedersen, Sejerslev, om sin barndom og ungdom på Mors, og udover at give et indtryk af hans eget liv danner samtalen et generelt billede af forholdene på Mors i perioden fra århundredskiftet til omkring 1945.

– Du har boet det meste af dit liv i Sejerslev?

– Ja, jeg blev født i Sejerslev den 15. august 1904, og mine forældre var Niels Chr. og Kirstine Pedersen. Vi boede på en gård lidt uden for byen på ca. 40 tønder land, som dog kun var et lille husmandssted, da mine forældre overtog det. De købte det omkring år 1900 og gav ca. 11.000 kr. for det; min far fortalte engang, at han kun havde haft 11 kr. til udbetaling, og resten måtte lånes. Efterhånden fik de dog bygget en del til, så da far døde i 1918 var der ingen gæld – der var tværtimod udvidet og penge ved siden af. Stuehuset var ikke stort – ca. 90 m² – og mine 5 søskende og jeg boede i samme værelse, hvor der kun var én seng. Herudover var der et soveværelse, en stue og et køkken; WC'et var et rum ude i udhuset, mens vores bad blev foretaget i en balje i bryggerset.

Min mor sørgede for arbejdet i huset sammen med mine søstre, Anna og Marie, som ikke var ret gamle, da de startede med at hjælpe. Vi drenge, Peder, Svend, Martin og jeg, hjalp far med arbejdet ude, hvilket pigerne forresten også gjorde; de sørgede for malkningen. Vi havde både kvæg og grise og dyrkede korn, roer og græs, så der var ingen specialisering på den måde – min far var forøvrigt den første, der dyrkede roer her omkring.

– Du havde vel også skolen at passe?

– Ja, men først skulle jeg op og fodre og så nå i skole til kl. 8. Jeg gik i skole her i Sejerslev i 7 år, og min

lærer hed Jepsen, som vi havde til alle fag: dansk, regning, historie, religion og lidt botanik. Botanik var noget nyt her på egnen, som vores lærer Jepsen underviste os i; vi tog sommetider ud i plantagen for at finde blomster.

Der var kun 2 klasser på skolen med ca. 35–50 elever, og vi var samlet på én gang i det samme rum. Vi gik tre år i 1. klasse og fire år i 2. klasse, og med alle os børn samlet, var der en forfærdelig støj, men Jepsen behøvede ikke at slå for at styre os. Han var både gartner, fisker, jæger og kirkesanger, og i en regnetime kunne han godt gå ud i haven, mens de gode til regning hjalp de andre i klasselokalet.

– Hvad lavede du i din fritid, mens du boede hjemme?

– Sov! Der var ikke megen fritid, for husk på, at vi skulle op og fodre, og når vi havde været i skole til kl. 16, skulle vi hjem og fodre. Derefter var der lektier at lave, og så var man ved at være færdig til at gå i seng. Om søndagen lavede jeg ingenting bortset fra at passe kreaturerne; på søgnedage skulle vi både passe dem og gå i skole.

– Var der tid til ferie eller familiebesøg i din barndom?

– Ordet ferie kunne slet ikke skrives dengang, hverken for os børn eller for mine forældre. Det var også sjældent, at vi var på familiebesøg, måske fordi det var ret svært at komme frem og tilbage. Min mormor og morfar boede i Redsted, ca. 35 km herfra, og den rejse skulle foregå i hestevogn. Når vi besøgte dem, blev vi nødt til at overnatte der, og så var det nødvendigt med afløsning på gården – det kunne vi altid få en nabo til, men det blev ikke til så mange besøg. Selv omkring jul var det meget sjældent, at man var på familiebesøg.

– Hvordan oplevede du julen dengang?

– Op til jul var der store forberedelser – dengang skulle alt laves af os selv: der skulle slagtes og bages meget, og min mor bagte i en stor bageovn fyret op med lyng og kvas, som vi hentede på et lyngområde, vi havde oppe ved gården. Der blev bagt sigtebrød, småkager, tvebakker og pebernødder til hele julen.

Selve juleaften var ikke noget særligt i forhold til i dag: vi fik lidt ekstra mad, og der var pyntet ekstra op rundt omkring. Mor og far pyntede juletræet, som vi ikke måtte se inden juleaften, og så sang og dansede vi; min mor spillede på violin til. Der var ikke nogen julegaver til pakkede op, men i stedet var det hele mere højtideligt om aftenen med sang og dans.

Nytårsaften spiste vi lidt ekstra, og som regel havde vi juletræet tændt. Vi sang lidt, og derefter skulle vi børn jo ud og lave nytårsløjer – som regel var det noget med at få fat i en kaffekande eller en trillebør. Oppe hos os kom der hver nytårsaften tre mænd og skød nytåret ind med et jagtgevær uden for vores vindue; så skulle de fanges og med ind og have et spil wist og en kop kaffe.

– De sidste år hjemme var en noget urolig tid?

– Ja, som sagt døde min far i 1918, otte dage før min konfirmation. Så skulle jeg jo passe gården sammen med min bedstefar, men han døde allerede i efteråret. Jeg kunne ikke passe gården alene, så vi fik en karl til at hjælpe, men om foråret blev han syg og kom på sanatorium. Derefter fik jeg plads på en gård i Hesselbjerg i ét år, men måtte så vende tilbage for at passe gården, indtil min søster Anna blev gift og overtog den.

– Din første plads fik du med an-

Anders Falksens gård i Skærbæk 1906.

dre ord i Hesselbjerg som femten-årig?

- Jeg startede hos Søren Damgård i Hesselbjerg i efteråret 1919, og da var jeg de her 14-15 år. Der var også en søn, som var omkring 17 år, og vi skulle jo så forestille at være karle. Vi skulle hjælpe med at passe marken og besætningen, og vi skulle op kl. ca. 6 om morgenen, hvilket var meget almindeligt på mindre gårde. På de større gårde kom de før op, da der jo var en større hestebesætning, der skulle fodres, men det mærkede vi ikke noget særligt til - det var jo ikke nogen stor gård. Der var et halvt hundrede kreaturer, og det første, der skulle gøres, var at malke køer. Når vi så var færdig med det, så skulle vi ind og have vores dover, og derefter skulle nogen af os i marken, mens de andre skulle fodre færdig. Dengang var vi aldrig færdig før halv otte/otte, og dem, der ordnede malkningen, skulle så malke igen efter kl. otte - vi malkede tre gange daglig dengang.

Der var sådan set ikke nogen fritid; om aftenen kunne vi ikke lave

noget, bortset fra dem, der fodrede hestene - de havde lidt at lave. Vi kunne godt gå fra gården, men det var jo ikke før klokken henad ni om aftenen; skete der noget særligt, var der altid en afløser. Vi behøvede jo ikke at være til stede alle sammen, men kunne skiftes til at holde fri.

Om natten sov jeg ude i stalden i et primitivt værelse - det var ikke fordi, denne plads var dårligere end andre; det var meget almindeligt, at man sov i stalden, og alt i alt var det et godt sted.

- Efter at du så havde været hjemme igen et par år, forlod du for en tid Mors?

- Ja, jeg tog på højskole i Testrup ved Århus. Der var jeg i 5 måneder fra november til april, og det var en dejlig tid, hvor jeg lærte en hel del. Men der kunne jeg mærke, at læren, som jeg gik til skole hos, var langt forud for sin tid, for der var mange, som ingenting kunne. Fra en kammerat på højskolen hørte jeg om en plads i Himmerland, og så tog jeg dertil. Det var på mange måder mere gammeldags med hensyn til arbejdet

dernede end på Mors; f.eks. havde de på nabogården stadigvæk et spand stude til at spænde for markredskaberne. Ellers var det dog det samme arbejde, bortset fra, at jeg ikke havde med malkning at gøre - jeg var faktisk en slags forkarl der.

- Var lønnen god på din nye plads?

- Man kunne sådan set ikke få nogen penge ud af det - men selv om lønnen dernede ikke var på mere end de her 4-500 kr. for en sommer, så skulle jeg dog spare op. Hvis man tænkte på at få egen gård, blev man nødt til at spare op, og det kunne man også godt. Kunne man ikke spare penge op af sin løn, var man da noget af en ødsel dengang. Der var jo heller ikke så meget at komme til i fritiden - man skulle da til bal engang imellem, men det var ikke engang én gang om måneden.

Efter min plads i Himmerland kom jeg ind som soldat. Jeg startede den 9. marts 1925 i Århus som artillerist, og vi skulle være der i 7 måneder. Derefter trak vi lod om 7 måneder mere, og jeg var heldig ikke at skulle være der mere. Det var ikke

meget, jeg kom til Mors i min soldatertid: Vi skiftedes til at have påskeorlov, der varede de her tre dage, og det næste var pinseorloven. Os, der havde langt hjem, fik pinseorlov, mens der var week-end for dem, der boede tættere på Århus. Efter pinsen var det slut med orlov indtil jul, så det var ikke tit, jeg kom til Mors dengang.

- Men du vendte tilbage til Mors efter din soldatertid?

- Straks efter soldatertiden tog jeg så igen plads på en gård som forkarl. I efteråret 1925 startede jeg nede på Sø hos Niels Riis, og der var jeg i ét år. Det var anderledes at være på Sø end de andre steder; dér var jeg forkarl og havde mit bestemte arbejde at passe - det var markarbejde, og så havde jeg heste og maskiner at holde i orden. På den måde var der forskel på forholdene på de mindre og større gårde: på de mindre gårde skulle man jo faktisk være alle steder, både i stald, lade og mark. På Sø var det som sagt mark, redskaber og heste, jeg skulle passe; sådan noget som kreaturerne og malkningen havde jeg ikke noget at gøre med.

I efteråret 1926 flyttede jeg ned til en anden gård, hvor jeg var i 2 år. Det var nede hos »Store« Per Søndergård, som vi kaldte ham (der var nemlig også en »Lille« Per Søndergård), og den gård lå her i Sejerslev. Til sidst startede jeg i efteråret 1928 hos Mette Falksen på en gård i Skjerbæk. Der var jeg bestyrer, og det betød, at jeg på en måde var »manden i huset«. Jeg skulle hjælpe alle steder, men jeg bestemte selv, hvor jeg ville hjælpe. På den måde var det et godt sted, men der fulgte jo også ansvar med.

- Du har været en del steder som karl?

- Det var meget almindeligt, at man var mange steder, og der var mange, som flyttede hvert halve år, så jeg har egentlig ikke været så mange steder. Når man søgte sådan en plads, blev man enige om et halvt eller helt år og en bestemt løn, og så kunne man jo, når den tid var gået, begynde at snakke om og spekulere på, om man skulle fortsætte samarbejdet eller om man skulle skilles. Skulle man fortsætte, lavede man så en ny aftale med hinanden.

Selv om jeg havde mest at lave om sommeren, var der også noget at lave

om vinteren, men der var også forskel på lønnen for en sommer og en vinter. Hos Per Søndergård skulle jeg have 300 kroner for vinteren og 600 kroner for sommeren, men på Sø var jeg ansat for hele året, så da skulle jeg have 1050 kroner ialt - det var den største løn, jeg har fået som karl.

- Kunne I risikere at blive fyret som karle?

- Ja, selvfølgelig, men der skulle meget til - vi havde jo tyendeloven. Dersom man slet ikke kunne enes, så kunne det lade sig gøre at blive sagt op, men man var som sagt beskyttet af en tyendelov. Den har jeg dog aldrig haft nødig at bruge nogensinde.

Når man var blevet enige om et halvt eller helt år, var det ikke så nemt at slippe, hverken for den ene eller anden part; der skulle være en gyldig grund. Aftalerne blev som regel holdt, men det kunne da passere, at én eller anden fik at vide, at »du kan godt flytte med det samme«, eller omvendt »jeg skal ikke være her længere«, og så kunne der gå hen og blive retssag; men som sagt har jeg ikke været udsat for det.

- Du fik selv en ejendom på et tidspunkt?

- Det havde hele tiden været meningen, at jeg skulle være landmand, og i 1929 besluttede Johanne og jeg at starte for os selv og købte en ejendom nede i Hanstholm. Gården kostede ca. 18.000 kroner, og der var ca. 15 tønder land med. Selve huset var noget gammelt noget - meget gammelt - faktisk noget ringe husværk. Men vi fik det gjort i stand, så det kunne bruges. Stuehuset var med køkken, soveværelse og to små stuer, så det var ikke en stor ejendom.

- Men det var ikke gunstige tider for landmænd?

- Nej, for så kom de her krisetider lige med det samme; det ramte hårdt alle steder. Dengang var de forskellige lande inde på selvforsyning, og for eksempel englænderne, som fik en masse svinekød fra Danmark, holdt op med at købe.

For vores vedkommende - dernede på ejendommen - lavede vi om på stalden og fik besætning ind - da vi havde flest, havde vi en snes svin - og så skulle vi til at sælge af dem, men så var der ingen, der ville købe. Vi kunne godt komme af med noget til slagteriet, men det gav ingenting. For eksempel nu en slagterigris, der

Jens Bak Pedersen.

vejede de her 65 kg, kunne give ca. 35 kroner på slagteriet. Dengang vi satte besætningen ind, købte jeg små grise, der gennemsnitlig vejede 20 kg, til 40 kroner, og så regnede jeg jo med, at de kostede 100 kroner, når de efter normalt tre måneder var færdige til slagteriet; men de gav kun de her 35-36 kroner. Sådan var det for alle: ingenting kunne gå, og vi kunne ingenting komme af med, i hvert fald ikke til en ordentlig pris.

Så blev det begrænset, hvad vi kunne komme af med - vi blev så at sige rationeret - vi fik de her svinekort, og så skulle der sådan et med hver gris ud på slagteriet. Vi måtte levere ca. 10-15 svin om året, men hvis vi ingen kort havde - de kunne jo slippe op - så kunne vi godt sende grisen, men så fik vi ikke noget særligt for den; det var faktisk kortet, der kostede penge. Jeg har oplevet, at et kort kostede 80 kroner. En gris med kort gav 100 kroner og en uden gav så 20 kroner. Man kunne godt få nogle flere kort, for hvis nogen ikke kunne bruge dem, ville de gerne sælge dem til andre. Jeg har dog ikke haft kort at sælge, og jeg har heller ikke købt nogen.

Vi havde også kreaturer, men det var lige så galt med dem: oksekød kunne købes for 10 øre pr. pund; men på den måde havde vi ingenting råd til, heller ikke til foder til besætningen. Vi kunne ikke låne til at dæk-

ke udgifterne, for bankerne sagde stop for flere lån til os. Det begyndte godt nok at gå fremad i 1938 – lige før krigen brød ud – men da var der mange, der var kørt ned. Vi kunne heller ikke blive boende der, så ejendommen gik på tvangsauktion i 1938, for det var jo umuligt at sælge den på anden måde.

– Det må have været meget ubehageligt at skulle have sin ejendom på tvangsauktion?

– Ja, det var ikke rart, selv om det skete for mange andre. Det var noget ydmygende, og selv om mange fik deres ejendom på tvangsauktion, snakkede folk alligevel om det. Nogle var måske bitre over, at det skulle ske, men det var jeg egentlig ikke; det kunne jo ikke være anderledes.

Auktionen foregik på dommerkontoret, og det var et ungt par, som købte vores ejendom. Vi var ikke flyttet, inden den blev solgt, men vi kom derfra uden gæld, for salget af gården betalte gælden, selv om vi havde alt inventar med os. Ejendommen kostede 18.000 ved tvangsauktionen, og det var nogenlunde det samme, som da vi købte den, men vi havde kostet en del på den.

– Hvad skete der efter tvangsauktionen?

– Vi flyttede først et års tid op i et lille lejet hus ved Brunhøj her udenfor Sejerslev. Derefter flyttede vi til Nørre Dråby, hvor vi boede i et hus ude i kærret indtil 1953; da flyttede vi tilbage til Sejerslev. På det tidspunkt havde vi fået alle vores fem børn, Eva, Ove, Henny, Ella og Knud.

– Og med hensyn til arbejde?

– Efter tvangsauktionen skulle vi jo starte forfra – med håndkraft. Hvis man ikke kunne få arbejde, skulle man nærmest på fattighjælp, og det gjorde man helst ikke, selv om nogle var tvunget til det. Så jeg startede i 1938 med at dræne, noget jeg kom i gang med nede på Sø. Til at begynde med var vi to mand, men det varede ikke længe, før vi skulle være nogle flere – en overgang var vi 10–15 mand. Jeg drænedes indtil 1945, og selv om det var under krigen, var der nok at lave. Vi mærkede ikke noget særligt til krigen, hvad arbejde angår, men f.eks. molerværket gik ikke så godt dengang.

Når nogen skulle have drænet, kom de til os og spurgte, om vi kunne ordne det. Vi ordnede dræningen privat for landmændene, men de fik tilskud fra Hedeselskabet, og staten ydede også lån til det. Alligevel var det sommetider lidt svært at få pengene af gårdmændene, men det gik som regel. Der var drænet før i tiden, men der kom særlig gang i det dengang for at grundforbedre og fordi det gav lidt arbejde.

– Hvordan foregik dræningen?

– Vi startede kl. 7 om morgenen, og vi skulle arbejde i 8 timer – det var efterhånden blevet almindeligt, men det var jo 48 timer om ugen. I begyndelsen drænedes vi for 1 krone i timen, og lønnen steg ikke meget; i begyndelsen af 50'erne var normallønnen stadig ca. 2 kroner i timen.

Selve dræningen foregik med skovl og greb; vi gravede en grøft, og så skulle der lægges plan over, hvor rørene skulle ligge. Vi fik en plan at gå efter af grundforbedringskonsulenten, så vi kunne nivellere, d.v.s. at nogle steder skulle rørene 1 meter og nogle steder 2 meter ned. Jeg gik nede i bunden af grøften med en træskovl for at jævne jorden og grave en lille rende til rørene.

Vi drænedes hele året, men der var mest om efteråret og vinteren, for om sommeren var der jo afgrøde, og så kunne det jo ikke hjælpe, at vi gik ude og gravede. Om sommeren gik tiden dog også sommetider med at dræne nogle moser.

– I 1945 holdt du op med dræningen – hvorfor startede du som murer?

– Jeg holdt op med dræningen, fordi jeg nærmest ikke kunne holde til det; jeg gik nede i grøften, og det var altid vådt dernede, så man var hele tiden kold. På grund af kulden fik jeg vrøvl med maven, så jeg besluttede at holde op.

– Du lavede også andre ting, mens du var landmand og senere dræner?

– Ja, efter høsttiden kørte jeg rundt med noget tærskværk. Det begyndte jeg med allerede i 1930 og fortsatte med det til op i midten af 50'erne. Jeg kørte rundt med et transportabelt tærskværk trukket af en traktor; det var et tærskværk, som gårdene ejede i fællesskab, og jeg kørte som sagt rundt med det i 25 år. Det var ca. et par måneders ar-

bejde hvert efterår, og hver dag arbejdede jeg de her 10–12 timer, ja, faktisk al den tid, man kunne se til det. Under krisen i 30'erne betød det arbejde meget, selv om det kun var et par måneder om året og en lille timeløn, for der var jo ikke så meget at gøre med. Efter krisen var det ikke nødvendigt for mig at tærske for at få det til at løbe rundt, men der skulle jo tjenes en dagløn, og så kunne det lige så godt være på den måde.

– På den måde kom du meget rundt til landmændene?

– Ja, og vi blev også betalt efter hver tærskning ude på den enkelte gård. I 30'erne talte vi meget om krisen, når jeg var rundt, men der var ingen god stemning. Der var ikke nogen optimisme, for på grund af de andre landes ønske om selvforsyning, var der jo ikke meget at gøre.

– Hvad skete der efter, at du holdt op med at dræne?

– Jeg havde opgivet at starte som landmand igen. Selv om krisen langsomt vendte sidst i 30'erne, havde jeg ikke lyst til at starte igen; tvangsauktionen tog lysten, så jeg startede som murer.

Jeg havde gået og klistret lidt selv, inden jeg begyndte, men det startede for alvor i 1945: Jeg var henne og lave en møddingsplads hos Alfred Sørensen i Sejerslev, og dér var også en murer, som hed Johannes Krogh, og vi blev enige om, at vi skulle til at hjælpe hinanden. Så fik jeg rigtigt begyndt, og jeg startede bare med at mure uden at være i lære – selvfølgelig lærte jeg noget af ham, men jeg var ikke i lære. Normalt arbejdede vi på timeløn, og da han jo var ved at være en gammel mand, tog vi lige meget for arbejdet; hvis vi fik en akkord, delte vi også hele fortjenesten. Vi arbejdede sammen i 6–7 år, og vi byggede alt muligt, beboelse, staldbygninger og meget andet. Derefter arbejdede jeg for mig selv, og faktisk har jeg bygget lidt over det hele her omkring på Mors.

– Vi har ikke talt så meget om tiden efter 1945, hvor du startede som murer, men hvilket job har du været mest glad for – hvad er du inderst inde?

– Murer! Jeg har ikke lavet den store forretning, men bare gået og passet mig selv. Det var sådan noget, man kunne gå så roligt til...

Pastor Bergs konfirmationshold i Redsted ca. 1937.

Pastor Engsnops konfirmationshold i Tæbring ca. 1934.

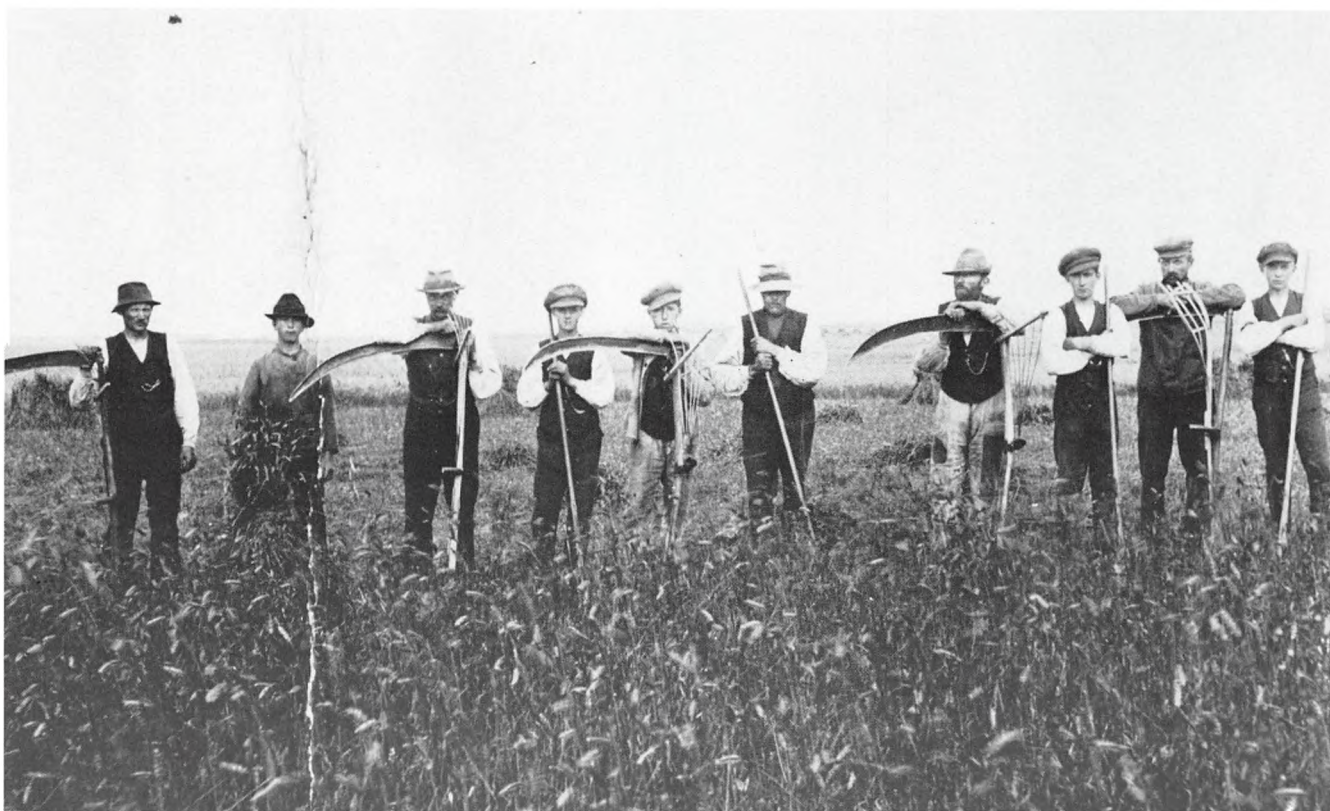
Drengegygnaster fra Sundby ca. 1932. Leder Edvard Hedegaard.

Tødsø. Arkivet vil gerne have oplysninger om, hvornår billedet er taget og hvem personerne er.

Gullerup Friskole. Arkivet savner oplysninger om årstal og personer.

Høstkarle fra Ullerup 1916.

Staghøj Mølle, Ø. Assels, 1917.

Børn fra Ø. Jølby udenfor det ottekantede forsamlingshus ca. 1914. Forreste række fra venstre: Gyrit Lund, Karen Norderby, Ingeborg Lund, Frederikke Geneser og Elisabeth Dahl. Mellemste række fra venstre: Karen Søndergaard, Svend Heide, Augusta Heide, Selmer Heide, Ejler Heide, Ingeborg Dahl og Anna Heide. Bagerste række: Laura Holst, Thora Geneser, Nicoline Geneser og Emma Hangaard.

En Nykøbing-drengs erindringer

Af Frederik Rasmussen

Den 3. april 1887 kom jeg til verden som søn af Nielsine Petrine og Hans Peter Rasmussen, boende i Bryggergade i Nykøbing Mors. Jeg var nummer syv i rækken af 10 børn, som familien bestod af. Min mor er født i Nykøbing i 1852 som datter af smed og værtshusholder Borregaard, som havde en lille smedie og værtshus ved enden af Havnegade overfor toldbodbygningen.

Min far var fra Sjælland, og som tyveårig giftede han sig med min mor i København, og der blev min ældste broder født. Kort tid derefter flyttede de til Nykøbing Mors, hvor min far var beslagssmed på N. A. Christensens jernstøberi i 36 år.

Da det blev for trangt i den lave bolig i Bryggergade, købte min far ejendommen Nørrebro nr. 11, og der har jeg tilbragt mine barneår, som for mig var gode. Der var ikke noget, der hed børnehave, så det var min mor, som ganske ene ordnede alt. Den skønne barndomstid med leg hele dagen var slut, da skolepligten ved alderen 7 år kom – da fik vi opgaver at løse. Ved denne alder måtte de større hjælpe de mindre med den visdom, de havde erhvervet i skolen.

Skolen, som jeg for få år siden besøgte, er *nu* noget helt andet, end da jeg travede med stor forventning og hjertebanken til første klasse, trådte ind i rækken i skolegården. Skolebygningen, der ligger ud mod Grønnegade, var delt; den ene halvdel var for drenge og den anden halvdel for piger. Bag bygningen var der legeplads til pauserne i timerne og spisning. Denne plads var skarpt adskilt med et solidt plankeværk, så piger og drenge aldrig kunne se hinanden.

Legepladsen var grusbelagt, og for enden af denne var en række retirader og ovre i den ene side en jern-

pumpe med stang samt et fælles jernkrus at drikke af.

Da jeg for få år siden så ind i gården, så jeg den nye bygning, og denne bygning står der, hvor retiraderne stod før århundredskiftet.

April 1894 begyndte jeg i første klasse sammen med 29 andre drenge, og året efter i 2. I disse klasser blev undervisningen udført af kvinder, men da vi kom til tredje klasse, deltes vi i A og B. Det vil sige: for dem, der ønskede at tage A-klasse, var hverdagsundervisningen fra 8 til 3 eftermiddag med spisepause på 1 time fra 12–1. B-klassen fra 8–12 eller fra 1–5 eftermiddag.

Mine søskende valgte B, og jeg heldagsklassen, for *der* var andre emner som engelsk, tysk, fysik og verdenshistorie m.m. Ugens skoledage var seks dage. Da jeg kom i tredje klasse, var jeg færdig kl. 3 eftermiddag, og så løb jeg op til boghandler Søndergaard på Algade og løb med blade, tidsskrifter og bøger over hele byen og var fri kl. 9 aften. Jeg hørte godt efter i skolen, og derfor tog jeg pladsen. Lønnen var 4 kr. pr. måned. Mange drenge ville gerne have denne plads. Jeg kunne nøjes med en kort overgang i lektierne.

Vi fik karakterer for hver dag og karakterbog med hjem hver måned til underskrift af forældre. Efter karakter blev vi flyttet om i klassen, og uden at sige for meget var jeg stadig nr. 2 i klassen. Ja, det var for mig en æressag at blive der.

Det var udelukkende dygtige lærerkræfter, vi havde, men uhyre strenge, idet vi var fuldstændig undergivet deres luner og humør.

Den sorte tavle på væggen var foruden kridt forsynet med et meterlangt spanskrør af svær kvalitet, og det blev i en uhyggelig grad brugt i en enorm hidsighed af et par lærere, og drengene gik med angst op og blev

gennempisket. Grunden var ofte, at drengen havde hovedet mod vinduet eller viftede en flue bort fra sin pande. Disse sadistiske overfald var en daglig begivenhed. Dagen før jul, da jeg var 13 år, blev jeg udsat for tortur af den slags. Vi stod alle 30 drenge langs bordene og sang en julesalme, da jeg af glæde ved den kommende jul, smilede svagt til min sidemand. Efter salmen blev jeg kommanderet op til katederet og forelagt følgende: »Hvad vil du helst have for din forseelse, enten en anmærkning på $\div 6$ eller alle de klø, der kan hænge på dig?« Jeg valgte kløene. Jeg skulle nødig have min karakterbog ødelagt og komme langt ned i klassen. Det var umuligt for mig langt hen i det nye år at sidde eller ligge efter denne omgang, men min karakterbog var uplettet, og derfor bar jeg smerterne med tålmodighed. Da vi efter juleferien kom i skole, fik vi karakterbøgerne udleveret, og jeg ser til min rædsel, at der står en anmærkning på $\div 3$. Vi blev flyttet om, og jeg kom 14 a 15 pladser ned til spot og spe. Dersom jeg havde fået fuld valuta for de 6, så?

Denne lærer var absolut en syg mand. Ham glemmer jeg aldrig. De gange, vi alle bagfra har fået leveret en hård hånd, slået et kraftigt slag i nakken, så vi hver gang så sol og stjerner, var ikke få – og uden at vi anede grunden.

Der gik mange år, før spanskrøret og klø blev forbudt. Dengang var der ikke noget, der hed forældreråd. Lærerne var de mægtige, og vi turde ikke tale med forældrene om de syge bødler mellem lærerne, for de ville næppe have troet det dengang.

Ordblindhed blev straffet. Det var kun noget, eleven fandt på. Jeg rykkede snart op på min andenplads og måtte sidde i øverste klasse i 2 år, fordi der ikke fandtes mere end 2

Borgerskolen i Grønnegade 1891.

klasser, og når man var 14 år, så ud, ingen fortsættelse med skolegang der.

I Nygade var den private realskole, og det var min hensigt at få en real-examen. Rektoren så op og ned ad min far, da vi henvendte os om optagelse, men det var ikke beregnet for arbejdere, for prisen var 20 kr. pr. måned + bøger, og det var en ugeløn for min far. Der var intet, der hed støtte fra stat og kommune dengang; desværre for mig, der gerne ville læse videre.

Min far og mor havde en lille kolonialforretning i deres ejendom Nørrebro 11. Mærkerne af butiksdøren kunne jeg se, da jeg var et par timer der i byen for nogle år siden. Denne lille forretning var til støtte under den store lock-out i slutningen af halvfemserne. Ejendommen blev solgt til en genbo, der havde en lignende forretning. Så blev nr. 11 lavet om til almindelig bolig igen. Far lod bygge ejendommen Langebæksgade

nr. 11 og bosatte sig der. Denne ejendom kostede ham med grund og hus i alt 3.000 kr. Den blev senere solgt, da de flyttede bort til Horsens.

April 1901 blev jeg konfirmeret, og da der ingen mulighed var for videre skolegang, skulle jeg have en læreplads. Denne læreplads skaffede en handelsrejsende mig i Allingåbro. Det var i handelsfaget, jeg ville uddannes, og få dage efter min konfirmation rejste min far med mig til denne by. Nu fik jeg at mærke, at det var anderledes end i min moders butik, hvor jeg kunne komme direkte i forbindelse med kunderne. Min drøm om at komme bag disken blev en stor skuffelse, da jeg med det samme kom i gang i pakhuset, i dagevis beskæftiget med kaffebrænding, losse mursten fra banevogn til hestekøretøj og aflæsning igen. Læretiden skulle være fire år, og jeg kunne regne med, at de første tre år ville blive sådan, og da prøvetiden på ½

år var gået, opgav jeg det hårde slid, som daglig var fra kl. 6 morgen uafbrudt til 9 aften for derefter at komme i seng i et mindre værelse, som jeg skulle dele med to kommis'er. Den yngste af dem skulle jeg dele seng med. Disse to spillede kort hver aften og røg cigarer, så luften var tæt som skyer, og som jeg også måtte indånde, medens jeg lå i sengen.

Købmanden prøvede at få mig til at blive, men jeg havde tabt modet. ved det svære arbejde. Jeg forstod ham godt. Det var særdeles billig arbejdskraft. Kun udgift til kost og ringe logi som vederlag.

Jeg kom hjem til Nykøbing og glædede mig ved at høre hjulfærgen klaske sine sorte klapper i vandet. Få dage efter tiltrådte jeg en ny læreplads i Ranum ved Løgstør, og det skulle være den helt rigtige plads, hvor den rigtige uddannelse kunne foregå. I Nykøbing var der ingen mulighed, da der ikke var uddannel-

sesmuligheder, der var gode nok efter vor mening. Var Allingåbro en skuffelse, var denne stilling endnu værre. Om et ungt menneske lærte faget, tænkte indehaveren ikke på, men kun på at udnytte denne billige arbejdskraft med hård hånd i tiden fra 6 morgen til 9 aften og aldrig en hvilestund. Jeg var meget klein og lille, og slæbte sække og tunge ting op og ned ad mange trapper. Aldrig ferie. Det var jo ikke kendt. Dog var købmanden så fair, at jeg kunne få juleferie, og jeg fik fri juleaften kl. 10 og skulle være tilbage 2. juledags aften. Jeg løb i det hårde vintervejr de 7 km til Løgstør og ventede udenfor stationen til toget afgik kl. 4 morgen. Ventesalen var lukket, så der var intet andet at gøre end at stå udenfor, og det efter en lang streng dag og nat med. Jeg var i Nykøbing kl. 11 formiddag, og skulle så af sted 1 døgn efter for at være i Ranum til tiden. Mine forældre overtalte mig til at rejse 3. juledags morgen tidlig, og på denne måde atter være i Ranum næste dag før middag ved at løbe hurtigt. Der var jo ikke biler dengang.

Jeg blev, trods hilsen fra mine forældre, modtaget med raseri og spark og ondskab. Alene juleferien er nok til at dømme denne mand. Aldrig mere blev ferie undt mig. Da hans kone døde, var det sidste hun sagde: »Lov mig at være god ved Frederik«, og da han sagde disse ord til mig med en sidste hilsen fra hans kone, udbrød han i hidsighed: »Så skal du også være rimelig«.

Det var ikke let at være en spinkel dreng og gøre alt det grove arbejde, men sådan måtte børn lide og dog ikke få lært det, man ønskede. Når læretiden var slut så ud og en ny dreng i stedet. Telefon var ikke hver mands eje, og han var den eneste i 5 a 6 kilometers område, der havde telefon. Han modtog besked, der skulle bringes ud i området, og så var det mig, som benede af sted med disse meddelelser, og det skete daglig. Aldrig een gav mig så meget som en 2-øre til mig selv, for de betalte købmanden, når de kom i forretningen.

Da jeg havde udstået den halve del af min læretid og blev overfaldet med bank, sagde han: »Du kan rejse!«, og det var ikke nødvendigt at sige det to gange, for jeg ilede op på værelset og fandt den 2-krone, som jeg havde

Den »nederste« del af Algade ca. 1905.

fået af mine forældre, og som kun måtte bruges i en nødssituation, og det vidste han intet af. Han mente nok, at jeg løb ud ad bagdøren, og han bagefter for at tvinge mig tilbage, men den tyran klarede ikke kapløbet. Vi havde ingen kontrakt, og da han prøvede at beholde min kuffert, fik han besked fra mit hjem, og så kom mine små ejendele.

Jeg tænkte ofte på, hvor voksne mennesker var onde overfor børn, både i skole og især i læretiden. Dermed var det slut med »handelslære«, som det så smukt betegnes.

Min ældste søster var gift med skræddermester J. Rosted, og han havde forretning på Algade i en lav bygning, som lå få meter fra Kåstrups 50-øres bazar. Det var i nærheden af boghandler Søndergård, hvor jeg var bydreng i skoletiden. Denne Rosted tog mig i lære i skrædderfaget.

Ja, det var for mig som at slippe i himlen direkte fra helvede, og jeg blev 21 år, før jeg som svend forlod ham og som alle andre lærlinge »tog på valsen«, som det hed dengang. Mange unge mennesker traf man i svendehjemmet, og jeg søgte stilling og fik det ret hurtigt, men gik videre, for det var i min interesse at se Dan-

mark, og da det var skik at drage sydpå, tog jeg arbejde i Nordenham i Oldenburg.

Aldrig vil jeg glemme disse pragtfulde tider, da man som en fri fugl sang i flok på landevejen. I hver by var der svendehjem, og jeg stod i rejseforening, som det kostede 1 kr. om måneden at være medlem af. Der fik man kosten og logi for een dag, og så var det om at komme til den næste by for at søge arbejde. Da jeg tænkte på at komme i gang med håndværket, tog jeg til Horsens, hvor jeg giftede mig og blev i 10 år. Senere bosatte jeg mig i Rønde, hvor jeg sammen med min ældste søn har drevet en dejlig forretning i faget.

Jeg er nu 95 år og bor på »Kaløvig Hvilehjem« ved Rønde. Her har jeg været i 10 år og ønsker at blive her til mine dages ende.

Kaløvig, den 28 august 1982.

GÅSETRANSPORT

fra Mors 1889

Af A. Ulrichsen

Lærer A. Ulrichsen, Als, skrev i 1949 denne beretning om sin deltagelse i en gåsetransport 1889.

Jeg forlod Mors, da jeg var 16 år, og har siden kun gæstet øen med kortere eller længere mellemrum. – Men nu, da jeg har nået »støvets år«, og har tid til at tænke tilbage over mit liv, gæster jeg ofte øen – i tankerne. – Og lad mig da fortælle et enkelt træk fra min barndom, fortælle om, da jeg gik på mine ben hjemmefra, blev færgen over ved Sillerslevøre og gik videre derfra og til Skive. Det tog 4 dage. – Alt for lang tid vil man sige. – Åh ja. Men lad mig tilføje: Jeg gik ikke løs og ledig, jeg drev med en flok gæs.

Jeg ved ikke, hvor mange gæs der nu findes på øen. Har vi ikke kreaturtælling og erhvervsstatistik! Men i min barndom var der i hvert fald langt, langt flere. På de større gårde havde man gåsefolde, der kunne flyttes, eller man fæstede »en lille husmandstøs« til »at se efter gæssene«, og på de magre husmandslodder i min hjemegn stod de tøjrede to og to, og imellem hver to par et gåsetrug fyldt med vand. Sommeren igennem stod de der, levede hovedsagelig af græs, som de gnavede helt »ibunde« og tog rødderne med, så det varede temmelig længe, inden der kom vegetation igen.

Men gæssenes sædvanlige levnedsløb fuldendtes ikke der. Man beholdt dem ikke for at fede dem til Mortensaften eller til jul. Nej, umiddelbart efter høst, når aksene endnu lå spredt over stubmarkerne, da foregik eksporten af gæs østpå. Først til fods tværs over Salling, så med toget – jeg ved ikke hvor langt ud i Østjylland, hvor de solgtes til videre fedning.

Det var i denne gåsetransport, jeg som 12-årig dreng deltog. Jeg var endnu ikke kommet ud at tjene på en

gård. Det kom et husmandsbarn ellers i 10-års alderen. Skolegangsordningen tillod det jo. 5 dages undervisning om vinteren og ½ dags undervisning om sommeren, således gik ugen, når man var rykket op i ældste klasse i den toklassede skole, der dengang var den almindelige overalt på landet. Og ønskede husbonden at gøre brug af drengens arbejdskraft også den halve dag, han skulle have været i skole, ja, så var mulkten 6 øre.

Jeg var som sagt ikke med i tjenestedrengenes kompagni. Der kom jeg først året efter. Følgelig gik jeg for at være forkælet – var det vel også. Den man mindst lærer at kende er jo sig selv. Jeg var i hvert fald mine jævnaldrende underlegen, og desuden ville mine gamle forældre vel skåne mig. Men tjene penge skulle jeg helst, det indbød vort hjem økonomiske status til – og så kom jeg da med på gåsetransporten.

Min far var også med. Han var dengang 69 år gammel og opslidt, derfor kunne han kun tage lettere arbejde som dette samt pasning af kreaturer og lugning af roer hos de få fremskridtslandmænd, der havde enkelte turnips-agre. Øen var i udvikling. En enkelt mejeriskorsten dukkede op her og der, man begyndte at holde lidt flere køer, selv om gårdenes hovedindtægt stammede fra de fede stude.

Vi to, min far og jeg, startede så med at drive med en flok gæs ud fra Redsted, hvor opkøberen boede. Flokken var kun på et par hundrede gæs, han havde fået samlet. Turen gik den første dag til Ørding, hvor vi forblev vist i en lille uges tid. Her var, hvad vi vel kan kalde en »gennegangslejr« på en større gård. Om dagen græssede gæssene på græs- og stubmarker. Jeg husker, at en enkelt havremark stod grøn endnu, så de

var ikke altid lige lette at passe. Om natten var gæssene – i hvert fald de første nætter – under tag i vognporte og i en hestestald. Men flokken voksede. Hver dag kom opkøberen og hans medhjælpere med nye transporter. Og så lå da flokken til sidst – ligesom det blev tilfældet på hele turen gennem Salling – i »bivuak« i den lukkede gård. Porten tillukket, og var der andre indkørselsåbninger, blev de lukket med vognfjæl eller lignende. Hvis ikke en hund forstyrrede natteidyllen, forholdt den store flok gæs sig roligt hele natten, men hvor så gårdspladsen ud om morgenen af snavs og fjer.

Også min far og mig blev der sørgen for. Kost på gården og nattelegi i et karlekammer. Da vi kom til Salling, var der derimod ikke tale om at komme i seng. Vi var da for mange. Jeg var ikke af klæderne de tre nætter, jeg overnattede i Salling. Man borede sig ned i det duftende hø, og man sov sødeligt i den store lade.

Da der var samlet omkring 1000 gæs, begyndte marchen. Først den korte tur ned til færgestedet. Ind- og udladning var ret besværlig. Gæssene kunne ikke drives om bord, men hver enkelt gås blev taget med hænderne og smidt ned i båden, der ikke så nær kunne rumme alle gæssene på en gang, men måtte gøre flere ture.

Mens vi ventede på indskibningen, stod den friske søluft ind over os. Det vakte vildgæslængsler hos nogle af vore undersætter. En lille flok på 50–100 lettede pludselig på vingerne og satte under megen skrigen ud over fjorden for et stykke ude at dale ned på vandet. Opkøberen blev hed om ørene. Sæt at flokken fløj eller svømmede væk. – Men nej. Den kom snart svømmende tilbage og aflagde under megen snak rapport til kammeraterne.

Endelig stod mænd og gæs på Sal-

lingsiden, og vi gik videre. Gæssene var nu delt i tre flokke, altså godt 300 i hver flok. En mand bag hver flok til at genne på gæssene, og så var vi et par drenge af det lettere kavalleri, der var snart her, snart der og hjalp til. Navnlig skulle vi passe på, at gæssene ikke fandt på at stikke ind ad en sidevej eller til allersidst, da vi drog gennem Skives gader, ind gennem en port, f.eks. til en købmandsgård af den gammelkendte slags, hvor bønderne spændte fra. Sikken en ravage, der så kunne blive.

Den første dag nåede vi til Krejbjerg. Jeg forstår nu, at ruten var nøje afstukket i forvejen efter årelang erfaring: I den gård i Krejbjerg, i Balling og i Hem overnatter vi. I den gård mellem hver af disse byer spiser vi til middag og hviler benene, både os og gæssene. Altid i bøndergårde, aldrig i kroer. Jeg ved forøvrigt ikke, om der fandtes kroer på ruten.

Således som denne »gåsevej« var afstukket med bestemte dagsmarcher og bestemte raststeder helt til man nåede langt ned i Ditmarsken.

Min far kunne fortælle derom. I sine yngre dage var han med til at

drive stude fra Mors til Husum Marked, den lange vej ned ad den dengang uopdyrkede hede. »Gæssene er vi da fri for at passe på om natten«, sagde han, »vi måtte skam skiftes til at holde vagt over studene. Det var usikre tider«. – »Hvor lang tid tog det fra Mors til Husum?« spurgte jeg. – »Det tog 14 dage derned, og jeg kunne gå hjem igen på 5 dage. Der var nogle af mine kammerater, der kunne tage turen tilbage på 4 dage, men jeg tog altid 5«. – Altså daglig 50–60 km – en pæn dagsmarch.

Men tilbage til gæssene. Fra Krejbjerg til Balling og fra Balling til Hem var også for dem betydelige dagsmarcher. Det kunne da også hænde, selv om gæssene luntede ret sindigt af sted, at en gås gik træt. Den sakkede bagud og var ikke til at få til at følge trop. Så fat i vingerne på den mødige vandrer. I rask løb hen allerforrest foran den første af de tre flokke. De mange gæs, der går så tæt, at man ikke kan sætte en fod imellem dem, puffer og støder den trætte vandrer, og det kunne vare længe, inden den igen var bagerst i den tredje flok. Jeg synes endnu at kunne se den stå alene og håbløs på

vejen efterladt af en flok, ventende i stum fortvivlelse på den næste flok, der puffer den frem, til den også her sækker bagud. En sådan gås nåede aldrig østerud til Aarhusegn, den blev solgt i Salling.

Den fjerde dag nåede vi så Skive by. Gæssene fyldte gaden i hele dens bredde. Hestekøretøjer, der kom bag efter os, måtte pænt holde vort tempo, modgående køretøjer holder stille, mens vi defilerer forbi. Det var jo før de travle bilisters tid.

Vi svinger til højre ned mod Skive hovedstation, og nu er vandringen forbi for gæssenes vedkommende. De drives op i godsvogne, hvis gulv er bestrøet med grus. En mand følger med i hver godsvogn for at holde øje med gæssene. Det skal ikke have været nogen særlig let post, især i begyndelsen, thi når rangeringen begyndte, gik der panik i flokken, og den kunne komme til at stå som en skrå kile op ad den ene endevæg. Så gjaldt det om at rage gæssene ud over hele vognens bund, at de nederste ikke skulle kvæles. Men så vidt nåede jeg ikke. Mit hverv var forbi. Med dagvognen vendte jeg tilbage til færgestedet og nåede velbeholden min fødeø.

Hellig trekongers stjerner

I samlingerne på Morslands historiske Museum findes mange spændende sager. Nogle er fine antikviteter, andre mere dagligdags ting, men fælles for dem alle er, at de fortæller hver deres lille historie om morsingboernes liv og færden i de gode gamle dage.

Blandt klenodierne tælles to julestjerner eller helligtrekongersstjerner. Den ene blev givet til museet i 1901 af tømrer P. Krog Larsen fra Tøving og den anden i 1905 af tobaksfabrikant Erik Krogh, Nykøbing.

Stjernen fra Tøving stammer i virkeligheden fra Sdr. Dråby og har tilhørt den legendariske Rasmus Pedersen, hvis liv og levned blev beskrevet i *Jul på Mors* 1977.

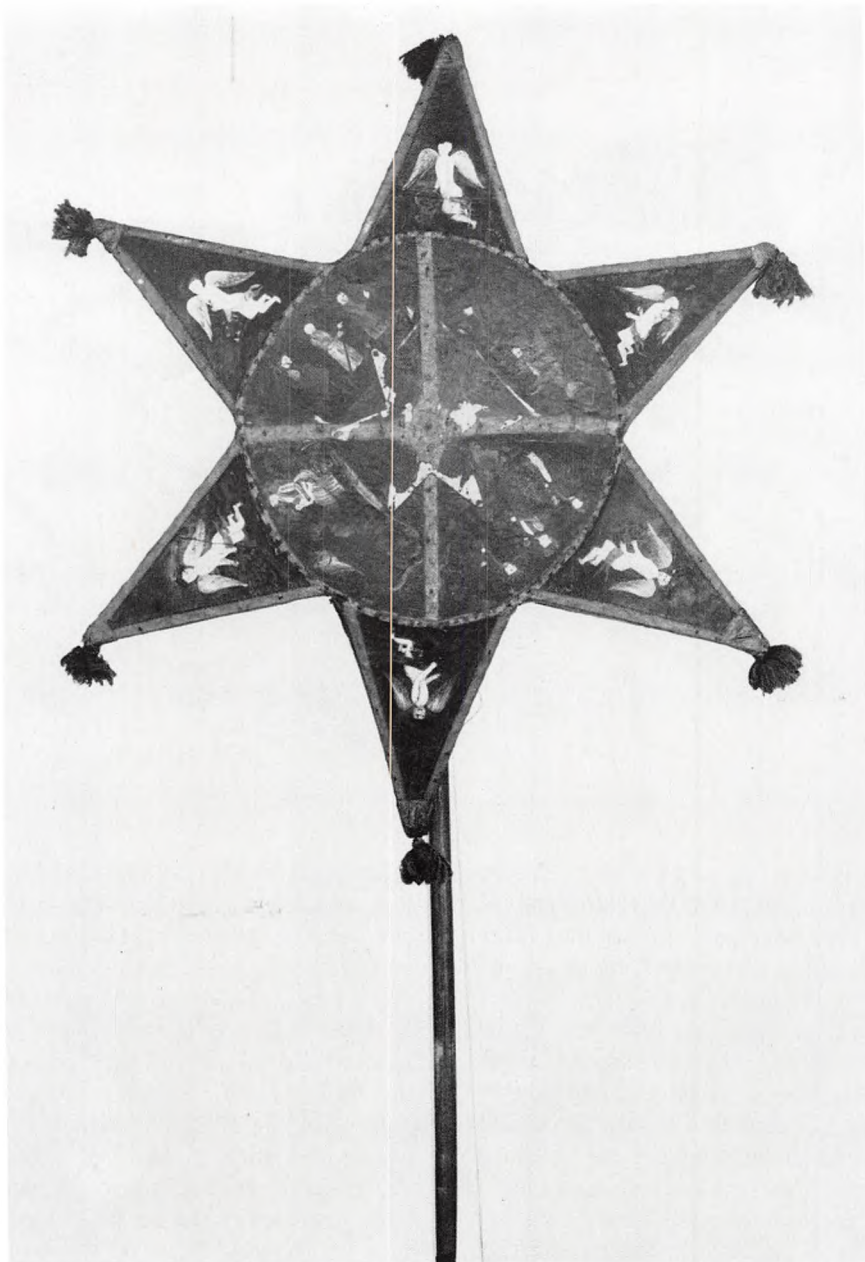
Denne stjerne har med andre ord været brugt til sit egentlige formål, nemlig en væsentlig del af »stjerne-*manden*«s udstyr ved tiggeri omkring juletid.

Den anden stjerne derimod har aldrig været i brug ved tiggeri, men blev lavet som legetøj til giveren, da han var dreng. Den har dog sin værdi som repræsentant for helligtrekongersstjernerne, idet den blev lavet af en gammel tjenestepige i Erik Krogs hjem, Rikke Fuurbo. Hun blev født i Nykøbing i 1831 og hed i virkeligheden Frederikke Christensen, og i sine unge år gik hun med stjernen på Fuur og i Nykøbing.

Hvorfra stammer så denne mærkelige skik, der endte som den rene landeplage af tiggere, som gik fra hus til hus med stjernen i juletiden helt frem mod 1900.

Oprindeligt er der tale om en katolsk skik, som forestiller de hellige tre kongers vandring og komme til det nyfødte Jesusbarn i Bethlehem.

Hovedrollerne i dette kirkelige

Rasmus Pedersens stjerne.

skuespil havde tre præster, klædt ud som konger. Foran dem blev der båret en stjerne på en stang, og efterhånden som optoget skred igennem byen, sluttede borgere sig til med ofergaver til kirken. Til sidst endte optoget i kirken, hvor der over alteret var ophængt en større stjerne med lys i. I kirken blev de modtaget af andre præster, som i sang spurgte, hvad de søgte. Menigheden svarede: »Den nyfødte Jesus« og samtidig blev et forhæng trukket til side og afslørede en opstillet julekrybbe. Så knælede alle under lovsang, og de medbragte gaver blev ofret.

Disse religiøse optog eller skuespil fik ende ved Reformationens indførelse i 1536, men den folkelige del fortsatte nu med latinskolepeblingerne som aktører, og formålet var stadig det samme – at indsamle penge og gaver. Ikke længere til kirken, men til peblingenes underhold.

Nu, hvor det folkelige element fik lov at slå sig løs, udviklede optoget sig i omfang. Helligtrekongersaften og hele Helligtrekongersdag gik optoget fra hus til hus i byen og ude på landet.

Forrest blev der båret en stjerne på en stang. Stjernen kunne drejes

Detalje fra Rasmus Pedersens stjerne

rundt, og i den blev der anbragt et tændt lys. De hellige tre konger var hvidklædte. På hovedet havde huer af papir og oversået med flitterstads, og en af dem var sværtet sort i hovedet for at forestille en neger. Med sig havde de en »Judas«, som samlede penge og gaver ind. Også Maria, Josef og Jesusbarnet var der – Josef ofte vist som en gammel mand, tarveligt klædt med en stor pukkel på ryggen og en økse i hånden. Når det skulle være rigtig godt, fandtes også kong Herodes, Simon, en præst og en nar i optoget.

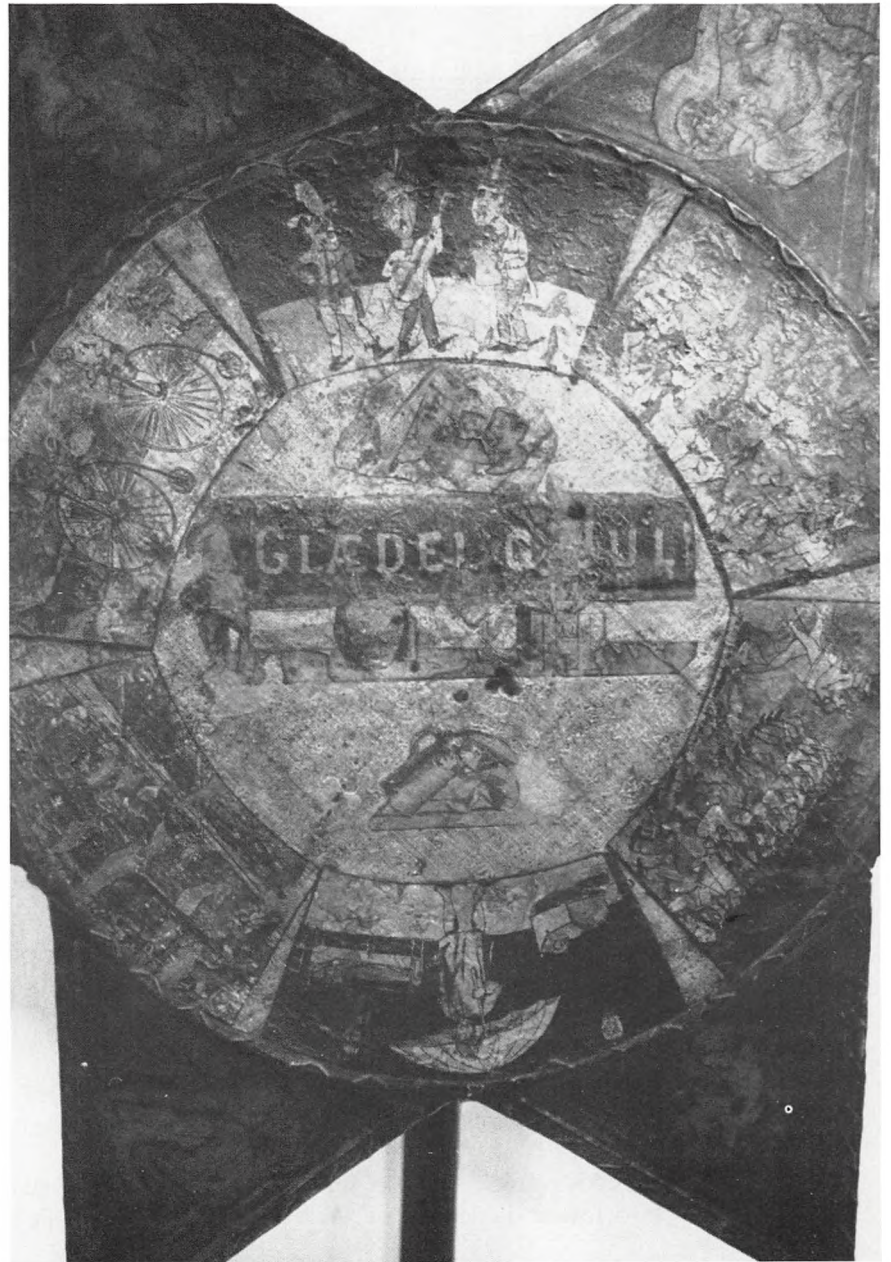
Hele optoget blev bundet sammen af sang, både fortællende fællessang og sang mellem enkeltpersoner.

Mange af disse sange er bevaret i England, Tyskland og Frankrig, hvorfra de kom til Danmark. Den ældste kendte danske version er nedskrevet i 1641 og begynder således:

God aften, god aften både mand
og kvind,
husbonden med al hans husgesind.
Gud giver eder et lykosaligt nytår,
fra al ulykke eder Gud bevaar.

Foruden selve Helligtrekongersvisen blev der også sunget salmer, oftest »Dejlig er den himmel blå« og »De hellige tre Konger så hjertensglad«.

Efterhånden blev skikken mere og mere udvandet, og der blev tale om enkeltpersoner eller grupper på to-tre

Rikke Furbos stjerne.

mennesker, som i regulært tiggeri gik rundt især på landet og i de mindste købstæder. Ud over de allerede nævnte viser og salmer kom der efterhånden også et mere ramsaltet repertoire, som f.eks.:

Jeg ønsker eder alle et glædeligt nytår
med alt, hvad eder kan fornøje:
Et stumhalet lam og et rundrøvet får,
en trebenet kat med et øje.
To kyllinger små med ingen hår på
og vuggen på gulvet mon dundre.

Myndighederne brød sig ikke om de omvandrende stjernemænd og deres tiggeri, og i 1861 indrykkede politimester Schou i Thisted en annonce, hvori det under trussel om anholdelse og straf blev forbudt at gå med stjernen.

Skikken døde da også ud; vel ikke på grund af forbudet, men fordi de sociale forhold trods alt blev stærkt forbedret op mod århundredskiftet, og i dagens Danmark er intet fra det gamle katolske optog mere i brug.

God aften, god aften både mand og kvind'
 husbonden med al hans husgesind.

Gud give eder et lyksaligt nytår,
 fra al ulykke eder Gud bevar!

Vi ville eder en vise kvæd',
 som kommer al veden til trøst og glæd'.

Der Kristus var født i Bethlehems stad,
 de hellig tre konger både lystig og glad.

Af Susa, den stad i Persiens land,
 de rejste og drog med heste og mand.

Til de komme til Jerusalem,
 bleve siden henvist' til Bethlehem.

De vise for Herodes mon gå,
 de nejed' og bukked' med stor attrå.

Herodes adspurgte og sagde så:
 I ædle herrer, hvor komme I fra?

De hellig tre konger med stolten ær'
 svared: af Østerland komme vi her.

Herodes svared', som han vel tord':
 Hvorfore er da den ene så sort?

Sort er han og velbekendt,
 en herre og konning i Morenland.

Herodes spurgte: hvad er eders begær,
 at I så langvejs er kommen her?

De svarede: den nyfød Jøde-kong
 søge vi efter og spørge derom.

Ti at vi hans stjerne i Østerland
 have set og fornummet, er vist og sandt.

Herodes forfærdes over de ord,
 han kaldte de højlærde straks på fod.

Så mange som i Jerusalem var,
 at de skulle sige ham åbenbar.

På hvad sted deres Messias og Krist
 skulle fødes og komme til verden vist.

De svared hannem: i Bethlehems stad,
 som Micheas profet haver spåd.

Herodes fremkaldte de vise på ny,
 sagde: drager bort til Bethlehems by.

Der leder og spørger med ganske flid,
 finder I barnet, da kommer igen hid.

Og vider mig tidning, at jeg for vist
 kan og besøge den samme Krist.

Og der de komme foroven den by,
 den stjerne, som var skjult, da sås på ny.

Som ledsaged dennem åbenbar
 til huset frem, som barnet var.

De ginge i huset med glæde og lyst,
 at de havde fundet det barn så trøst.

De nejed' og bukked' de konger så fro,
 påkalded' og hilsed' det barn, der lå.

De ofred hannem det røde guld,
 han ville være dem nådig og huld.

De ofred ham virak og myrra så skær,
 at han skulle være deres gud og herre.

Så droge de hjem til Østerland
 og prisede Gud, deres frelsermand.

Gud give vi må det også gøre,
 hans ord gerne lyde og høre.

Dernæst bekomme den evige ro
 i Himmerig hos hannem at bo!

Hvo det begærer sig til gavn
 sjunge amen frit i Jesu navn.

Hov, vægter, klokken er slagen

Af Holch Andersen

Til at våge over ro og orden om natten i købstæderne kendes vægterne langt tilbage (de er nævnt i København 1294). De ansattes af byens øvrighed og bar kavaj med blanke knapper, fedtlæderstøvler, læderkabus, i hånden en lygte og en morgenstjerne. 1582 indførtes i Helsingør skikken, at vægteren skulle råbe klokkeslet hver time. Det vandt efterhånden indpas i andre byer. Til de politimæssige pligter kom siden passningen af tranlygterne. I København overgik vægternes pligter i 1863 til politiet. Dette skete først i 1872 i Nykøbing. I oktober vedtog byrådet at opslå stillingerne til to politibetjente og 2 vægtere. Byen havde hidtil haft en arrestforvarer, der også var politibetjent, og tre vægtere. I følge den nye ordning skulle der være en politibetjent, to vægtere og en reservevægter. Politibetjentene skulle sørge for ro og orden om dagen indtil kl. 11 aften, hvorefter de to vægtere fik ansvaret for borgernes tryghed.

Det var først året efter, 23. august 1873, at stillingerne blev besat. Byrådet fulgte bestemmelsen om, at arrestforvarer-stillinger skulle besættedes af underofficerer fra hæren og ansatte oversergent Christian Eduard Andersen. Den tidligere arrestforvarer, Steenstrup, der på grund af en fangeflugt havde pådraget sig øvrighedens mishag, blev ansat som politibetjent. De hidtidige vægtere, A. Schrøder og N. D. Poulsen, fortsatte som natvægtere. Byens gamle vægter, Jacob Gimlinge, var på grund af alder holdt op i efteråret 1872 efter 38 års vægtertjeneste. Han havde i en årrække været byens trommeslager, der, når øvrigheden havde noget at meddele byens borgere, gik rundt med trommen og råbte meddelelsen ud på byens gader.

Urmager Jens Østergaard har i sine barndomserindringer fra 1850'erne skrevet om vægterne: »Justitsråd, by- og herredsfoged Rummelhoff var politimester. Vi havde kun en politibetjent, og han hed

Krog. Det var en lille mand, som havde mistet et stykke af sin næse og gjorde et komisk indtryk, når han i stram uniform marcherede hen ad gaden. Han var tillige arrestforvarer, retsvidne, eller »stokkemand« som det dengang kaldtes, stævningsmand og trommeslager. Han boede i kælderlejligheden under rådhuset, hvor han drev beværtning for dem, der i en eller anden anledning skulle for retten, forligskommissionen eller til session.

Der sad folk nok så hyggeligt og drak deres kaffepuncher, som dengang var den nationale drik, indtil der kom bud, at nu skulle de op i retten. Man kaldte det »Snapstinget«. Vi havde to vægtere, i reglen to gamle, opslidte arbejdsmænd. De gik på gaden fra kl. 10 aften til 4 morgen. Hver time sang de et vers og meldte, i hvilket hjørne vinden var. Ellers kunne man finde dem sovende på en skammel i en eller anden port. Nogen synderlig nytte gjorde de ikke, og forholdene var meget fredelige. Det var hyggeligt at ligge i sin varme seng og høre vægteren komme forbi i et par store jernbeslåede træsko, syngende vægterverset. Af og til morede man sig dog med at drille dem lidt! Var der gilde et sted, var det skik at kalde den forbigående vægter ind og traktere ham med en kaffepunch. De store træsko averterede jo hans nærværelse.

Vi havde en vægter, som hed Søren Post, fordi han engang havde været ridende post imellem Nykøbing og Thisted. Han boede i fattighuset. Det var en høj, svær mand. Engang havde han fået forfald og kunne ikke udføre sin gerning om natten. Formodentlig havde Søren fået en tår over tørsten. Her var gode råd dyre. Men hans kone, Maren Post, var ikke rådvild. Resolut tog hun, der var et lille menneske, mandens store kavaj på og hans stok i hånden og gik så ud på gaden og sang versene.

Nu hændte det hverken værre eller

bedre, end at Rummelhoff ud på natten begav sig hjem fra et selskab. Da han var kommet et stykke hen ad gaden, fik han øje på den løjerlige skikkelse, der med en vældig stok i hånden sang vægterversene. Rummelhoff studsede og udbrød: »Hvad fanden er det? Er det vægteren?« »Nej, det er vægterinden, hr. justitsråd!« svarede Maren nok så kækt.

Hvornår vægtersangen er blevet indført i Nykøbing vides ikke. Østergaard har nedskrevet sangen:

Klokken 10.

Hov vægter klokken har slagen ti.
Om I vil tiden vide,
Husbonde, pig' og dreng,
Da er det på de tide,
Man føjer sig til seng,
Befal eder Herren fri,
Vær klog og snild,
Vogt lys og ild.

Klokken 11.

Hov vægter klokken har slagen el've.
Gud Fader os bevare,
De store med de små.
Hans hellig' engleskare,
En skandse om os slåe!
Selv vogte han byen vel,
Vort hus og hjem,
Har han i gem,
Vort ganske liv og sjæl.

Klokken 12.

Hov vægter klokken har slagen tolv.
Det var om midnats tide,
Vor Frelser han blev født,
Til trøst al verden vide,
Som ellers var forødt.
Vor klokk' er slagen tolv.
Med tung' og mund,
Af hjærtens grund,
Befal dig Gud i vold!

Klokken 1.

Hov vægter klokken er slagen et.
Hjælp os, o Jesus kære!
Vort kors i verden her
Tålmodelig at bære!
Der er ej frelser fler.
Vor klokk' er slagen et.

Ræk os din hånd,
O frelsermand,
Så vorder byrden let.

Klokken 2.

Hov vægter klokken har slagen to.
Dig milde Jesus lille,
Som mig til salighed,
I mørket fødes ville,
Skee pris i evighed!
Du, værdig Helligånd,
Oplyse mig.
Evindelig,
At jeg dig skue kan.

Klokken 3.

Hov vægter klokken har slagen tre.
Nu skrider natten sorte,
Og dagen stunder til,
Gud, lad dem blive borte,
Som os bedrøve vil!
Vor klokk' er slagen tre.
O fader from!
Til hjælp os kom,
Din nåde os betee!

Klokken 4.

Hov vægter klokken har slagen fire.
Dig, evige Gud, skee ære,
I høje himmelkor,
Som vægter ville være,
For os, på jorden boer!
Det ringer nu af vagt.
For natten god,
Fald Gud til fod,
Tag tiden vel i agt!

Klokken 5.

Hov vægter klokken har slagen fem.
O Jesu morgenstjerne!
Vor konge i din vold,
Befale vi så gerne,
Bliv du hans sol og skjold!
Vor klokk' er slagen fem.
Kom blide sol,
Fra nådens pol,
Oplys vort hus og hjem.

I de fleste havnebyer udråbte vægteren efter hvert vers vindretningen, for at fiskere og søfolk kunne få oplysning om, om det var den vind, de skulle bruge for at sejle ud af havnen og komme til deres bestemmelsessted.

I Østergaards barndomserindringer er der en omtale af vægternes juleskik: »Ugen før jul gik byens to vægtere fra dør til dør og ønskede folk en glædelig jul og et lyksaligt nytår. De havde i hånden en lang snor med en knap i enden, og derpå

hang et tællelys. Hvert sted, de kom, fik de et eller flere lys, som folk havde evne eller vilje til. Lysene blev trukket på snoren gennem den øverste ende af vægen. Vægterne kunne på denne måde samle flere lispund lys. Senere på året kunne man, hvis man var i betryk, gå til vægteren og købe lys«.

Efter omordningen af politi og vægtervæsenet blev dette forbudt, til stor ærgrelse for vægterne. De søgte i flere år derefter forgæves byrådet om tilladelse til at genoptage den gamle skik at ønske borgerne glædelig julefest.

Gartner Lassen har fortalt en historie fra sin barndom i 1840'erne: »Der huserede i Nykøbing en mester-tyv, og man vidste, at man skulle være på vagt. En nat, da vægterne havde været på deres runde, satte de sig på rådhustrappen med førstevægteren Jacob Gimling – han gik med tromme om dagen – iblandt sig. Og som de nu sad, hørtes pludselig en bragen og et slemt rabalder. »Hvad er det?« råber en af vægterne. »Åh«, sagde Jacob, »det er nok ikke noget, lad det bare gå sin gang!«

Nå, næste morgen kom vi i skole, og da fik vi jo at vide, at det var mestertyven, der havde været på spil. Rabalderet var sket ved, at kakkellovnen i rådhusalen var væltet. Jo, jeg så såmænd selv aftrykkene af hans hænder, hvor han havde hængt i tagrenden. Men jeg tror ikke, at de fangede tyven nogensinde«.

At vægterne satte sig for at hvile eller sove lidt var meget almindeligt og forståeligt. Vægterne var som oftest arbejdsmænd, der om dagen arbejdede strengt for at tjene til familiens underhold, vægterlønnen var så lille, at den kun var en tiltrængt ekstrafortjeneste. Selv førstevægteren, Jacob Gimling, måtte, for at tjene nok, gå med trommen om dagen. Det var naturligt, at vægteren måtte tage alle de småhvil, der kunne blive mellem hans runder i den lille by. Foruden nattevagten skulle vægterne også passe byens gadelygter. I de fleste tilfælde var det hans kone eller børn, der tændte lygterne, for at manden kunne få en tiltrængt søvn inden nattevagten.

Denne uensartede pasning af byens gadelygter medførte megen kritik fra borgernes side, og byrådet havde gennem mange år problemet til de-

bat, men først sidst i 1890'erne blev det løst ved, at gasværket ansatte en mand til at passe og tænde gaslygterne.

Byen havde på dette tidspunkt 70 gadelygter, som vægterne fik 4 kr. årligt pr. lygte for at tænde og passe. Selv om det i dag lyder latterligt med 4 kr. årligt, var beløbet dengang så stort, at vægterne protesterede kraftigt mod denne forringelse af deres løn.

Fra 1873 til vægterordningen ophørte i 1898 var der hver nat to vægtere på byens gader og en vægter på havneområdet fra 10 aften til 5 morgen i vinterhalvåret. Om sommeren var vægternes vagt en time kortere, idet de først startede på vagten kl. 11. Dog måtte en af vægterne møde ved kirken kl. 10 for på slaget ti at ringe med kirkeklokkerne. Denne 10-ringning er en meget gammel tradition i Nykøbing.

Byens vise råd besluttede sidst i 1860'erne af sparehensyn at afskaffe 10-ringningen. Men købmændene protesterede kraftigt, for når klokkerne ikke lød, var der ingen der vidste, at nu lukkede butikkerne. Håndværkerne var også utilfredse; deres lærlinge var indstillet på først at nedlægge arbejdet, når kirkeklokkerne meddelte, at klokken var ti. Mestre hævdede, at den manglende ringning medførte, at lærlingene nedlagde arbejdet for tidligt. De havde jo ikke selv ur og gættede sig derfor til, hvornår klokken var ti.

10-ringningen havde altid været signalet til byens ungdom, at nu var det på tide at gå i seng for at være udhvilet til næste dags arbejde. Om det var den manglende klokkringning, der havde skylden for den uro, der var i Nykøbings gader sommeraftenerne i 1870 vides ikke. Byens øverste myndighedsperson, by- og herredsfoged, borgmester, politimester og dommer Seydewits bekendtgjorde i Morsø Avis 5. juli 1870:

»På grund af flere i den senere tid om aftenen og natten forøvede gadeoptøjer, gælder følgende indtil videre:

1. At håndværks- og handelslærlinge samt tjenestetyende skal være hjemme om aftenen kl. 10. Hvis de træffes derefter uden lovligt ærinde og ikke kan forevise udgangstilladelse fra deres princi-

pal, vil de blive anholdt og tiltalt for gadeuorden.

2. At alle offentlige beværtninger skal lukke kl. 11 aften.

Byens principaler og husbonder bedes være politiet behjælpelig med at opretholde ro og orden.

Nykøbing politikammer.
Seydewits.

Ved årsskiftet til 1874 blev 10-ringningen genoptaget. Det blev reservevægteren, der fik opgaven med at ringe med kirkeklokkerne. For denne opgave og for at være til rådighed som afløser for de faste vægtre fik han en lille årsløn på 20 Rdl.

Klokkeringningen foregik ved, at vægteren trak i en snor, der hang uden på kirketårnet og kunne nås fra jorden! At klokkerebet hang så nær ved jorden, at en voksen mand nemt kunne nå det, var en nødvendighed, for klokkeringning uden for gudstjeneste og 10-ringning betød, at der var opstået ildebrand inden for byens område. Det første, man gjorde, når der opstod ildebrand, var at løbe til kirken og trække i klokkerebet for at sammenkalde brandmandskabet og samtidig advare byens borgere

En aften i april 1897 kl. 9 begyndte kirkeklokkerne at ringe. Folk for ud på gaden for at se, hvor det brændte. Men hvor var ilden? Ingen kunne give svaret. På Bendix Hotel var den betydende del af borgerskabet samlet. Man havde benyttet kongens fødselsdag som en kærkommen lejlighed til en festlig sammenkomst. Midt under spisningen hørte man kirkeklokkernes alarm. Alle for ud og over til kirken for at få at vide, hvor ilden var. Hver især tænkte på sit hjem. Ovre ved kirketårnet stod vægteren ganske roligt og trak i rebet. Han troede, at klokken var 10.

Det er ikke mange oplysninger, der findes om de vægtre, som gennem de mange år har vandret gennem Nykøbings mørke gader for at passe på, at ikke ild eller voldsmænd forstyrrede borgernes søvn. De første, der findes oplysninger om, er Jens Podemester og L. P. Nielsen, der begge i 1865 tog deres afsked efter mange års vægtertjeneste. I stedet blev H. V. Vernergræn og Anders Christian Nielsen ansat som natvægtre. Overvægter på dette tidspunkt var Jacob Gimling, der havde været ansat siden 1833 og som tog sin afsked i 1871.

10. maj 1873 bragte Morsø Avis denne hyldelse til Jacob Gimling, der viser den lille bys borgeres nære forbindelse til hinanden:

»I går fejrede et hæderligt ægtepar her i byen, fhv. vægter Jacob Gimling, 75 år gammel, og hustru, Else Kristine, 73 år gammel, deres guldbryllup. Gimling har i 38 år fungeret som vægter i Nykøbing, og såvel under denne virksomhed som i alle andre forhold vundet sine medborgeres uskrømtede agtelse, hvilket også fik sit udtryk på de gamles festdag i går ved den store deltagelse, der vist dem på mange måder. Om eftermiddagen var det gamle brudepar i kirke og modtog nadverens sakramente. Sognepræst Larsen talte nogle hjertelige ord til dem, og et kor af herrer og damer udførte smukt kirkesangen. Efter endt gudstjeneste modtog de talrige lykønskninger og ankomne til deres hjem overrakte Gimling af cancelliråd, by- og herredsfoged Seydewits et beløb af 30 Rdl., som var tilstået ham af politikassen som anerkendelse af hans lange tro tjeneste. Senere modtog de gamle fra en deputation af borgere en sparekassebog lydende på 125 Rdl. Dette beløb var sammenskudt af velvillige medborgere, og sparekassedirektionen havde skænket 10 Rdl. Også i hjemmet modtog de gamle mange lykønskninger og gaver fra flere, og fra den tidligste morgenstund flagedes der fra flere offentlige og en stor mængde private bygninger her i byen ligesom fra skibene i havnen«.

Gimlinge takkede et par dage efter i avisen for hæderen og for »en sparekassebog lydende på en sum, der vil være os gamle til betydelig hjælp i de dage, Gud endnu må forunde os«. Det blev ikke megen glæde, Gimlinge fik af pengene, han døde to måneder efter.

Anders Christian Nielsen var kun vægter indtil 1867, hvor han blev afløst af Morten Andersen, der kun havde stillingen i to år. H. V. Vernergræn forlod stillingen i 1870. I stedet for M. Andersen blev P. A. Schrøder ansat, og D. N. Poulsen afløste Vernergræn.

Schrøder og Poulsen ansøgte i december 1874 om lønforhøjelse. Nykøbing byråd afslog og istedet afskedigedes de to vægtre fra 1. april 1875.

Hans Peter Christensen og Chr. Pedersen fotograferet 1898 med de vægterkapper de fik af Nykøbing byråd i afskedsgave.

Byens overvægter var på dette tidspunkt Chr. Pedersen, som var blevet ansat i 1870. I 1879 blev Hans Peter Christensen ansat. Disse to vægtre vågede trofast over byens nattefred, indtil vægterordningen blev ophævet i 1898. Som tak for deres lange og tro tjeneste i de mange år fik de i afskedsgave af byrådet lov til at beholde deres vægterkapper som privat ejendom. Tiden havde forandret sig. Det var ikke som i Jacob Gimplings dage.

Hans Peter Christensen, der gik under navnet »Hans Vægter« eller »Ør«, havde en lille landejendom på Nørrebro, som han passede om dagen. Han døde 29. maj 1931, 92 år gammel. Morsø Folkeblad skrev i nekrologen:

»For en menneskealder siden var »Hans Vægter« – som han kaldtes – en kendt og populær skikkelse i byen, ikke mindst blandt de sene nattevandrere. Fra 1879 til 1898 var han nattevægter, og der var dengang lidt mere at bestille end nu om stunder. Når der var slagsmål eller anden bataille, og Hans Vægter nærmede sig med sit egesper i hånden og sin store trofaste hund, der altid fulgte ham på den natlige færd, forstod han på sin rolige, bestemte måde at sætte sig i respekt. Han var den sidste nattevægter i Nykøbing. Da han tog sin afsked, overgik natpatrouilleringen til politiet«.

En trolddomssag fra Morsø Sønder Herred 1653

Af Arnold Kæseler

Den efterfølgende hekkesag fandt jeg for flere år siden tilfældigt i Viborg Landstings dombøger, da jeg var igang med at gennemse dem i anden hensigt. Hekkesager er for det meste ret trivielle og ensformige, men denne ligger langt ud over det sædvanlige og indeholder nogle meget interessante træk: hvordan en ung pige (et barn) bliver »hvervet«, hvordan hun indvies, hvorledes sammenkomster mellem de indviede foregår og ikke mindst viser den noget om, hvad der var drivkræfterne bag deres foretagender.

Den unge piger får et løfte, da hun hverves: »Du skal ingen nød lide« – i en tid, hvor landets tilstand var elendig og de fattiges udsigter håbløse, må det have lydt betagende, og der er ingen grund til at undre sig over pigens uforbeholdne ja. Hun har, som det synes, da også fået fornøjelser og oplevelser for sin indsats.

Om man kan tro de bekendelser, der fremsættes i retssagerne, er meget omstridt. I den righoldige litteratur, der foreligger som resultat af de sidste mange årtiers grundige studier af heksefænomenet, er meningerne stærkt delte. Nogle forskere afviser de refererede ting som fantasier, der under tortur er aftvunget de anklagede, ja, måske ligefrem lagt dem i munden, mens andre er tilbøjelige til i hvert fald at anse nogle af de fremkomne beretninger fra hekse for realistiske.

Det er imidlertid uimodsigeligt, at mennesker i hine tider var overbevist om kraften i hekseri og trolddom, og hvad mere er: der var også folk, som var overbevist om, at de selv var hekse og kunne øve trolddom.

Det er klart, at der ud af de utallige hekseprocesser er mange eksempler på, at uskyldige takket være sladder og nag er blevet ofre for tidens hysteri og utilstrækkelige retssystem

men der er dog rigtig mange tilfælde, hvor kvinder frit og uden at være tvunget erklærer sig for at være hekse.

Det ser ud til, at vi i dette tilfælde har et eksempel på en sådan åben og fri tilståelse.

Om der så er realiteter bag hendes afsløringer af hekkesammenkomster, fester og ekstatiske oplevelser med dans til trommerytmer, tagridt, forvandlinger og ophold på Kullen, må enhver afgøre med sig selv.

Der er sikkert mere realitet bag hendes erklæringer om at have hekset noget i ny og næ; de har lavet magi og benyttet den mod mennesker, dyr og planter. Bag disse foretagender ligger der tydeligvis såre menneskelige motiver som forelskelse, forsmået kærlighed, nag og misundelse, og hvad de omtalte kvinder har lavet i den forbindelse har nok mere for sig.

Imod slutningen af sagen mod Maren Pedersdatter ved herredstinget ser det også alvorligt ud for de personer, hun påstår at have været i ledtog med, men de slap. I dombogen er der ingen sag rejst imod dem, og i det hele taget var hekseforfølgelserne omkring 1653 ved at tage af her i landet. Hendes sag synes at have været den sidste på Mors med dødelig udfald, i det mindste, for der kan godt have været rejst tiltale ved herredstingene, men deres protokoller begynder ikke så tidligt, så vi er afskåret fra at kunne vide noget om det.

Retsreferatet har jeg gengivet i den originale form, som det står i håndskriftet, og hvis man læser hurtigt hen over ordene og opfatter bogstaveringen som noget i retning af lydskrift, vil der ikke være vanskelighed med at forstå teksten.

Kommentarer og forklaring til nogle ord og sammenhænge findes efter teksten.

Hekseproces

ført ved Viborg Landsting,
den 28.9.1653.

Efter protokollen:

Landtz Dommer, welbiurdige
Peder Lange, Enne.
Hører, Hendrich Jensen.

¹⁾ War schechitt erlig og welb. Mand, Her Frantz Povich til Raffenholt, Ridder, och kong. May. Befalingsmand paa Hald Slaadt, hans fuldmægtig, erlig og wel forstandige Mand, Hans Jensen, Ridefogidt offuer Halds gods i Mors paa den enne och haffde hid i Redte steffnet Kirche Neffninger i Synderherridt i Mors paa den anden Side for deres Eed och Neffn offuer Maren Peders Datter, barnfødt i Emb, och nu paa en kaardt tid haffuer hafft sinn tilhold i Wester Huidbering till Anne Nielsdatter och Maren Christensdatter i Pølle ibidem (sammesteds) for Throldomb och Dieffuels Kunster, hun effter hindis egen Bekiendelse schall haffue lerd och begangidt effter Tings Vindes Lydelse, som effter samme hindis Bekiendelse aff forne synder Herridzting udsted den 25 Julii sist forleden och Neffningerne effter forne hindis Bekiendelse haffuer suorit Hinder Troldoms Sag paa, huilche bemelte Neffningers Eed bemelte Her Frantz Powigs formenner saa loulige och redt at huere suoren at den bør ved magt adt bliffue och her till Landsting att confirmeris, och forne Maren Pedersdatter for saadan hindis Misgirninger, hun effter hindis egegn Bekiendelse haffuer begangitt, bør at straffes paa Kroppenn med Buol och Brand effter Lougenn.

²⁾ Disligeste hidsteffnitt forne Maren Pedersdatter, med hindis Louverge, hinder udi egegn Person. I ligeMaade hidsteffnitt effter-

schreffne Neffninger, nemlig Peder Sørenssøn, Jens Madssen, Niels Anderssen Wester, Anders Nielssen, Anders Nielssen Prest Nør, Christen Larssen, Christen Ploumand och Anders Sørenssen ibidem, som samme Eed suorit haffuer, saa och Jens Pedersen i Mors, Herrids Fogitt i synder Herridt, som samme Bekiendelse och Neffningers Eed udsted haffuer, om di vill haffue nogitt dertill att suare.

3) Och nu fremlagde forne Hanss Jenssen Tings Vinde effter Neffnings Eed aff synder Herredtzting i Morss den 5. september sist forleden udgiffuett som indholder bemelte Hanss Jenssen paa bemelte Kong. May. och sin velb. Husbonds vegne der den dag var fylling paa Neffninger begierindes Kierche Neffn at suerge offuer Maren Pedersdatter, barnfød i Emb och sist haffuer hafft sit tilhold udi Huidberg for Troldoms Konster hun haffuer veridt med at bedreffuet effter tings vinder och hindis egen Bekiendelsses Lydelse.

4) Och da først att uere fremlagt it tings vinde udsted der aff tingitt Mandagen den 25 Julii sist forleden, da for tings dom at haffue standett Maren Pedersdatter, barenfød i Emb, och da paa enn kaardt tid haffde haft sin tillhold udi Vester Huidberg til Anne Nielsdatter och Maren Christensdatter i Pølle ibidem, som med Høyeste Helgens Eed och opragte finger vandt effter Recessen, at den tid hun var ungefehr thi (10) Aar gammell, da kom Ingeborig, verindes till Huse i Øster Huidberg till Anne Christensdatter der ibidem, till hinde paa Thebering march och sagde till hinder, kom med mig, du schalt Ingen med haffue, saa gich hun med hinder till Outtrup Kirke om Natten, och der di kom till Outtrup Kirke, da spuarde forne Ingeborig hinder adt, om hunn vilde were hindis dreng stille, huor till hun suarede Ja. Och saa bad forne Ingeborig bemelte Maren Pedersdatter, at hun schulle blesse ind i Nøgelhollen paa forne Kirkedør, huilchet hun ochsaa gjorde, och i det samme sprang Kierkedøren op, och der hun kom saa ind i Kirken, da saae hun Fanden staae der inde, i itt mennisches gestalt. Och hand spuarde hinder ad, om hun vilde tienne hannem, hun schulde ingen Nød haffue. Der till suarede hun Ja.

Och dersom du schalt tienne mig, da schalt du forsuere baade din daab och Christendom, huilchet hun och bekiende at haffue giort samme tid.

5) Och bekiende hun da samme tiid, at Kirsten Jensdatter i Rakebye, Jep Christenssen i forne Rakebye och hans moder Anne Jenssdatter och Maren Michelsdatter i Nørgaard i Huidberg och Maren Pedersdatter, Anders Sørenssens Hustru i forne Huidberg, var udi Kirken samme tiid. Och der di kom ud aff Kierken, da gaff Fanden dennem Winn och Huedebrød på Kierhegaardenn, och der shildtis Fanden fra dennem och hun fuldtis hiemb med forne Maren Mikelsdatter i Nørgaard i Huidberg.

6) Ungefehr idt halft Aar der effter, beredt hun, at forne personer var samlidt paa Rakeby Kierkegaard, och da var Karen Christensdatter i forne Rakebye med, och der di gick aff Kierkegaarden gich di till en Aae, som løber sønder om Medelfar i Rakebye, och der kirnidt di smør, och det schiffte di imellom dennem.

7) Ungefehr idt halft Aar der effter berette hun, at de forne Personer var samlidt paa Huidberg kierkegaard och vilde haffue forderffuit Kornidt med Orme i threj Aar. Och da kom de paa Kaallen. Och det schulle ware i threj Aar, och da var samme Personer i schichelssse som Harer.

8) Noch bekiende hun, at ungefehr for thou Aar siden war di forne Personer forsamled paa Rested Kierkegrd, saa och Buold Sørensdatter aff Rested, item (ligeledes) Niels Thommissens Quinde af Øster Huidberigh och Jens Jøstessens Quinde i Vester Huidberigh, ved Naffn Anne Andersdatter, och paa forne Kierkegaard der dandzed och sprang di och Fanden gaff dem at driche aff enn Kande, och saa gich di aff forne Kierkegaard och neder i Rested till enn Kilde (som) laae midt i Byenn, och der samesteds dandzede di omkring samme Kilde, och saa gich di til Huidberg och der dandzede di och sprangh paa Huidberg gade, och vilde haffue Mielken fra Peder Andersens Kiør, i Huidberg, som di ochsaa fich, och att di malchet en aff sammes Kiør, som var graa, och samme Melch kom nør paa til forne Rakbye, och Kiersten Jensdatter i Rachebye, fich samme Melchend.

9) Noch en kort tiid effter S. Michelsdag neest forleden vare forsamled

nede huid forne Kiersten Jensdatter i Rachebye, Karen Jensdatter och Jep Christenssen hindis Broder i Medelfar i forne Rachebye och Jep Tøgersen ibidem, synden till Medelfar i forne Rachebye, och da sagde forne Kiersten Jensdatter, at Jens Terchelsen i Offterup schulle faa scham, for at han ey ville tage vid Karen Christensdatter i Medelfar. Da forgiorde di af Jens Terhelen trej hopper och een.

10) Noch berete hun, at med hinder var forsamlet nu i for Aaret neest forleden paa Huidberg Syndergaarden, paa Christen Frosts Jord østen til Jens Damb, som ligger synden til hans Kalgaards digge, Maren Michelsdatter i Nørgd i Hvidberigh och Anders Sørenssens quinde, ved Nafn Maren Pedersdatter i forne Huidberigh och da wilde haffue forgiortt Niels Sørenssen i lille Nørgaard i Vester Huidberigh, mens kunde ey lenger faa magt med hannem, end paa halff anden Uges tid, fordi hand bad Gud hardt om Naade. Och aff den Aarsagh vilde di haffue forgiortt hannem, formedelst Maren Michelsdatter i forne Nørgaard var fortørnitt paa forne Niels Sørenssen. – Och bekiende hun, at hun bar voxbarnitt for forne quinder, undertiden i hindis Kieltening, och effter at det faltt fra hinder enn gangh paa Huidberg Kierkegaard, modte hunn iche lenger bere dett. Mens siden fich forne Karen Christensdatter i Medelfar dedt adt bere, och hun flyde hinde det selff i hindis Haand.

11) End och da adt uere udi Redte lagt it tings vinde aff bemelte tingh denn 15 Augustii sist forleden udgangidt, som indholdte da der for tings dom at haffue standen, erligh och velagt Hans Sørenssen, Ridefogit paa Dambsgaard, paa sinn velb. Hossbundz tieneris Vegne, och tilspurd Maren Pedersdatter af Emb, som da stod der for Redten, om hun var med at tage liffuett aff Hans Nielssens salig quinde, Bergidte Nielsdatter, som boede och døde i Ottrup, da hinde adt haffue suaridt hannem, att Maren Worm, Anne Pedersdatter, Niels Tomissens quinde i Øster Huidberigh, Buold Sørensdatter i Rested, Jep Christenssen i Rakbye, Karen Christensdatter. Jep Tøgersen och Kiersten Jensdatter i Medelfar ibidem, di var med hinder forsamlede paa Outtrup Kierkegrd och der dand-

sede och sprang omkring Kierkenn, somme tid i schichelser som harer, och somme tid som folch, och at di red op på Kierkenn huer med sin Hest. : Och aff denn Aarsag schyld at di tog liffuett aff forne Hans Nielsens quinde, for at forne Maren Orm var vred paa hinder. Ydermiere forne Maren Pedersdatter da at haffue bekiendt, at Jens Jøstessens quinde Anne Andersdatter i Vester Huidberigh, Anders Sørenssens quinde Maren Pedersdatter, och Maren Michelsdatter i Nørgaard ibidem, haffde Mielkinnd fra Christen Pouelssens Kiør ibidem, och adt hun var sielff med och di malked i en spand och saa slogh Mielken hen 3 steder imod dieris egen Kiør.

12) End da Madz Pederssen i Vester Huidberig at haffue till spuort forne Maren Pedersdatter, om hun var med at tage liffuedt aff hans egen quinde, Ingeborig Nielsdatter, da hund at haffue suareddt, at Jens Justesens quinde Anne Andersdatter, Anders Sørenssens quinde Maren Pedersdatter, Anders Tomissens quinde i Nørgaard Maren Michelsdatter, Niels Tomissens quinde Anne Pedersdatter Øster, alle i forne Huidberig, Buold Sørensdatter i Rested, Kiersten Jensdatter i Racheby, Jep Tøgersen, Karen Christensdatter, och Jep Christensen i Medelfar ibidem, di var med hende at tage liffuett aff hinder, och den gang da dansed och sprang di paa Huidbierig gaade, somme tid i schichelser som Haarer och somme tiid som folch, och forne Jep Christensen i Medelfar i Rachebye var dieris tromslaaer, och af den Aarsags schyld, at bemelte Mads Pedersen ville iche haffue Jens Christensens stifdatter i Karbye: Maren Andersdatter, toug di liffluid aff forne Mads Pedersens quinde.

13) Noch Niels Tomasen i Vester Huidberig at haffue tilspuort forne Maren Pedersdatter, om hun viste nogen Aarsagh till, att hans fæmen døde saa hastig, huor till hun att haffue suared Jo. Jens Justesens quinde Anne Andersdatter, Niels Tomesens qvinnde Anne Pedersdatter, och Anders Sørenssens qvinnde Maren Pedersdatter i forne Huidberig di var med hinde att tage liffuett aff baade Kiør och Øeg for hannem, och att di toug horn aff samme Creatur och satte under i Jorden for Munden aff denem som di stoed i staldenn.

14) Och da forne Maren Pedersdatter att haffue bekiend, at Kiersten Jensdatter i Rachebye, Jep Tøgersen, Karen Christensdatter, och Jep Christensen i Medelfar haffde Mielchen fra Christen Andersen Froest paa Huidbierig gaard hanns Kiør. Da forgangen sommer ydermere forbedelte Maren Pedersdatter haffue bekiend, att Maren Michelsdatter i Nørgaard i Huidberig, Anders Tomesens quinde, var med och ville tage liffuett aff Niels Sørenssens Stude i Lille Nøgrd i Vester Huidberig, och stoed samme Stude end da sygh, som forne Niels Sørensen berette.

15) Noch forne Maren Pedersdatter, at haffue bekiend, at Kiersten Jensdatter i Rachebye, Jep Tøgersen, Karen Christensdatter och Jep Christensen i Medelfar ibidem di var med at tage liffuett aff Søren Pouelssens Creatur i Neess ungefer for enn Aar sidenn.

16) Noch att uere fremlagt itt Tings Vinde der af Tinget den 15 Augustii sidst forleden udgiffued, som indholder Mons Pedersen i Vester Huidberig, Søren Christensen, Søren Clemenssen, hans dreng Peder Nielsen, Christen Povelsen, Søren Pouelsen, Peder Andersen, Laust Schreder, hans søn Niels Lauridsen, Christen Pedersen Frost, Niels Tomesen och Mons Christensen, alle i forne Huidberig, Terkel Jensen i Rachebye, hans søn Jørgen Terkelsen, Jens Andersen, Christen Andersen ibidem, for tings dom da att vere forrekommen, effter som di och fleere med en long tingsteffning fremkaldet var for dieres Rett Gudz Sandhed at sige, vinde og bekende, som med høyste Helgens Eed och opragte fingre vanntt effter Recessen, nemlig først forne Mons Pedersen, Søren Christensen, Peder Andersen, Laust Schreder, hans Sønn Niels Lauridsen, Christen Pedersen Frost, Niels Tomesen, och Mons Christensen, at det var denem i Guds Sandhed fuld viterliggt, at disse efterschreffne Personer, nemlig Maren Michelsdatter, Anders Tomesens quinde i Nørgaard i Vester Huidbierig, Maren Pedersdatter Anders Sørenssens hustru, Anne Pedersdatter Niels Tomesens hustru, Jens Jøstesens hustru Anne Andersdatter i forne Huidberig, Kiersten Jensdatter i Rachebye, och

Jep Tøgersen ibidem hafuer veredd berøgted for troldoms Conster.

– Søren Clemidsen i forne Nørgaard i Vester Huidberig och hans dreng Peder Nielsen var denem udi Gudz Sandhed fuld viterlig, at forne fire quinder i forne Huidbierig haffde veredd berøgted for troldoms Konster. Christen Pouelsen och Søren Pouelsen vinder ligesom forne Søren Clemidsen och hans dreng for denem wondet haffuer och ydermiere, att Jens Tøgersen i Racheby haffuer och verret berycted for samme troldoms Konster. Item forne Terchel Jensen i Rachebye och hans Sønn, Jørgen Terchelsen vant, at de for nu 3 eller 4 Aar siden haffde hørt, att Maren Pedersdatter, som da stod for Retten, att Kirsten Jensdatter i Rachebye och Jep Tøgersen ibidem, di var med hinde i troldoms Konster. Christen Andersen, Rachebye, at haffue vondet ligesom bemelte Tercheld och Jens Sørensen for denem vondet haffuer. Jens Andersen i Rachebye att haffue wondet, att hand haffuer boued udi forne Rachebye paa enn sex Aars tid, da haffuer hand hørt aff Naboer og Granderne, at di berøcted Jep Tøgersen i Rachebye, Kiersten Jensdatter, Karen Christensdatter och Jep Christensen i Medelfar ibidem for troldoms Konster, och for nu 4 Aar siden ungefer hørt det aff forne Maren Pedersdatter, som da stod der for Rette.

17) Fremblagde och et opkreffuelse Vinde der af tinget, dend 22 Augustii sist forleden, som indholdt da for tinges dom at haffue standen forne Hans Jensen paa sin velbiurdig hosbundz Vegne, och den dag opkreffuit Neffninger Kierche Neffn att suerge offuer Maren Pedersdatter, barenføed i Em, som sist haffde sit tilhold udi Huidbierig for troldoms Conster hun haffuer veredd med at bedreffuet effter tings Vinde och hindis egen bekiendelses Lydelse, nemlig Peder Sørensen i Huidbierig, Christen Andersen, Søren Nielsen, Michel Pedersen, Niels Mortensen, Jens Madsen, Niels Andersen Wester, anden Niels Andersen, Niels Pedersen Nør, Christen Lassen, Christen Plougmann, och Anders Sørenssøn ibidem.

18) Endoch forne Hans Jensen der for Retten at haffue tilbødet Sølf och penge for forne Neffninge, om nogen var, som haffde dennem fordieldt eller toug for Naade. Da wilde hand

da Rette for de. Da var der Ingen fremkommen (med noget, som var imod det), som samme Bekiendelse, Vinder, Opkreffuelse, og tilbud i dennem sielffuer indholder.

¹⁹⁾ Da haffde forne Neffninger effter forne Winder och Maren Pedersdatters egenn Bekiendelsse giort dieris Eed, effter at der var fylling paa dennem sadt ved Søren Christensen i Hansisgaard i Ørding och Peder Andersen i Vester Huidberigh, och alle samdregteligen med ensstemmende Munde suor di forne Maren Pedersdatter aff Emb en fuld Kirche Neffn offuer och der paa bedet dennem Gud till Hielper.

²⁰⁾ Som samme Steffnings vinder derom vider bemelder och formiente forne Hans Jensen dem Redt att were och borde ved Magt att bliffue.

²¹⁾ Saa wae forne Maren Pedersdatter her for Retten tilstede, och fuld och fast var samme sin bekiendelser bestendigh saaledis udi Sandhed att vere. Bekiende och att hendis faster lerde hinde Troldomb, och hindis Dreng kaldtis sig Belsebob. Och hand saatte Merche paa hinde under hindis hage, huilche hun och her for Retten viiste tilkiende.

²²⁾ Saa och Effterdi forne Maren Pedersdatter haffuer sielff bekiendt sig att haffue forsuoren Daab och Christendomb och sig udi throldombs Konster med andre at bruge, inclade, och adskillige personer udlagt och for Throldomb beschylt, hun och thill staar sig aff den Onde Aand att uere merckett, der hun Daab och Christendomb haffuer forsuored, huilchet hun och ochsaa her for Retten under hindis Hage frembviiste, och udi saa Maade der vedkendes verende hindis forige bekendelser, som hun thill Hiem Ting giort haffuer, fuld och fast bestendig som forskreffuett staar. Saa Neffningerne fordi effter hindis egen bekiendelse haffuer hinde kircheneffn for throldomb offuersuorend, da viide vii effter slig Leylighed Iche imod dette things vinder och toug att kunde sige, meden ved Magt at bliffue.

Forklaringer til teksten:

Afsnit 1: Landsting. Ifølge Fr.IIs Reces fra 1576, punkt 8, skal alle trolddomssager, hvor der ved underretten idømmes dødsstraf, prøves ved landsretterne.

Frantz Pogwitz, lensmand på Hald. At lensmanden fører sagen frem på landstinget ved sin ridefoged, skyldes først og fremmest, at den anklagede pige åbenbart ikke har slægtninge, som kan gøre det. Den ovenfor nævnte reces anordner den fremgangsmåde, men da det ikke sker falder pligten på lensmanden, som har gods i Hvidbjerg sogn.

Afsnit 2: Louverge. En kvinde kunne ikke alene tale sin sag ved retten, men måtte vælge en mand til ansvarlig sagfører. Navnet på hendes værge nævnes ikke i teksten.

Afsnit 3: De følgende afsnit fra 3 til 19 er en gennemgang af, hvad der er sket i sagen på Sønder Herreds ting ved møderne den 25. juli, 15. august og 22. august.

Tings Vinde, betyder her en skriftlig fremstilling af forhøret ved tingmødet, underskrevet af foged og sandemænd ved tinget.

Ordet vinde kan være udsagnsord og bøjes da: vinde, vandt, vundet = vidne. Det kan også være navneord og betyder så enten vidnesbyrd eller et vidne.

Afsnit 4: »Efter Recessen« er et udtryk, som henviser til Chr. IIIs Reces fra Kolding, 1558, punkt 16. Her foreskrives, at der på tinge skal sværges af vidnerne med to oprakte fingre. Hvis det senere viser sig, at eden var falsk, og vidnet bevidst har svoret løgn, skal vidnet bøde som straf med de to fingre og miste sin ejendom.

»være hindis dreng stille« vil sige adlyde hendes dreng. Dreng er åbenbart det udtryk, som Ingeborg har brugt om djævelen. Af hekseprocesserne fremgår, at de anklagede brugte forskellige udtryk for den onde.

»Forsuere baade din Daab och Christendom«. Det er denne »djævelpagt«, Maren dømmes for først og fremmest; da hun indrømmer den er hendes skæbne beseglet.

Afsnit 10: »Voxbarnit« er formodentlig en fremstilling af den Niels Sørensen, som kvinderne vil påføre skade. De prøver altså på ved magi at overføre den lidelse, de påfører dukken, til Niels Sørensen.

Maren har båret dukken og været så uheldig at tabe den, øjensynligt på

et prekært tidspunkt, måske i forbindelse med en gudstjeneste, hvor der har været andre folk til stede. I hvert fald bliver hun ikke betroet til det mere.

Afsnit 11: Den 15. august er der nyt tingmøde i sagen, og Maren fremstilles påny. Nu kommer de tunge anklager frem, og hun indrømmer medskyld i dem alle! Samme dag er der indkaldt mange vidner, som skal udtale sig om Marens medskyldige.

Afsnit 17: Tingmødet den 22. august slutter sagens behandling ved herredsretten. På denne dag har herredsfogeden indkaldt et kirkenævn på 12 personer, som ved ed skal afgøre Marens skyld.

Ifølge Jyske Lov vælges der 2 kirkenævninge fra hvert kirkesogn til at sværge på tinge om helligbrøde. Og den paragraf om troldom, som senere i middelalderen føjes til Jyske Lovs 3. bog, henlægger altså afgørelsen om skyld i trolddomssager til kirkenævnet.

Afsnit 18: Ridefogeden tilbyder, før sagen afgøres, at betale penge til de nævninge, som enten føler sig tvunget eller overtalt til at aflægge ed mod betaling (for Naade).

»Fylling« er en undersøgelse foretaget ved to uvildige mænd af nævningenes retmæssige valg og indkaldelse.

Afsnit 19: De 12 nævninge er enige. Hvis ikke ville sagen være faldet.

Afsnit 21: Til slut hører Landsretten selv Maren Pedersdatters tilståelse, og hun fremviser sit »djævlemærke«.

Afsnit 22: Efter dommen er Maren straks blevet brændt, enten i Viborg eller ved Sønder Herreds eget rettersted.

Lokalhistorisk Arkiv modtager gerne arkivalier, billeder og lignende fra private såvel som foreninger

Morslands historiske Samfund

Af Børge Jensen

Morslands historiske Samfund blev stiftet den 9. november 1981 ved et velbesøgt møde på Dueholm Kloster. I de ved samme møde vedtagne vedtægter hedder det i § 1: »Samfundets formål er gennem sine aktiviteter at styrke interessen for og udbrede kendskabet til lokalhistorien på Mors«. Bestyrelsen har i det forløbne lille årstid forsøgt at opfylde dette formål ved at udsende et medlemsblad 3 gange årligt, så også udenoms medlemmer kan følge lidt med i det lokalhistoriske arbejde, der udføres på Mors.

Historisk Samfunds første offentlige arrangement fandt sted den 22. marts ligeledes på Dueholm. Pastor Arnold Kæseler holdt for en fyldt Riddersal et fængslende foredrag om en heksesag fra Sønder Herred: En rigtig heks? Heksespørgsmålet optager stadig mange forskere både i Danmark og i udlandet, og Kæsellers arbejde er et godt eksempel på udnyttelse af det store materiale, der findes i dombøger og tingbøger. Vi kan glæde os over, at Kæsellers undersøgelser nu bliver fastholdt for eftertiden, idet Jul på Mors 1982 – som er dette års »årbog« til medlemmerne – indeholder hans skildring af processen mod Maren Pedersdatter fra Emb.

En vigtig opgave for historiske foreninger, hvad enten det er de såkaldte amtshistoriske samfund eller mere lokale foreninger, er at arrangere udflugter til historiske steder. Morslands historiske Samfund holdt sin første udflugt den 18. september, og den gik til Vejerslev og Blidstrup sogne. Først besøgte vi Gammelvold, hvor museumsinspektør Per Noe orienterede om dette forholdsvis velbevarede voldsted, som dateres til senmiddelalderen (o. 1300–1400). Arnold Kæseler gennemgik derefter Blidstrup kirke, en lille kirke med interessante detaljer i det ydre og med et fint kirkeinventar. Eftermiddagskaffen blev indtaget på Blidstrup

Ungdomsskole, hvor forstander Jørgen Christensen fortalte om skolen, som netop var fyldt 20 år. Derpå talte lærer Tage R. Nørgaard om herregården Blidstrups omskiftelige historie fra middelalderen, til den blev udstykket i 1923. Turen sluttede i Vejerslev, hvor pastor Verner Stensgaard viste os den meget gamle og store kirke, som i flere henseender er en virkelig original bygning. Og hvor finder man en kirke med en smukke placering i landskabet? Vi takker alle indlederne og Blidstrup Ungdomsskole for en virkelig god dag.

Historisk Samfund for Thisted amt blev oprettet i 1903 og har i ti-

dens løb overvejende haft tilslutning i Thy. Efter nedlæggelsen af Thisted amt i 1970 ændredes områdebetegnelsen til Thy, Mors og Vester Hanherred. Vi har anmodet om en ændring af dette navn, og det er nu sket. Morslands historiske Samfund takker for denne velvilje og håber på godt samarbejde med Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred.

Mors har i forhold til de fleste andre områder i landet tre fordele: en klar geografisk afgrænsning, en passende størrelse samt samme arbejdsområde for museum, arkiv og forening. Det må kunne give inspiration og fremgang for det lokalhistoriske arbejde.

Morsø Lokalhistoriske Arkiv

Af Holch Andersen

Morsø Lokalhistoriske Arkiv er nu færdig med indretningen i de nye lokaler i Dueholmgade 7. Forventningerne til det daglige arbejde under de større forhold er blevet fuldt indfriet. Også forventningerne til, at arkivets placering ved Museet ville give øget besøgstal er blevet indfriet. I 1981 blev arkivet besøgt af 437, i år er tallet 1/1 til 1/10 494. Og da efteråret erfaringsmæssigt er den tid, hvor arkivet bliver besøgt mest, kan der forventes stort besøgstal for 1982.

Arkivet har officielt åben hver tirsdag og torsdag fra kl. 15 til 17, men modtager mange besøg uden for denne tid. Der er behov for udvidet besøgstid, men skal der være tid til at arkivere og registrere det stigende antal arkivalier, der kommer ind, er dette ikke muligt. Men ingen går forgæves til arkivet, hvis de kommer uden for besøgstiden.

Det stigende antal arkivalier består af private dokumenter, beretninger og breve. Også forretningsfolk og

håndværkere afleverer deres arkivmateriale. Siden arkivet i samarbejde med Kulturelt Samvirke og Museet i 1979 arrangerede den store foreningsudstilling i Pakhuset, har mange foreninger indleveret deres forhandlings- og regnskabsbøger samt udklipsbøger til opbevaring i arkivet.

En vigtig del af arkivets arbejde er at opsøge folk, der kan fortælle noget om en egn historie eller deres egen tilværelse. Og det bliver ofte til værdifulde båndoptagelser, hvoraf eftertiden kan opleve vor tids mennesker fortælle om livet på Mors. Det opsøgende arbejde medfører også en forøgelse af arkivets billedsamling, der nu består af ca. 8000 billeder fra hele Mors. Fra 1/1 til 1/10 har arkivet modtaget 707 billeder, der alle er sat på karton, registreret og placeret inden for det sogn, gade, emne, person og område, hvor det hører til. Et system, der er let at arbejde med, når besøgende gerne vil se billeder.

Vi er ved at gennemgå arkivalierne

for at placere disse efter samme system, og vi håber i løbet af 2 til 3 år at have alt på plads.

Fra efteråret 1981 til sommeren 1982 blev der fra arkivet udlånt ca. 25 billeder ugentlig til plejehjemmet »Strandgården«. En ordning, hjemmets beboere havde megen glæde af. Men det krævede en stor arbejdsindsats fra plejehjemmet og arkivets personale.

Morsø Lokalhistoriske Arkiv bli-

ver i stigende omfang besøgt af øens skoler, der ved besøg på arkivet kan få billeder, aviser og arkivalier stillet til rådighed, når en klasse vil dykke ned i et lokalhistorisk emne.

Arkivet har megen glæde af det nære samarbejde med Morslands Historiske Museum. Mange opgaver bliver løst i fællesskab – udstillinger, hjælp til de besøgende. I år er der indrettet et mørkekammer i tagetagen, hvor Th. Sørensen udfører et

værdifuldt arbejde for museet og arkivet.

Fhv. rektor Brudsig, der siden 1972 har ledet og opbygget Morsø Lokalhistoriske Arkiv, ophørte 1/1 1982 med at være fast medarbejder. Arkivet vil hermed sige Brudsig tak for de 10 års store og værdifulde arbejde, der er udført til gavn og glæde for Morsøes befolkning nu og for eftertiden.

MORSLANDS HISTORISKE MUSEUM

Af Per Noe

Om nogle år vil vi mindes 1981/82 som det år, hvor der på forskellig vis kom skred i sagerne omkring museets bygninger og pladsforhold.

For det første lykkedes det at erhverve en tilstødende villa, »Rosenlund«, og få den indrettet til brug for Morsø Lokalhistoriske Arkiv.

For det andet påbegyndtes arbejdet med en stærkt tiltrængt stabilisering af murværket i den middelalderlige del af museets hovedbygning. Første etape af dette arbejde er en »sammenbinding« af bygningen ved hjælp af murankre, nye gulve, trækbånd m.m. Herefter vil bygningen blive holdt nøje under observation for at se, om der sker yderligere sætnings-skader. Hvis dette viser sig at være tilfældet, er der ingen vej uden om en underfundering af hele bygningen ved hjælp af såkaldte megapæle.

For det tredje kom de første egentlige forhandlinger mellem Erslev Andelsmejeri og museet om køb af Dueholm Mejeri i gang.

Endnu er det for tidligt at spå om resultatet, men lad det blive positivt – så hurtigt som muligt, for museet har yderst alvorlige pladsproblemer. Samlingerne er simpelthen ved at sprænge rammerne både i udstillingerne og på magasinerne. Ligesom konserveringsværkstedet, der efterhånden er ved at være godt udbygget, så det kan klare hovedparten af konserveringsbehovet, der lider under en katastrofal pladmangel, som hæmmer det daglige arbejde.

Et andet væsentligt argument for købet af Dueholm Mejeri er, at der i mejeriets kompleks indgår to bygninger af stor interesse for Dueholm

Klosters historie. For det første er selve mejeribygningen den sidste rest af det egentlige klosteranlæg, og der findes i bygningen ret store partier af de middelalderlige fundamenter og af murværk bevaret. For det andet er mejeriets lagerbygning den sidste rest af avlsbygninger til det verdslige Dueholm Gods. Endelig vil et køb betyde, at museet kommer til at råde over det grundstykke, hvor tomten efter klosterkirken ligger.

Samtidig med den nævnte hovedistandsættelse er det med støtte fra museernes fælles rådighedssum samt Viborg amt lykkedes at skaffe de nødvendige midler til en tiltrængt konservering af altretavlen fra Galtrup kirke. Arbejdet er udført på Museums- og Kirkekonserveringsværkstedet i Grønbæk.

På udgravningsområdet har museet – som landets andre museer – været ramt af den pressede økonomiske situation, Fortidsmindeforvaltningen befinder sig i. Dog har vi for egne midler magtet at gennemføre en stor undersøgelse af en ældre ertebølleboplads med meget fine bevaringsforhold for organisk materiale. Herudover er der foretaget en lang række besigtigelser og mindre undersøgelser spredt over hele øen.

Med baggrund i disse problemer indledtes i slutningen af juni 1982 i samarbejde med Morsø kommune et storstilet arkæologisk beskæftigelsesprojekt, som beskæftiger 12 mennesker med udgravningsarbejde – i første omgang på Skarregård, hvor vi gerne vil løfte lidt af sløret over gårdens ældste historie.

Årets udstilling – blandt en halv

snes – var så afgjort Gugge Hammerskovs »Tekstilfeber«. Den formåede publikum til at give deres mening til kende – både vrede og glæde.

Foredragsrækken »Aftener på Dueholm« i samarbejde med Morsø Folkeuniversitet fortsatte med tilbud fra den lokale Danmarkshistorie.

Museets personalesituation er uændret i forhold til de foregående år. Få faste – mange skiftende medarbejdere i årets løb. Årsagen hertil er selvfølgelig den truende arbejdsløshed og den lovgivning om beskæftigelse, der er opstået for at afhjælpe problemerne. Hvilke uheldige menneskelige situationer medfører dette 9 mdr.-ræs dog ikke for alle parter.

Det samlede årlige besøgstal synes at have fundet et nogenlunde fast leje omkring 15.000 + knap 1.800 på Støberimuseet, hvortil selvfølgelig kommer de mange mennesker, børn og voksne, vi snakker med i vort daglige arbejde i skolerne, ved udgravningerne og ved foredrag og andre arrangementer rundt om på øen.

I øvrigt er museet engageret i en lang række projekter inden for Morsø kommune, Bevaringsplanen for Mors, Kulturelt Samvirke, Skarregård samt beskæftigelsesarbejder for unge arbejdsløse og langtidsledige.

Udstillinger 81/82: Tekstilfeber, Arkæologi på Mors, Set og Sket på Mors (fotoudstilling), Guldsmed, Sølvsmid, Gørtler, Tinge-linge-later, Tinsoldater (gamle våben) samt Herregårde på Mors + 3 kunstudstillinger arrangeret af Kunstforeningen. Også i sommeren 82 var der arrangeret 3 opvisninger af folkedansere på plænen.

ÅRETS GAVEIDÉ

*En lokalhistorisk perle,
som ingen morsingbo – inden-
eller udenøs – vil undvære!*

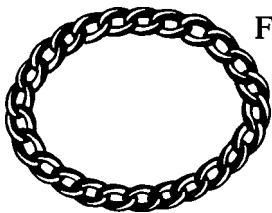
Lokalhistorikeren Holch Andersen har samlet 235 gamle postkort fra Mors og fortæller i en levende og udførlig tekst om hvert enkelt motiv. – Samtidig fortælles postkortets historie i et kort forord.

Pris kr. 128,00

MORSØ LOKALHISTORISK FORLAG
Skovgade 17 . 7900 Nykøbing Mors

Øens
egen
guldwarefabrik

FA *Guld
kæden*

v/ OLE HELM
V. Jølby gl. skole
telefon 74 16 44

EN GOD FORRETNING
FOR ERHVERVSLIVET

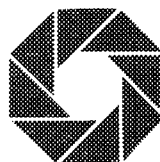
DANMARKS
BEDSTE CHECK-KONTO

VIGTIGT: DAGLIG
RENTEBEREGNING

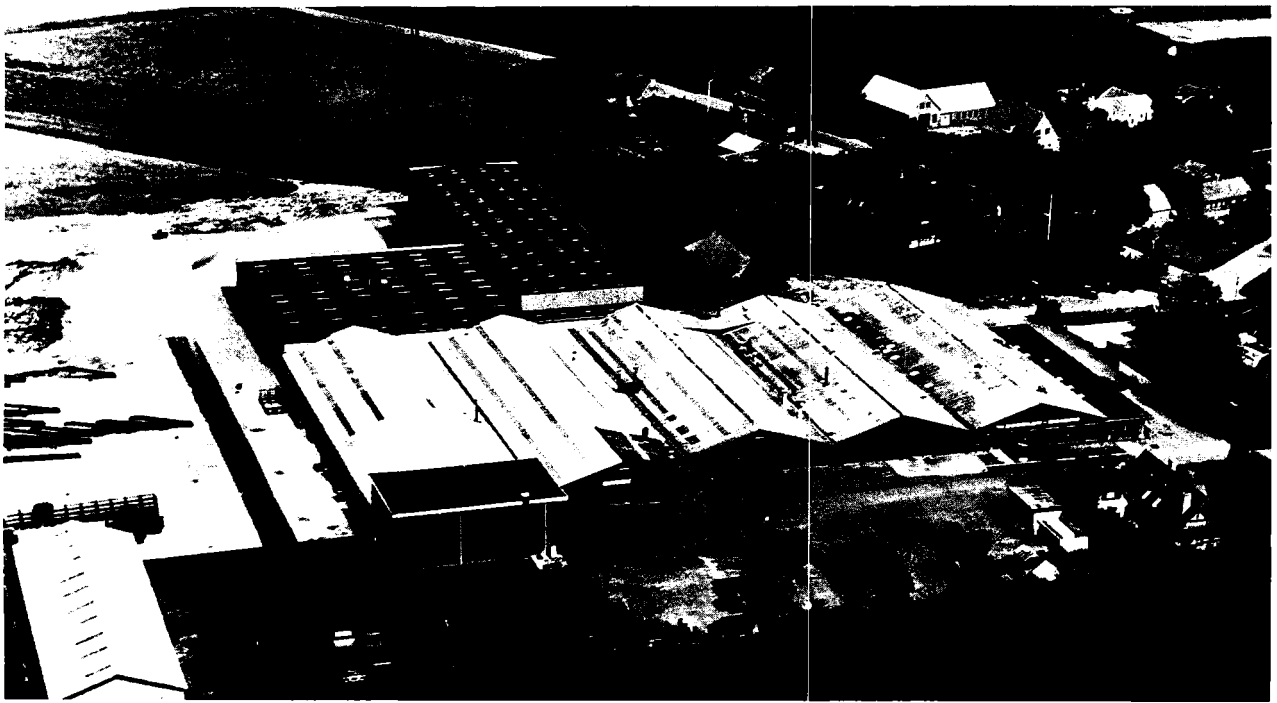
10%
på Jyske Banks
Finanskonto!

EFFEKTIV RENTE I JYSKE BANK
10% rente - 5 kr. i rentedekort

Gennem- snitssaldo	250 træk pr. år	500 træk pr. år	750 træk pr. år	1000 træk pr. år
50.000	7,50%	5,00%	2,50%	0,00%
100.000	8,75%	7,50%	6,25%	5,00%
250.000	9,50%	9,00%	8,50%	8,00%
1.000.000	9,875%	9,75%	9,625%	9,50%

**JYSKE
BANK**
- de flittige penges bank.

*Specialister
i jordbearbejdning!*

A/s Doublet-Record
 Ordning, DK 7990 Oster Assels, tlf. 07-76 61 00, telex 66 626

**Dyner
Sengelinned
Håndklæder
m.m.**

KØB

i Deres Falkebutik

AIM MORS

Afdelinger:

Karby

Damsgaards Mølle

Jølby

Engholm

*Vi ønsker vore kunder
en glædelig jul og et godt nytår!*

**ØSTER
JOLBY
TOMMERHANDEL**

MIDTVEJS
MELLEM
2 BROER

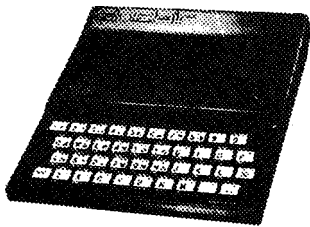
7950 ERSLEV
TELEFON (07) 74 16 11*

Nørgaard's
LÆDERVARER

Lillelund
URE OG OPTIK

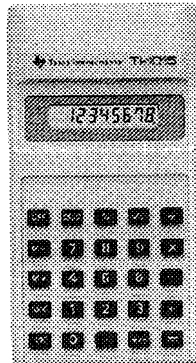
VI VISER HER 3 MODELLER
FRA VORT STORE UDVALG I:
Lommeregner, strimmel-
regner og datamater

1197,-

sinclair
ZX81

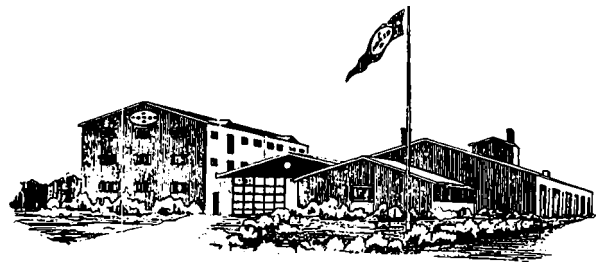
Folkedatamaten - en folkelig succes til en folkelig pris

TI-1015. Ekstrastærk
plastic-kabinet. Taster med
blød gang og god plads.
Fortegnsvender. Leveres med etui **79,-**

H. HANSEN
s
boghandel

Nykøbing Mors . Telefon 72 17 77

A/S Morsø Frøkontor

Nøglen til et godt hjem

- prima møbler
- udstrakt service
- største udvalg
- fornuftige priser

VILS MØBLER

BRDR. BJØRNSGAARD

Vils Mors . Telefon 76 70 20

Byens PROFA
Farvehandel

Ellingsøe & søn

NØRREGADES FARVEHANDEL

Nykøbing Mors . Telefon 72 05 31 . 72 07 33

TØJ
EKSPERTEN

Morsø's
ældste
butik med
herretøj

YOU & ME

LUCKY★STAR

MAX CLUB

Junior
TØJEKSPERTEN

Ældst -
men mest
i
ungt tøj

POUÅ
HERRETØJ

Tlf. 72 01 59

I Danmarks udfølgeligste gågade - v/ Majorens Gyde

JO KI

Netop nu i Farveland

JULEPYNT

*Kæmpeudvalg i alt til
juletræet og dekorationer*

GULVBELÆGNING

Stort udvalg i tæpper fra væg til væg.
Linoleum og Vinyl.

*Se vor tæppeudstilling ud mod
parkeringspladsen!*

Vi kommer over hele øen og giver
gerne tilbud uden forbindende

**Morsø
Farvemølle**

Telefon 72 09 88

Nedergaard Foto

VESTERGADE 15 . 7900 NYKØBING MORS

PORTRÆT

INDUSTRI OG REKLAME

Colour Art Photo

*Dette mærke
er bevis på god
teknisk og kunstnerisk
portrætfotografering
i farver.*

FYRINGSOLIEN!

tænk økonomisk
tænk billigt
tanken er
nærliggende

Brændselsforeningen

telefon 72 02 18 - 72 08 33

GULD
SØLV
URE
OPTIK

... hos

TLF. (07) 72 11 33 . 7900 NYKØBING MORS

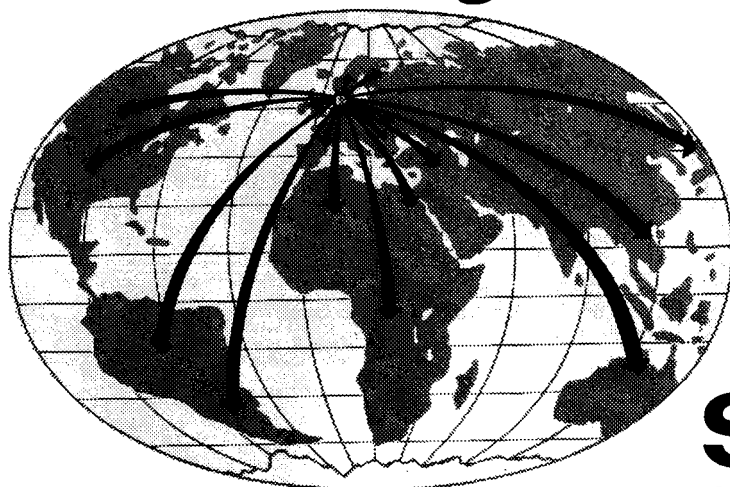
Husk film
og
blitzpærer

til julefotografering

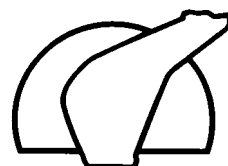
Morsø Boghandel
v/ AAGE PLATZ

Algade . Telefon (07) 72 07 00

Fra Mors og Fur til hele verden

Skamol isolering
sparer energi

skamol

SKARREHAGE MOLERVÆRK 1/2

COPCO

DENMARK

uhm!!!

Ædel kogekunst og støbejern
hører sammen!

Se copco-programmet hos forhandleren

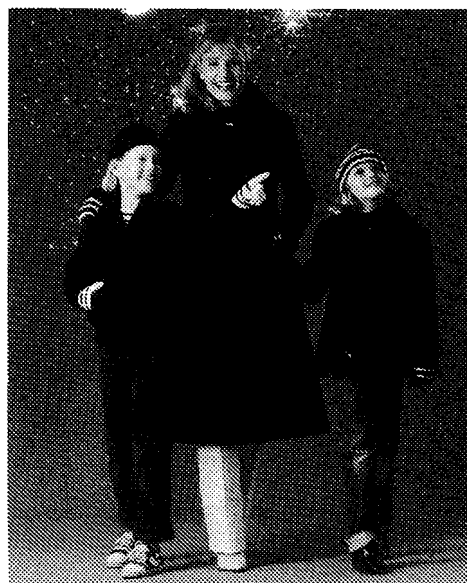

AKTIESELSKABET

N. A. Christensen & Co.
LEVERANDØR TIL DET KGL. DANSKE HOF
7900 NYKØBING MORS

Varmt klædt på fra top til tå

nautico

Tidløst tøj til hele familien, kom og kig!

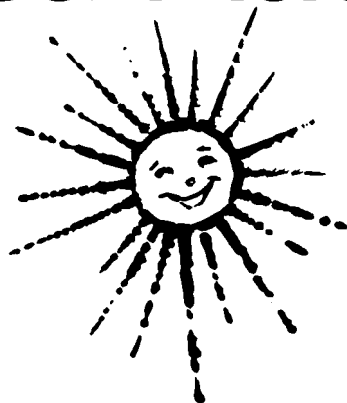
Og så har vi gaven til ham mellem 6 og 80 år:
Dolke, lommeknive. Stort udvalg i sakse til alle formål!

Hele COPCO programmet fra Morsø Jernstøberi!

HAVNEGADES
SLIBERI & STÅLVARE
FORRETNING

Havnegade 5 . Nykøbing Mors . Telf. 72 11 48

Sommeren nærmer sig!

Hvad med en parasolfod som julegave

Eller: flagstangfod, dekorationsvase, solur ell. foderskål for fuglene.

Der er masser af muligheder til dem, som ikke ønsker bløde pakker!

GÅ PÅ JULEGAVEINDKØB HOS

NYKØBING FLISEFABRIK

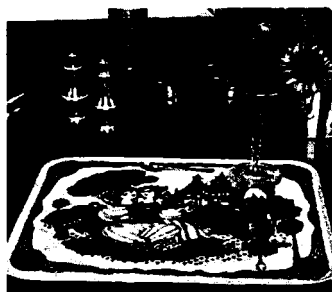
BAKKEGÅRDSVEJ 9 . TELEFON 72 05 11 . v/ JOHS. KANKELBORG

**Night
& Day**

Årets store GAVEIDÉ!

Björn Wiinblad

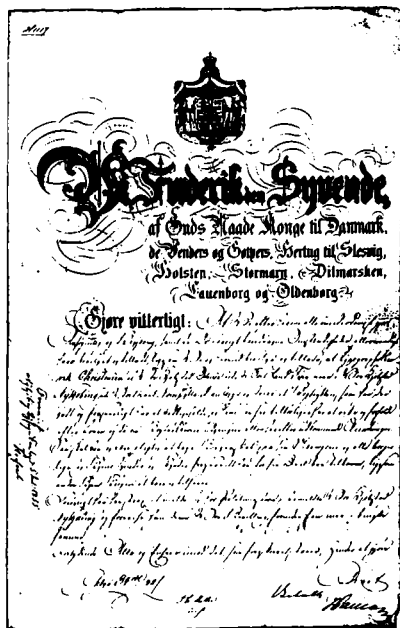
Sengelinned,
duge, servietter
og dække-
servietter i
smukke »Björn Wiinblad« mønstre fra
Night & Day

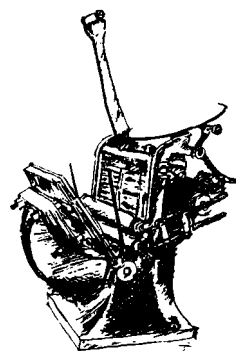
SE DET I GÅGADENS STORE GAVEBUTIK

bo-nyt

Niels Jensen & Søn •
Gågaden • 7900 Nykøbing Mors •
Tlf. 07 - 72 15 77

Tryk på siden 1855

Selv om vi kører på en kgl. bevilling fra
1855 er vi stadig en
moderne og livskraftig virksomhed

**morsø
bogtrykkeri
offset**

JAKOB NYBORG

HAVNEGADE 11 7900 NYKØBING MORS . 07-72 10 44

Brugsen

DET ER BARE SAGEN....

MEDLEMSDEMOKRATI

Brugsen

Brugsen

SAMVIRKE

AKTUELLE PRISER

Brugsen

Service – kvalitet – miljø

Brugsen

EN levende **BUTIK**

Din egen butik

NYKØBING
MORS

Gi' Dem selv en god start som pensionist med en selvpensionering

- og få
skatte-
fordel
NU!

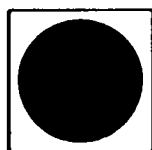
Mange af vore kunder kan en dag hæve 400.000, 700.000 eller 1 mill. skattefri kroner, som er sparet op på en selvpensioneringskonto.

Det gi'r et solidt tilskud til folkepensionen.

Med en selvpensioneringskonto får De både en høj skattefri rente - og De får mulighed for at trække op til 3.000 kr. fra på selvangivelsen allerede i år.

Kom ind og få et tilbud - hellere i dag end i morgen.

Spørg

**MORSØ
SPAREKASSE**